

I valet och kvalet

Grundläggande frågor kring
värdering och urval av kulturarv

I VALET OCH KVALET

Grundläggande frågor kring värdering och urval av kulturarv

I valet och kvalet

Grundläggande frågor kring
värdering och urval av kulturarv

*Redaktörer: Christina Fredengren,
Ola Wolfbechel Jensen & Åsa Wall*

Riksantikvarieämbetet 2012
Box 5405, 114 84 Stockholm
Telefon 08-5191 8000
riksant@raa.se
www.raa.se

OMSLAG Haga, Göteborg
OMSLAGSFOTO Pål-Nils Nilsson, Riksantikvarieämbetet
GRAFISK FORM OCH LAYOUT Tina Hedh-Gallant | www.tinahg.se
Upphovsrätt enligt Creative Commons licens CC BY. Villkor på www.creativecommons.se
ISBN 978-91-7209-612-7 (PDF)
ISBN 978-91-7209-613-4 (POD)

Innehåll

- 7 | Förord
- 9 | Inledning
- 13 | Kulturarv som policyområde
Lennart Lundquist
- 41 | Vilka är nationen?
Om kulturarvet, staten, nationen och det civila samhället
Tobias Harding
- 67 | Kulturarv, vems kulturarv?
Qaisar Mahmood
- 75 | Exkludering, globala utmaningar och kultursektorns ansvar
Masoud Kamali
- 97 | Ism eller tillstånd? Att bemöta kritiken mot »postmodernismen«
utifrån en position som expert
Ylva Sjöstrand
- 119 | Kulturarv och värden – expertis och demokrati
Ola Wolfhechel Jensen
- 151 | Att värdera och välja, en mångfacetterad uppgift. Aspektpolitikens
konsekvenser för Riksantikvarieämbetets värderingar och urval
Anders Hedman
- 167 | Decentralisering och delaktighet i kulturmiljöarbetet
Karin Arvastson
- 189 | Kulturarvets värde för en hållbar samhällsutveckling
Christina Fredengren
- 225 | Författarpresentationer

Förord

Riksantikvarieämbetet kraftsamlar kring området värdering och urval. Det behövs mer kunskap om hur kulturarvens värden tas tillvara i arbetet för utvecklingen av ett hållbart samhälle med goda livsmiljöer. Den här boken lyfter angelägna frågor kring kulturarv och kulturarvsaktivitetens värden. På vilket sätt påverkas demokratiseringsfrågor och hållbarhetsarbete av hur tyngdpunkten läggs mellan att låta värderingarna påverkas av allmänhet eller experter? Vilka hållbarhetsaspekter ger betoningen av identitet som kulturarvens mest uppmärksammade värde? Hur bör arbetet med att driva en demokratisering reflekteras i kulturarvsarbetet? Boken är ett resultat av vårt inledande projektarbete kring frågorna där var och en av författarna ger sina inspel till ett område som tål att debatteras. Värdering och urval är prioriterade i myndighetens FoU-program 2012–2016 och i strategin *Tänka i tid*. Under åren 2012–2016 pågår ett strategiskt utvecklingsprojekt som ska ta fram en handledning som redovisar hur en tydlig och transparent process för hur värdering och urval av kulturmiljöer kan gå till. För framförda åsikter och sakupplysningar svarar författarna.

Sven Göthe

Avdelningschef Verkssekreteriatet

Inledning

En grundläggande uppgift inom kulturarvsförvaltningen är att värdera och att välja ut vad som ska bevaras. Och måhända är det just på grund av uppgiftens basala karaktär som det allt för sällan reflekteras över *varför* vi väljer som vi gör: Vilka värderingar är det egentligen som ligger till grund för de beslut som tas? Hur motiveras valen och vad finns det för alternativa värden? Inom ramarna för Riksantikvarieämbetets tidigare projekt kring värdering och urval, som pågick mellan åren 2008–2010, har vi arbetat med att belysa frågor som dessa. Denna bok är ett resultat av det arbetet.

När gamla antikvariska värdegrunder upplevs som otydliga och oflexibla måste nya formuleras. Riksantikvarieämbetet har vid skilda tillfällen haft i uppdrag att reda ut frågor som direkt eller indirekt rör behovet av att se över perspektiv på värdering och urval. I exempelvis slutet av 1990-talet diskuterades frågan om kulturhistoriskt värdefull bebyggelse och därefter har projekt som Agenda Kulturarv, Storstadsprojektet, Industriminnen och Kulturfastighetsutredningen bidragit till att väsentligt lyfta värderings- och urvalsfrågor inom kulturvårdsarbetet.

Under 00-talet har nya principer för definitioner av vad som är att betrakta som »kulturarv« vunnit insteg. I ett tidigt skede av projektet stod det klart att det finns ett antal frågor av mer fundamental karaktär som vi behövde gå på djupet med och som var viktiga att diskutera. De två första frågorna rörde de betydelser som tillskrivs kulturella identiteter i dagens samhälle; Hur hanteras identitetsskapande värden i ett demokratiskt samhälle? Och hur hanteras nationsbegreppet och de nationella värden som tidigare varit så avgörande för urvalen? Den tredje frågan handlade i sin tur om vilka likheter respektive skillnader det finns mel-

lan de värderingar som kommer till uttryck inom den offentliga sektorn respektive det civila samhället. Centrala följdfrågor vi diskuterade var hur experternas bedömningar relateras till medborgarnas uppfattningar av vad som är viktigt samt vilka kunskaper som fordras av experter inom dagens kulturarvsfält. Och slutligen, den fjärde och sista frågan; Hur uppnås balans mellan central förvaltning och ambitionen att decentralisera beslut som rör värdering och urval?

Som ett led i fördjupningen av dessa frågor genomfördes 2009 två workshops tillsammans med medarbetare på Riksantikvarieämbetet och inbjudna föreläsare som utifrån olika utgångspunkter närmat sig dessa frågor. I denna bok redogörs för några av de viktigaste diskussionerna i form av artiklar som sammanställts av våra inbjudna föreläsare, samt av personer från projektets arbetsgrupp. Tobias Harding, Qaisar Mahmud och Masoud Kamali problematiserar frågan om den nationella identiteten i relation till mångfaldssamhället och hur värdering och urval kan integreras i demokratiska processer. Lennart Lundqvist, Ylva Sjöstrand, Anders Hedman, Karin Arvastson och Ola Wolfhechel Jensen behandlar frågor om kulturarv som politikområde och expertens liksom den centrala myndighetens roll i värdering och urval, medan Christina Fredengrens artikel belyser värderings- och urvalsfrågan utifrån ett hållbarhetsperspektiv.

Avslutningsvis bör det betonas att boken på inget vis gör anspråk på att lämna några slutgiltiga eller entydiga svar av det enkla skälet att det inte finns några. De frågor och teman som tas upp är mångbottnade och perspektivberoende vilket ställer krav på att det förs en kontinuerlig diskussion kring perspektiv och förhållningssätt och varför vi värderar och väljer som vi gör. Vår förhoppning är att denna bok kan fungera som stimuli för sådana diskussioner!

Kulturarv som policyområde

LENNART LUNDQUIST

Med en *policy* avses substansen, till skillnad från processen, i den politiska verksamheten på ett visst sakområde, som skolan, kulturen, trafiken, försvaret, vården och omsorgen. Det finns en omfattande statsvetenskaplig litteratur om detta fenomen särskilt från de senaste tre till fyra decennierna (Fischer & Forester 1987; Sabatier 2007; Danielsson 2010). Olika policyområden kan kräva olika typer av *politisk process*, som är betendet kring en policy. Många faktorer spelar då in.

Å ena sidan finns policyområden, som skolan, vården och omsorgen, som utgör politikens kärnområden i en välfärdsstat. De är ekonomiskt och politiskt viktiga för att verksamheten kostar mycket pengar, berör basala livsvillkor för många människor, är ideologiskt konfliktbemängda, är utsatta för ständig massmediebevakning och är partipolitiserade på ett sätt som spelar en roll vid de politiska valen. Den konkreta politiken gäller *program* (sjukförsäkring, läkarutbildning) inom ett policyområde. Det betyder att olika aktörer kan vara aktiva i politiken i olika program inom en policy.

Å andra sidan finns policyområden, som kulturarvsfrågor, vilka befinner sig ett gott stycke från politikens kärna av maktgrundande samverkan och motsättningar. Trots denna politiskt perifera position har just kulturarvsfrågor en viktig plats i många människors sinnen: »Så gott som alla har något förhållningssätt till den plats de lever på, men utan att nödvändigtvis omtala den som vare sig kultur, kulturarv eller kulturmiljö« (förord i Gustafsson & Karlsson 2004:4). Det gäller basala förhållanden knutna till identitet och gemenskap.

Policyområden kan innesluta eller inneslutas av andra policyområden

och ha mer eller mindre täta kontakter med andra policyområden eller med program inom dessa. För kulturarvets del är kultur ett typiskt inneslutande policyområde, men nära ligger också sådant som stadsbyggnad, miljö och turism (jfr Nilsson 2006). Typ och betydelse av inneslutande policyområden är situationsbetingat.

Idén med denna framställning är alltså att använda ett policyanalytiskt grepp för att specifikt studera just kulturarvsfrågor. Vad är det för speciella förhållanden hos detta policyområde som ger en viss politik?

Styrsystem som analysinstrument

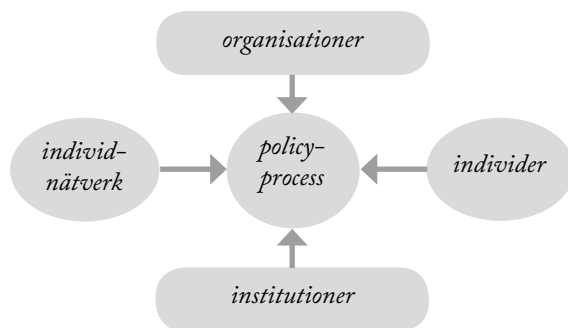
Politik och policy förekommer alltid tillsammans, t.ex. i påståendet: »Hur vi värderar och väljer bland kulturarv och kulturarvsaktiviteter beror på åt vilket håll vi vill i framtiden«. Påståendet låter rationellt och bra och överrensstämmer med vår allmänna föreställning om hur ordentliga människor betar sig. Men är det verkligen på det sättet som vi fattar beslut om policy i den offentliga politiken? För att kunna besvara frågan behöver vi en någorlunda korrekt bild av hur den politiska processen faktiskt fungerar. En med all sannolikhet avsevärt mer realistisk bild av samhället än den rationalistiska erbjuder följande citat:

Social verklighet är en interindividuell (interpersonell) verklighet, det som sker mellan eller bland mänskliga individer, ett nätverk av förbindelser, band, beroenden, utbyten, lojaliteter. Med andra ord, den är en specifik social vävnad eller social struktur som binder människor samman. Ett sådant interindividuellt fält är i konstant rörelse: det expanderar och drar sig samman [...] stärks och försvagas [...] smälter samman och löses upp [...] blandas ihop med eller skiljer sig från andra segment av fältet [...] Det finns särskilda knippen, knutar av sociala relationer vilka vi har lärt oss att skilja ut som avgjort viktiga för våra liv, och vi förmår behandla dem i ett reifierat språk; de är vad vi kallar grupper, samhällen, organisationer, institutioner, nationalstater. Det är en illusion att de har en objektliknande existens. Vad som faktiskt existerar är ständiga processer av gruppering och omgrup-

pering snarare än stabila enheter som kallas grupper; det finns processer för organisering och omorganisering snarare än stabila organisationer; det finns processer av »strukturering« [...] snarare än strukturer; formande snarare än former; fluktuerande »figurationer» [...] snarare än stela mönster. (Sztompka 1993:10)

Hur hanterar vi denna, som det verkar, totala mänskliga oreda? En omständighet, som ger oss ett visst hopp, är att vi faktiskt förmår »reifiera« den språkligt på ett sätt som gör det möjligt för oss att överhuvudtaget leva och verka i samhället. Hur ska vi komma åt detta forskningsmässigt? Uppenbarligen fordras det analysinstrument som kan hantera fenomenet (jfr Sabatier 2007a:5ff), och jag väljer modellen *styrssystemet* som inledningsvis kommer att utvecklas (Lundquist 2011).

Styrssystemet omfattar fyra komponenter varav två är formella (organisation och institution) och två är informella (individer och individnätverk) (figur 1). Dimensionen formellt–informellt är fundamental för samhällsanalysen (Misztal 2000). Det informella, med ansikte mot ansikte–relationer, har verkat på samma sätt under årmiljoner. Det formella följer växlande moden som kan förändras på kort tid. Institutioner kan bara vara strukturer, individer bara aktörer och organisationer och individnätverk både aktörer och strukturer (det senare i relation till medlemmarna). Styrssystemet är inneslutet i näromgivning och fjärrgivning av aktörer och strukturer (idé- och beteendestrukturer).

Figur 1. Styrsystemets komponenter och policyprocessen.

Styrssystem finns i alla storskaliga samhällen. De har oklara gränser och lappar över varandra genom en eller flera av de fyra komponenterna, och de möts i en eller flera policyprocesser. Komponenterna är offentliga, privata och hybrider mellan offentligt och privat. De är mer eller mindre permanenta och aktiva. Styrssystem befinner sig på en eller flera storleksnivåer (internationell, nationell, regional och lokal) och kan vara stora eller små. De samverkar eller konkurrerar med varandra under kort eller lång tid och är mer eller mindre dominanta. Också inom styrsystemen och deras komponenter kan maktfördelningen se ut hur som helst. Styrssystem är av olika typ, t.ex. substantiellt, funktionellt och kulturellt.

Många aktörer samlas kring viktiga institutioner, som marknaden och den parlamentariska styrningskedjan. Organisationer kan vara specialkonstruerade för vissa institutioner, som företag för marknaden och offentlig förvaltning och parlament för styrningskedjan. Staten omfattar en mängd organisationer och institutioner vilka ingår i styrssystem tillsammans med andra – politiska, ekonomiska och sociala – organisationer, institutioner, nätverk och individer. Koordineringsproblemen blir stora inte minst i välfärdstaten. Föreställningen att staten, annat än på papperet (t.ex. konstitutionen), skulle vara helt integrerad, ha skarpa gränser mot sin omgivning, handla enhetligt, osv. är utopisk. Nätverksaktörer suddar ut gränser mellan formellt angivna storheter genom att vara representerade i kommittéer, förtroendeuppdrag, myndigheter och råd som är förenade med och gör statens arbete. »De är engagerade på olika vardagliga och informella sätt i statens dagliga affärer genom ansikte mot ansikte-möten, diskussioner, representationer och konsultationer [...] Folk rör sig mellan och inom sådana gemenskaper [...] De arbetar genom kontakter [...] som är olika i olika fall [...] individuella aktörer kan vara involverade i nätverk på många olika sätt [...]« (Ball 2008:750ff).

Institutioner och organisationer är någorlunda lättåtkomliga för forskaren, åtminstone så länge det gäller regler. Individer och individnätverk kan vara svåra att klarlägga. Det gäller i synnerhet individnätverken som finns inom och mellan organisationer och institutioner. Individnätver-

ken med sina relationer ansikte mot ansikte är troligen en nödvändig förutsättning för ett storskaligt samhälle – åtminstone i den utsträckning de stödjer de offentliga organisationerna och institutionerna. De utgör en fara för sammanhållningen i samhället om de använder styrsystemen i egoistiska syften.

Vad som spelar störst roll och hur den kausala dynamiken ser ut är sannolikt situationsberoende. Hypotesen här är att *utformningen* av och *samspelet* mellan organisationer, individnätverk, individer och institutioner avgör. Ytterligare krävs att man förstår påverkan från den när- och fjärrumgivning som innesluter styrsystemet.

Vi måste också ha en modell för analys av *policyprocessen*. I princip kan denna betraktas som en form av beslutprocess. Det är vanligt att man i detta sammanhang hänvisar till byråkrati och marknad, och så lägger man till nätverk som en mer öppen och egalitär form. Dessa tre fall är emellertid alltför komplicerade (och avviker för mycket från verkligheten) för att fungera ens som idealtyper. De tenderar också att i analysen låsa upp processerna i statiska positioner. En realistisk modell för policyprocessen i politiska styrsystem bör vara dynamisk och kunna hantera verklighetens ständiga rörelser. Generellt gäller det att finna alternativ till dominerande rationalistiska modeller (Zahariadis 2007).

Ett exempel på en dynamisk modell, som också är en av de få kollektiva beslutsmodeller som finns, är *garbage can-modellen*. Den består av fyra strömmar: deltagare, problem, lösningar och beslutstillfällen, och i möten mellan strömmarna uppstår besluten. Modellen har framför allt utvecklats för anarkiska, dvs. svagt strukturerade, situationer men torde, med hjälp av struktureringsstypologier för olika situationer, kunna användas i ett förändringsperspektiv (jfr Olsen 1972; March & Olsen 1989). En variant, med tydligare utformning för konkret empirisk analys, har presenterats av John Kingdon (2003). Ytterligare några besläktade modeller kan vara värda att beakta (Zahariadis 2007; Danielsson 2010). I styrsystemsmodellen struktureras policyprocessen av de fyra komponenterna och av näromgivning och fjärrumgivning. På mycket abstrakt nivå uttrycks detta som situationsbestämda blandningar av konkurrens och samverkan.

Ett annat sätt att se komponentrelationerna i policyprocessen är att klarlägga aktörers *intressen*, *idéer* och *makt* som dessa förhåller sig till intresse-, idé- och maktstrukturer. Vilka idéer backas upp av aktörer med mycket respektive lite makt, och hur förhåller sig idéerna till deras intressen? Vilka intressen formuleras i idéer som har utsikter att få en bredare anslutning och bäras upp av större makt och därigenom ha större utsikter att få genomslag i praktiken?

Det gäller också att få grepp om policyprocessens utsträckning i tiden. Tidsaspekten är desto viktigare då processerna kan sträcka sig över lång tid. Det är vanligt med tidspann på ett decennium eller mer från det ett problem dyker upp tills man har nått fram till en acceptabel utvärdering av programmets effekter (Sabatier 2007a:3ff). Vanligtvis delar man in processen i stadier från initiering och agendasättning – över beredning och beslutsfattande – till implementering och utvärdering. Indelningar av detta slag är problematiska eftersom stadierna i realiteten inte alltid följer på varandra i kronologisk ordning. Istället kan de på ett komplicerat och svåröversäglbart sätt gå in i varandra. Det kan t.ex. ske en ny agendasättning och beredning i implementeringsfasen. Beträktade som *funktioner* i policyprocessen torde dock stadierna utgöra ett värdefullt analysinstrument.

Ett särskilt problem är att konkreta institutioner och organisationer, som de formellt föreskrivs för en viss policyprocess, i stor utsträckning svarar för materialet för själva analysen. Olika icke-offentliga aktörer kommer då att i analysen relateras till den punkt där de dyker upp i det offentliga materialet med den formella stadieindelning som är knuten till den offentliga processen. Det gäller då att inte utan vidare likställa formella och faktiska stadier.

Policyområden och vetenskaplig kunskap

Resonemanget utgår från en verklighet med tre plan: *utsagoplanet* (hur vi påstår att det är), *informationsplanet* (hur vi tror att det är) och *realitetsplanet* (hur det faktiskt är). Av dessa kan vi relativt enkelt nå utsagopla-

net, dvs. vad människor skriver och säger. Med lite större möda kan vi komma åt informationsplanet. Utgångspunkt är då oftast utsagoplanet som vi granskar källkritiskt utifrån frågan: Tycker verkligen aktörerna vad de säger? Men vad gäller för realiteten som vi måste närma oss genom utsago- och informationsplanen (Lundquist 2007:61ff)? Kan man rekonstruera aktörers realitetsperception och kritiskt granska denna för att så småningom rekonstruera realiteten? Svårigheterna är enorma. Ett alternativ vore att fokusera på människobubblan – utsago och informationsplanet – vilket skulle betyda en starkare inriktning på tolkande, hermeneutiska ansatser. Dagens samhällsvetenskapliga mainstream, som korrelationsövningar och logisk-rationella uppvisningar, borde därmed definitivt träda i bakgrunden. För att sedan i någon mån komma åt realiteten krävs helt andra ansatser. Själv tror jag på nödvändigheten av att söka sig till biologiskt evolutionstänkande. Detta är lyckligtvis rikligt representerat inom discipliner från vilka jag gissar att de professionella aktörerna i kulturarvsfrågor övervägande rekryteras (t.ex. Gräslund 2001).

Kunskap eller idéer kan studeras på många analysnivåer. Grundläggande ontologiska synsätt är särskilt viktiga. Hur uppfattar människan och därmed forskaren fundamentalt sin värld? Enligt Charles Tilly återberättar, bedömer, analyserar, osv. människor sociala händelser som *standardberättelser*. I dessa uppträder ett litet antal oberoende, medvetna, självmotiverade aktörer som interagerar inom ett snävt avgränsat område i tid och rum. Även om yttre omständigheter inverkar, som tillfälligheter, restriktioner och främjande, »sker allt meningsfullt handlande som en följd av de angivna aktörernas deliberationer och impulser«. Standardberättelser grundas i människors barndom eller kulturella omgivning, och Tilly tror att de går tillbaka på den mänskliga hjärnans konstruktion. Problemet är att de flesta människor uppfattar standardberättelser som *realiteten*, och det är inte korrekt. »De flesta samhällsprocesser innehåller icke-anteciperade effekter, kumulativa effekter, indirekta effekter och effekter förmedlade genom den sociala och fysiska omgivningen, inget av detta passar standardberättelsens kausala strukturer«. Tilly nämner några policyområden där berättelsen saknar relevans, som organisatorisk

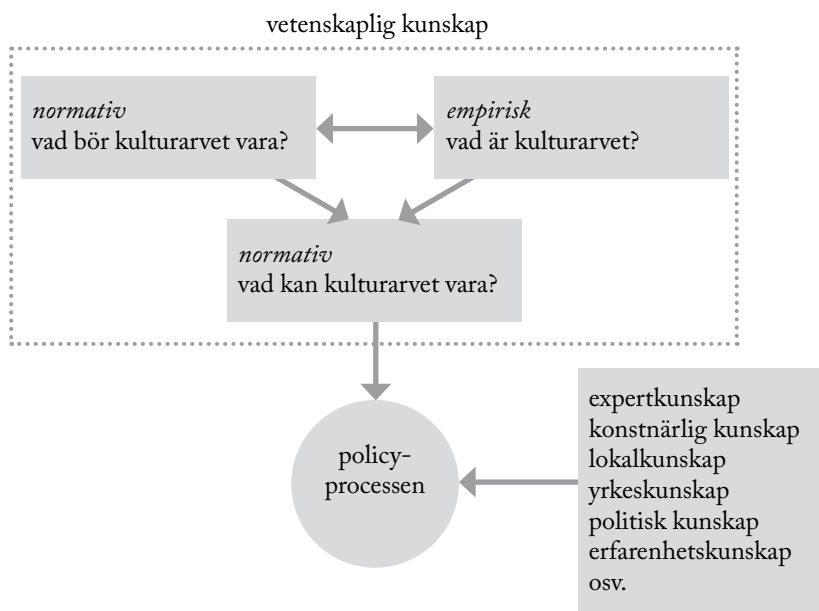
förändring, politik med stark motsättning, nätverksförmedlad kommunikation, statstransformation, revolutionär kamp, arbetsmarknadsoperationer, nationalism och migration. Han tror att motsvarande gäller för allt annat samhällsliv. Standardberättelsen accepteras av vissa läger som vetenskaplig metodologi, och inom metodologisk individualism används den som analysmodell (Tilly 2002:8f, 26ff, 30ff, 36, 74ff). Den kan ha viktiga funktioner för aktörerna. När en människa skapar en sammanhållen berättelse om sig själv kan denna både hjälpa henne att stå ut för ögonblicket och ge ledning för färden mot framtiden. Finns det inga enkla alternativ. Jo kanske skönlitteraturen, som ofta är överlägsen standardberättelsen för att få oss att förstå verkligheten. Den kan belysa tillvarons komplexitet på ett sätt som humanvetenskapliga framställningar sällan förmår (jfr Lundquist 2007:66).

Vad kan egentligen humanvetenskapen ge oss för kunskap? Av särskilt intresse är dimensionen idiografisk–nomotetisk. Många ser naturvetenskapen som ett ideal och några föreställer sig t.o.m. att man kan finna *sambällslagar* i det sätt på vilket människor tänker och betar sig. Denna form av grov positivism är numera mindre vanlig och har efterträtts av en inriktning som menar att klarläggande av *sambällstendenser* är en rimlig humanvetenskaplig ambition. Problemet med tendenser är att de är beroende av omgivningen, och vi vet inte villkoren för sambanden, speciellt inte i ett dynamiskt perspektiv. Vad som då återstår är *sambällsligheter* och *-olikheter* som vi får fram genom att jämföra, och den ambitionen dominerar idag. Samtliga tre ambitionsnivåer har nomotetisk inriktning (Lundquist 2007:87ff). Det är för övrigt svårt att ens föreställa sig en humanvetenskap som enligt idiografisk tradition är intresserad av ett enda fall utan anknytning till något annat. Vad skulle den tjäna till?

Hur och med vilken kraft kan en vetenskaplig inriktning hävda sin expertis gentemot andra samhällsaktörer om forskningen den bedriver har ambitionen att finna sambällsligheter? Policybegreppet gäller politikens substans som i realiteten är starkt situationsberoende. Ingenting är givet i en policy, inte ens vad den aktuella policyn är och hur och av vem detta

bestäms (jfr Danielsson 2010). Kognitiva och emotionella synsätt förändras och bärs av aktörer med olika möjligheter att genom makt hävda sin ståndpunkt gentemot andra aktörer. För att förstå problematiken kan man gå till policyområden där expertisen lutar sig mot naturvetenskaplig forskning och menar sig kunna påvisa starka tendenser eller lagar. Inte heller där är något självklart och för alltid givet. En stor politisk fråga, som kan karakteriseras på detta sätt i vår tid, är klimatfrågan där en mainstream i forskarvärlden visserligen i stor omfattning kan enas kring vad som gäller men där oppositionen och osäkerheten ändå kvarstår (jfr Knaggård 2009).

Så långt har fokus varit vetenskaplig, *empirisk* forskning (vad som är och hur det ska *förstås*). Det finns också *normativ* forskning (vad som *bör* vara och hur det *rättfärdigas*) och *konstruktiv* forskning (vad som *kan*

Figur 2. Olika typer av kunskap och policyprocessen.

vara i en viss situation och hur detta *uppnås*) (Lundquist 2007:79f). Den normativa (liksom den konstruktiva) forskningen är generellt underbemädd inom humanvetenskapen, men det är lätt att se att den kunde vara till särskild nytta inom kulturarvsforskningen.

Samtidigt är det uppenbart att svårigheterna är enorma. Forskaren för t.ex. med sig både den normativa och empiriska forskningens problem in i den konstruktiva ansatsen som sedan bidrar med sina egna problem. Fördelen är att forskaren, som är den som förhoppningsvis bäst ser begränsningar och möjligheter i sina resultat, själv tar ställning till hur resultaten kan användas. I vilket fall som helst kommer många andra, som journalister, politiker, ämbetsmän osv., att komma med konstruktioner, t.ex. med enbart de empiriska resultaten som grund.

Policyprocessen är ändå inte avslutad med forskarens konstruktion. Det fordras flera typer av kunskap utöver den vetenskapliga för att nå fram till förnuftiga och hållbara politiska beslut. Man kan inte vara utan sådant som praktisk erfarenhet, lokalkunskap och politisk kunskap i den politiska verkligheten (figur 2).

Att kunskapens osäkerhet i hög grad präglar kulturarvspolicyn är uppenbart. Kulturarvets vetenskapliga värde bestäms av »nya bevarandeperspektiv, forskningsideal och erfarenheter under fältarbeten tillsammans med ändrade idéer om det förflutna« i ständig förändring. Argumentationen kan växla. Ibland betonas fornlämningarnas vetenskapliga betydelse, ibland framhävs pietetsvärden med skapande och reproduktion av kollektiva identiteter. Under senare decennier har det vetenskapliga tonats ned i argumentationen om kulturarv till förmån för lokalt pietetsvärde och upplevelsevärde (turistattraktion). I förlängningen av dessa förändringar har uppfattningen om vad som utgör expertis på området omvärderats vilket framför allt betyder att den offentliga kulturarvsförvaltningen (som Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen) ifrågasatts. Detta har accentuerats av de senaste decenniernas kulturpolitiska målsättning som går ut på att kulturarvet ska integreras i vardagsmiljön för att främja lokala identiteter (Jensen 2005:28, 39f). En viktig punkt är kanske kulturarvsforskningens värdering av de egna insatserna. Följande

citat är hämtat från ett strategidokument presenterat av Riksantikvarieämbetet för 2004–2006:

Det finns ett stort intresse för historia och kulturarv i samhället i dag. Genom att Riksantikvarieämbetet synliggör kulturarvsfrågorna och skapar förutsättningar för delaktighet i arbetet ökar möjligheten för medborgarna att utveckla ett eget förhållningssätt till kulturarvet. Det är i samtidsfrågorna som de flesta individer känner igen sig, vilket gör det viktigt att belysa på vilket sätt kulturarvet kan vara en tillgång i samhällsutvecklingen. Därför måste myndigheten vara lyhörd för vilka behov den enskilde individen har för att kunna ta ansvar för kulturmiljön och kulturarvet. Riksantikvarieämbetet skall ställa sin fackkunskap till förfogande och föra en dialog som tillgodoser det engagemang som finns och inspirerar till eget ansvar och debatt. Kulturarvsarbetet måste också på ett tydligare sätt väcka debatt och stå med på den politiska dagordningen. (Kulturarv i tiden uå: 13)

En forskare som använder citatet menar att det »avslöjar den extrema uppifrån och ned-attityd som föreligger i denna myndighet« (Holtorf 2006:111). Men gör då tankeexperimentet att byta ut allt i citatet som gäller kulturarv mot motsvarigheter i sjukvården? Får vi då inte snarare intrycket att här har vi en myndighet som är extremt brukarinriktad? Kan denna diskrepans böttna i att humanvetare har en relativt låg värdering av sin egen kunskap och en hög uppskattning av naturvetenskap? Skulle kanske en starkare fokusering på normativa frågor ändra denna inställning?

Om den vetenskapliga sidan av kulturarvspolicyn, på nivån för likheter och olikheter, har konkurrens av andra, icke-vetenskapliga målsättningar har den kanske med denna negativa självvärdering svårt att hävda sin expertis. En vetenskaplig argumentation, med viss osäkerhet och enbart sin inriktnings stipulationer att luta sig mot i slutändan, står inte stark utanför sin vetenskapliga kontext. Situationen förbättras inte av att det förekommer olika vetenskapliga skolor med olika uppfattningar om värdet av specifika kulturarvsobjekt. Ska man se det cyniskt, eller kanske

rättare politiskt, måste kulturarvsföreträdare för att kunna hoppas på framgång agera även i andra policyområden och delvis argumentera på respektive kommersialismens och den lokala pietetens villkor beroende på var de starkaste maktavarnas prioriteter finns.

Aktörerna i kulturarvsfrågor

Offentliga åtgärder borde genomgående konfronteras med kravet på politiken ska tillgodose det *gemensamma bästa*. I de flesta policyområden finns emellertid olika särintressen som kan vara svåra att förena. Frågor om kulturarv torde generellt vara inriktade på det gemensamma bästa, men vad sker om reformer kommer i motsättning till mäktiga kommersiella eller andra samhällsintressen eller utnyttjas av dessa, t.ex. inom turismindustrin, på ett sätt som gör det svårt att tala om det gemensamma bästa? Redan i utgångsläget uppstår ett dilemma eftersom den för närvarande dominerande ekonomismen, med nyliberalismen, förkastar tanken på det gemensamma bästa och istället menar att allt bara gäller enskilda aktörers intressen. Effekten blir att om kulturarvsreformer kommer att konkurrera med mäktiga samhällsintressen, får kulturarbetare svårt att hävda sig med hjälp av hänvisning till det gemensamma bästa. Utvecklingen kan ta sig paradoxala uttryck. I perioder av stark ekonomisk expansion, som i Sverige efter andra världskriget, då det borde finnas ekonomiskt utrymme för kulturarvsinsatser, föreligger istället risk för att kulturarvet kommer på mellanhand pga. att kraven från expanderande verksamheter prioriteras (Andersson 2008:14f). Annars kan politiska åtgärder i olika policyområden ha olika relationer till olika aktörer. Variationsmöjligheterna är många. Väljer vi en maktaspekt kan vi föreställa oss policyprogram som i renodlad form är neutrala i relation till mäktiga samhällsintressen, till fördel för mäktiga samhällsintressen eller till nackdel för mäktiga samhällsintressen. Strategierna bör inte vara samma i de tre fallen.

Förslag till politiska åtgärder som är till nackdel för mäktiga samhällsintressen kan förväntas vara svåra att genomföra, och det torde

vara speciellt tydligt i frågor som kulturarv där det inte kan förväntas samma politiseringsgrad (partipolitiska motsättningar) och offentlighet som i exempelvis värden eller skolan. Vilka är konkret huvudaktörer i kulturarvsfrågor? En svårighet är att aktörsuppsättningarna kan skifta från tid till annan och från program till program. Utifrån en maktaspekt kommer Stefan Bohman (2005) fram till fem aktörskategorier som har anspråk på tolkningsföreträde:

1. Den politiska och officiella makten: Hovet, riksdag, regering.
2. Professionella kulturarvsförvaltare: Museianställda, arkivarier, kulturmiljövårdare, forskare.
3. Allmänhet: »Grävare«, entusiaster, publik/brukare, betalare.
4. Ekonomiska intressenter: Turism, affärsintressen.
5. Den offentliga kultursektorn: Media, offentliga debattörer, intressegrupper.

Peter Aronsson (2005:12) tar upp två huvudkategorier: offentligt organiserat kulturarv och utmanare. Till de offentliga organisationerna hör muséer, organ för kulturmiljövård, skolan, arkiv och bibliotek samt universitetsdisciplinerna. Utmanarna omfattar fornminnesföreningar, privata samlare, organ för utställningar, temaparker, enskilda muséer, gallerier, organ för film, litteratur och musik, hembygdsföreningar, statyresare, rörelser för folkbildning, grävande och lokalhistoria, nätverk för berättande, genealogi, turism och populär masskultur.

Mångfalden är stor. Aktörskategorier kan indelas i offentliga, kommersiella och ideella och blandformer av dessa. Organisationer kan över tid skifta från den ena till den andra. Arbetsmuséer har till en del lyfts in i det offentliga stödområdet från det ideella och konsten verkar vandra fram och tillbaka. En långtgående samverkan utvecklas mellan olika områden. Politiska och administrativa processer av olika slag kan komma att påverka kulturarvsområdet: »regionalpolitiken är inte bara en kraft bakom stora satsningar på kulturarvet som resurs, sysselsättningsprocess styr stora delar av de omfattande digitalsatsningar som avgör

vad som blir allmänt tillgängligt, snarare än problemformuleringar från forskarsamhällets håll» (Aronsson 2005:12, 20). Denna inneslutning av kulturarv gäller generellt kulturen som återfinns i olika policyområden som handel och industri, region- och infrastrukturutveckling och social integration och därmed blir föremål för instrumentalisering. Representeranter för lokalsamhället använder kulturen som instrument för att visa hur attraktivt deras samhälle är, som en kulturell *vara* fylld med trevliga upplevelser och löften om ett gott liv (Fornäs m.fl. 2007:30ff).

Betydelsefull är också dimensionen med politiska och administrativa storleksnivåer. Aktörer på internationella, nationella, regionala och lokala nivåer kan ha olika anspråk vad gäller kulturarv vilket aktualiserar frågan: »tillhör ett fornföremål landet, regionen, kommunen eller jordägaren?«. Sådana frågor får särskild tyngd av att föremålen och platserna ifråga kan spela en roll för olika identiteter (Aronsson 2005:22). Detta kan tränga långt ned i folkdjupet. Som barn i Karlskrona hörde jag inte sällan påståendet att stockholmarna lagt beslag på många av de godbitar som rätteligen borde finnas i den lokala modellkammaren. Som sommargotlänning har jag hört liknande uppfattningar om hanteringen av de gotländska arkeologiska fynden.

En gammal skiljelinje, som inte nödvändigtvis behöver leda till konflikt, är den mellan amatörer och proffs. Viktiga representanter för de förra är hembygdsrörelsen och grävrörelsen vilka i och för sig verkar ha uppstått som en reaktion mot den antikvariska expertisen. Den senare reagerade i sin tur mot vad den hos grävrörelsen såg som brist på källkritik och problematiseringar och oförmåga att placera kunskaperna i ett större sammanhang. Till omdömet bidrog kanske grävrörelsens uppfattning att det inte krävs någon särskild utbildning eller kompetens för att forska och samla material (Alzén 2005:98).

Man kan anta att kulturarvsområdet inte intar någon särposition vad gäller den ofta starkt modepräglade allmänna inriktningen av politisk och administrativ organisering. Skiftande huvudtrender, som ofta har importerats från andra länder, slår igenom samtidigt i hela den offentliga verksamheten. Sedan slutet av 1970-talet har inriktningen New Public

Management (NPM) präglat stora delar av den offentliga förvaltningen. Den hänger samman med en allmän ekonomistisk våg som saknar stöd av administrativ forskning i dag men som i praktiken fortsätter som förut. Även kulturarvspolitiken finns med i denna trend som ger delvis nya förutsättningar för gamla koalitioner och motsättningar, som ansvaret gentemot besökare, planerare, sponsorer samt de människor vilkas historia kulturarvsplatsen representerar. Ett drag i NPM är ambitionen att införa affärsmässighet i det offentliga med bl.a. marknadsanpassning. Särskilt intressanta är platser som medger besök vid kulturarvet och som planerare och sponsorer bedömer ska ge ett tillskott till lokalsamhällets ekonomiska utveckling. Kritiker menar att historien kommer att utformas som en standardiserad industri och att den lokala kulturen omvandlas till en vara.

I en analys av en kulturarvsdiskussion i Wales ger Bella Dicks (2003) en detaljerad bild av hur affärsmässighet kan ta sig uttryck utan att nödvändigtvis alltid få sista ordet. Frågan om lokalbefolkningens rätt till inflytande på besöksplatsens utformning är viktig, men den påverkas av den nya affärsmässigheten. Det finns en tendens att kulturarvsplanerarna överskattar kraften hos marknadskrafterna och underskattar kulturarbetets inneslutenhet i lokala realiteter. Planerarna söker definiera den lokala identiteten i sina termer medan lokala ekonomiska och politiska krafter kan söka ta sig in på marknaden och förvandla saken till en kamp om ägande och kontroll istället för den ursprungliga inriktningen på identitetsskapande och upprättande av minnesmärken. Värden och metoder från affärlivet kan ta över och folkuppfostransfunktionen ersättas av underhållningsorientering – kulturarvsplatsen blir ett nöjesfält till fromma för turismen. Det är inte förvånande om den historiska äktheten i sådana fall offras för kraven från marknadskrafterna. Samtidigt är det svårt att generalisera. Ett stort antal olika aktörer kan vara involverade i komplicerade relationer med varandra, och utfallet av processerna är inte alltid givet. I det fall Dicks studerar kom den lokala kunskapen så småningom i centrum. Men denna utgjordes av professionell, historisk kunskap snarare än den som de initiativtagande lokala entusiasterna sva-

rade för. Vetenskapens framgång i detta fall berodde nog främst på att projektet var ett marknadsmässigt misslyckande.

De som arbetar med kulturarv i ett marknadsperspektiv måste se till att verksamheten inte bedrivs på sådant sätt att människorna i lokalsamhället förlorar kontakten med den kollektiva identitet som kulturarvet ska referera till. Nya gränsdragningar mellan samhällsföreteelser kan leda till konflikter mellan olika aktörer och det sker ständigt vid stark och snabb samhällsförändring (Fornäs m.fl. 2007:33ff).

Individnätverk i policyprocessen

Den sannolikt viktigaste och samtidigt empiriskt mest svåråtkomliga komponenten i styrsystemsmodellen är individnätverken. Enda sättet att belägga deras förekomst är detaljerad empirisk analys av konkreta policyprocesser i vilken forskaren noterar *vilka* som medverkar vid olika tillfällen. Frågan om vilken makt, dvs. förmåga att driva igenom sina ståndpunkter, som olika aktörer har är av fundamental vikt för hela samhällsanalysen. Jag har inte haft tillgång till någon forskning som direkt är inriktad på individnätverk i kulturarvsfrågor utan resonerar allmänt kring problemet.

Det är svårt att föreställa sig specifika kommersiella eller partipolitiska intressen som är självklara vid *all* kulturarvspolicy. För att finna dem som menar att policyområdet är av stor betydelse för samhället får man gå dels till offentliga (mest statliga) organisationer där de professionella kulturarvsbevararna finns, dels till ideella organisationer som hembygdsrörelsen och grävrörelsen. Relationen mellan dessa båda grenar av kulturarvets bevarare har inte alltid varit utan konflikter (Anderson 2008:14). »Hembygdsrörelsen har kämpat en ojämn kamp för erkännande bland de statliga aktörerna under hela 1900-talet« (Aronsson 2005:119). Kommersiella intressen kan dels vara sådana som menar sig kunna profitera på ett kulturarv, dels sådana som har andra planer för platser där en kulturarvsinsats avses och därför lägger hinder i vägen för den.

Kulturarvspolicyn är av allt att döma sällan ordentligt integrerad i övergripande miljöplanering och beslutsprocesser. Den beaktas föga av makthavare delvis för att det inte är lätt att identifiera, kvantifiera och mäta kulturfrågornas plats i de övergripande policyområden som naturligt uppfattas som viktigare av mäktiga aktörer. Ansvaret för kulturarvsfrågor är spritt över åtskilliga politiska policyområden, och det kan finnas mycket tillfälligheter i fördelningen. För svenskt vidkommande har kulturarvet bl.a. förts till miljöområdet där kulturmiljölagstiftningens effekter på den kulturella omgivningen ska beaktas i en miljöeffektsvärdering (Lisitzin 2005:29f).

I intervjuer med experter på kulturarv i svenska processer för miljöeffektsvärdering menar dessa att de sällan involverades i beslutsprocesserna, och när så skedde uppfattades deras perspektiv inte som särskilt betydelsefullt. Samtliga intervjuade menade att kulturarvsfrågor generellt var lågt värderade i processen. Dessutom kopplades kulturarvsexperterna in sent i processen och hade svårt att vinna gehör för sina uppfattningar. Något inflytande att tala om hade de sammanfattningsvis inte (Lisitzin 2005:32).

Myllret av intressenter i en kulturarvsfråga framgår särskilt tydligt för den som studerar ett konkret fall. Forskaren konfronteras med en dynamik som erbjuder ständigt nya utsikter. Aktörer kommer och går eller stannar kvar i processen. Motsättningar uppstår inte bara i initierings- och beslutsfasen av den politiska processen. Även i frågor där beslutsfasen varit relativt fri från motsättningar kan problem uppkomma i implementeringsfasen och tvärtom. Med några fallstudier visar Joakim Andersson (2008) på styrsystemens aktörmångfald då det gäller förvaltningen av några kulturarv. Ett fall är aktiviteten kring kulturresevatet Råshult, där Linné föddes, som inrättades 2002. De formella ansvarsförhållandena innebär att *Stiftelsen Linnés Råshult* (konstituerad av Älmhults kommun och egendomsnämnden i Växjö stift) är fastighetsägare med ansvar som markägare och för publik verksamhet. *Länsstyrelsen* är tillsynsmyndighet och beslutar om bidrag, skötselplaner osv. Två *arrendatorer* sköter, vårdar och förvaltar landskapet efter äldre praxis.

Andra aktörer på lokal nivå är *Hembygdsföreningen Linné*, *Älmhults kommun* och *Kunskapsprojektet Linné* (initierat av Länsstyrelsen och Lands-tinget i Kronobergs län som samverkansprojekt i Älmhults kommun). Ytterligare deltar *universitetsforskare* med lokal anknytning. Perifer och mest ifrågasättande deltar *Smålands museum*. De lokala tidningarna *Smålandsposten* och *Smälänningen* medverkar i debatten om reservatet. Utanför den lokala sfären finns offentlig organisation som *Riksantikvarieämbetet* och *olika statsdepartement* och frivilligorganisationer som *Svenska Linnesällskapet i Uppsala*.

Samtliga lokala aktörer är i och för sig positiva till kulturreservatet men har ibland olika uppfattningar om vad man har att förvalta. Är det ett turistprojekt, kulturturistprojekt eller kulturmiljövårdsprojekt? Till en del finns motsättningar mellan myndigheten länsstyrelsen och Hembygdsföreningen och några forskare. Linnésällskapet i Uppsala uppfattas som konkurrent. Anderssons skildring är så pass ingående att man kan ana personliga motsättningar som sannolikt inramas av skilda individnätverk. Dessa rekonstrueras inte explicit i analysen.

Kulturarvsfrågor i politiken

Vilken politisk roll spelar kulturarvspolicyn? Den utgör inte någon stor politisk fråga som drar stora och kontroversiella kostnader och är föremål för stark partipolitiserings. De politiska partierna går normalt knappast till val på kulturarvsfrågor. Det skulle i så fall vara på lokal nivå om folkliga opinioner uppstår kring förslag till ny byggnation osv. vilket kan leda till motsättningar som tar sig partipolitiska uttryck. Någon stark kontinuerlig kraft på nationell nivå utgör kulturarvspolicyn inte. Ser man till de idag aktuella partiprogrammen kommer behandlingen av kulturarv inte i något fall ens i närheten av 1 % av det totala utrymmet.

Detta bristande intresse gör att politiker kan uttala sig i kulturarvsfrågor på ett sätt som de sannolikt inte skulle våga om det hade gällt t.ex. sjukvården eller skolan. Som illustration ska vi se på en tidningsartikel (SvD 2010-01-22) i vilken bl.a. en centerpolitiker intervjuas. Politikern

skriver på sin blogg: »Nu är det dags att sluta fega! Vi stockholmare vill inte bo i ett museum!« Angreppsmålet är riksintresset för kulturmiljövård som han påstår gör det svårt att bygga en modern grön stad. Politikerns syfte är att både värna om miljön och kommunernas rätt att själva få bestämma om stadsbebyggelsen. Receptet är att bygga på höjden. Inspirationen för hans ståndpunkt kommer från en bok skriven på uppdrag av intresseorganisationen Fastighetsägarna. I boken framhålls problemet med byggkostnader som inte går att beräkna i långdragna processer i vilka det hänvisas till riksintresset för att bevara miljöer. Politikern har också ett mer renodlat politiskt mål med sin uppfattning. En tydlig stadsbyggnadsprofil i hans partis kulturavspolicy syftar till att åstadkomma att partiet växer i storstäderna. Han tror att många stockholmare söker alternativ till det för ögonblicket opinionsmässigt framgångsrika miljöpartiet. »Jag tror det finns miljövännar i storstäderna som efterfrågar en ny fräsch miljöpolitik som bygger på tillväxt och utveckling istället för förbud och återhållsamhet«. Tidningsartikeln indikerar att det inte är kulturvård i sig som är i centrum för politikerns intresse. Sådant förknippar han med »förbud och återhållsamhet« istället för det föredragna »tillväxt och utveckling«.

Ett annat exempel av liknande art är alliansregeringens behandling av en utredning som föreslagit skydd för lösöre som ingår i kulturhistoriskt värdefulla byggnader, där t.ex. lösöret är direkt tillverkat just för byggnaden ifråga och alltså utgör en integrerad del av den. Regeringen säger nej, enligt en intervjuad politisk sakkunnig med motiveringen att »det skulle innebära en inskränkning i äganderätten«. Istället menar han att »ett frivilligt beslut att bevara lösöret kan i någon mening bli ett lika beständigt skydd som en reglering i lag« (SvD 2010-02-10). Hur man använder och vrider på argumenten avslöjar de inte något större intresse för kulturarvet. Vid varje försäljning av ett sådant objekt kommer en ekonomisk kalkyl att avgöra om byggnad och lösöre ska säljas var för sig eller tillsammans. Detta förvånar inte någon. Det är ganska självklart att ekonomismen måste bevaka ägarintresset – i synnerhet som den inte tror på något gemensamma bästa.

Alla politiker resonerar förstås inte på det sättet. En helt annan syn framträder i en artikel med titeln »Det offentliga rummet är till för medborgarna, inte enbart för byggherrarna«, i Svenska byggnadsvårdsföreningens tidskrift *Byggnadsvårdsnytt*. I artikeln citeras partiledaren i KD som i ett anförande visar stark känsla både för kulturvärden i sig och för de känslor de väcker hos människor: »Det är inte säkert att hus från 17- och 1800-talen vid centrala torget måste rivas för att ge plats åt en stor försäkringskassa i betong. Bredvid ett varuhus i kolossalformat. Det är inget tvunget sätt att utveckla en stad. Under några år förstördes enorma mängder svensk kulturhistoria. Och de värsta avarterna av det nya som tog plats väcker fortfarande sorg hos de som minns hur det en gång såg ut«.

Författaren konstaterar sedan att skönhetsvärden och identitetsvärden inte går att *mäta* och *räkna*. Därmed hamnar humanvetenskaplig forskning som håller på med sådant i underläge. Men finns det inget annat som man kan komma åt på något sätt? Han svarar själv på frågan med att »de går definitivt att *känna*« och menar också för den tidigare utvecklingen att »socialdemokraterna var drivande i denna förstörelse. Deras förakt för folkviljan och svensk kulturhistoria var total. Och det har de egentligen aldrig ställts till svars för. Men heller inte, ska sägas, de borgerliga partier som bidrog till eller accepterade politiken. Man la sig i stort sett platt«. För att kunna hantera problem av denna typ vore en normativ kulturarvsforskning önskvärd (Sörensen 2010).

Redan med ett fåtal, tillfälligt valda, artiklar kan man alltså fånga ett brett spektrum av åsikter och organisationer och institutioner som är politiskt involverade i kulturarvsfrågan. Den centrala lagstiftningsprocessen och den kommunala policyprocessen berörs. Två motsatta intressen framträder med Fastighetsägarna och Svenska Byggnadsvårdsföreningen – kommersiellt ställs mot ideellt. En politisk aktör verkar mest intresserad av möjligheterna till taktiska vinster i nuläget, medan en annan framhåller långsiktiga trivselfaktorer. Diskussionen rör sig över flera överlappande policyområden, som kommunalpolitik, kulturpolitik, planpolitik och miljöpolitik, med deras olika styrsystem. Totalbilden, om den ens går att rekonstruera, måste vara ofantligt komplicerad.

Kulturarvspolicy och den politiska demokratin

Begreppet demokrati är utomordentligt komplicerat och ordet demokrati, liksom övriga politiska honnörsord, betecknar ett mycket stort antal begrepp. Det är därför klokt att inta en försiktigare utgångsposition än en genomförd demokratidefinition. Om man istället väljer den politiska demokratis *nödvändiga* egenskaper är det lite enklare att hitta gemensam grund. De flesta är nog överens om att demokrati gäller *gemensamma beslut i gemensamma angelägenheter* och att grunden är *folk-makt* inom vilken det föreligger *jämlikhet* mellan individerna. Därutöver är många demokratibegrepp förenliga med några *substansvärden*, nämligen jämlikhet, frihet, rättvisa och solidaritet, och några *processvärden*, t.ex. ansvar, öppenhet, ömsesidighet och diskussion. Olika demokratidoktriner (idéer) och demokratiska system (beteenden) lägger sedan tyngdpunkten på olika värden (Lundquist 2001).

En central fråga är kulturarvspolicyns demokratiska förankring. Vad innebär denna mera precist? I utgångsläget är policyn knuten till institutioner och organisationer i den representativa demokratin. En sådan organisering kan vara mer eller mindre decentraliserad där t.ex. regional och lokal politisk och administrativ organisation svarar för olika moment i policyprocessen. Folkvalda organ svarar för övergripande lagstiftning och organisering av kulturarvspolicyn. Verksamheten får då den legitimitet som den representativa demokratin allmänt erbjuder.

En mer radikaldemokratisk inriktning ser *direkt* medborgarmedverkan i policyprocessen som önskvärd. I dess mest ambitiösa form brukar sådan medverkan kallas *brukardemokrati*. Att genomföra brukardemokrati på kulturarvspolitikens basnivå är svårt. Redan att peka ut en basnivå är knepigt. Gränserna mellan vad som är riks-, regional- och lokalintressen är otydliga, och vanligen hänförs kulturarvet till det gemensamma bästa. Något liknande gäller för försvaret och miljön. Det är stor skillnad om man jämför med policyområden som skolan, med föräldrar och barn, eller värden, med patienterna. I synnerhet verkar det vara svårt att mer *långsiktigt* bygga upp brukardemokrati i kulturarvspolicy. Något enklare

är det kanske att väcka lokala opinioner i akuta fall.

När intressenter knyts till de politiska processerna uppstår alltid representativitetsproblem. Det blir knappast tal om något annat än att vända sig till organiserade intressen, och då faller den överväldigande majoriteten av medborgare bort från möjligheten till direkt inflytande. Om man ser medborgarmedverkan från organisationer genom representation i offentliga organ, remissvar, förslag till agendaförändringar, osv. befinner man sig fortfarande inom den representativa hierarkin inom vilkens ramar påverkansmöjligheterna föreligger. Vid valet av representanter måste man också inse att det inte enbart är kulturarvets vänner som vill ha inflytande på policyprocessen.

Så långt innehåller demokratibegreppen de nödvändiga egenskaperna. Nu finns det också en tradition enligt vilken man kan välja någon av de nödvändiga egenskaperna och/eller något av de grundläggande demokratiska värdena och fortfarande använda termen demokrati på fenomenen (jfr uppräkningsen hos Aronsson 2006:6). Demokratibegreppet blir efter hand oerhört brett – det mesta som aktörer tycker är bra kallas demokrati.

Speciellt tydligt blir detta om man identifierar demokrati med dialog och knyter denna till begrepp som deliberativ demokrati utan att precisera kontexten. Innebörden är i det konkreta fallet att människor inviteras till en dialog om kulturarvet istället för att behöva lyssna till experternas monologer. Därvid aktualiseras demokratiska processvärden som diskussion, ömsesidighet och öppenhet. Om det sedan mest gäller tolkning av kulturarv i dialog mellan expert och besökare beskrivs den demokratiska effekten som något med att acceptera motsättningar och spänningar i en ständigt pågående dialog (Gustafsson & Karlsson 2004:24ff). Hela frågan om expertis blir svårhanterlig om, för att hårdra något, expert- och amatörkunskaper är lika mycket värda. Det finns knappast heller någon anledning att tro att en konfrontation mellan kunskapstyperna skulle leda till synteser, och det är väl i detta perspektiv inte ens ambitionen.

I klimatfrågan har vi istället sett hur experter försöker nå fram till en

gemensam syn på vad som sker och vad som bör göras. Speciellt tydligt blir problemet om man försöker särskilja demokratiska drag i guidade visningar av kulturarv. Dialog och delaktighet blir egenskaper som tillskrivs särskilt demokratiska kvaliteter – guidningen blir mer demokratisk (Alzén 2006:144ff). Men är det inte bara frågan om olika pedagogiska metoder där inläring sannolikt blir bättre både för lärare och elever om också de senare involveras som aktiva i läroprocessen? Men det har inget med folkmakt och jämlikhet att göra eller utgör gemensamma beslut i gemensamma angelägenheter.

Varför skulle det vara speciellt demokratiskt att framhålla amatörkunskap på bekostnad av vetenskaplig kunskap? Vi kan naturligtvis votera om allting, men frågan är om det är bästa sättet att nå fram till sanningen. I vårt offentliga etos ingår även krav på rationalitet (Lundquist 2001). Det finns förstås många kunskapsstyper i samhället som är oundgängliga för ett förnuftigt beslutsfattande: vetenskapen är en och lokalkunskapen en annan. Vi får inte heller bortse från att det finns expertkunskap som inte har vetenskaplig grund, och den måste förstås tas till vara. Vad som självklart krävs är att ingen kunskap får accepteras kritiklöst. Alla får ha och ge uttryck för uppfattningar, men dessa bör granskas efter liknande kriterier som gäller för vetenskaplig kunskap.

I den politiska demokratin är det inte alls säkert att vi, med Anders Gustafsson och Håkan Karlsson (2004:26), »måste lära oss att leva med mångtydighet och flerstämmighet [...] i stället för att eftersträva samförstånd och entydighet«. Motsättningar är kanske ett tillstånd vilket måste accepteras som naturligt för den löpande forskningen, men som inte bör vara allena rådande i den politiska demokratin. Herbert Tingstens (1960:90ff) tanke att »demokratin förutsätter en jämvikt mellan gemenskap och splittring, mellan samverkan och strid« har fortfarande goda skäl för sig. Behovet av gemenskap accentueras av att konflikten dominerar praktiken. Kärnfrågan blir därför att bevara gemenskapen trots konflikterna. Det verkar uppenbart att kulturarvet kan spela en roll i det sammanhanget.

Referenser

- Alzén, Annika 2005. Amatörer eller proffs? Frågan om kulturarvets demokratiska villkor. I Alzén, A. & Burell, B. (red). *Otydligt. Otympligt. Otaligt: Det industriella kulturarvets utmaningar*. Stockholm: Carlsons, s. 90–107.
- Alzén, Annika 2006. Demokrati och kulturvarv. I Alzén, A. & Aronsson, P. (red). *Demokratiskt kulturarv – nationella institutioner universella värden lokala praktiker*. Linköping/Tema kultur och samhälle, 2006:1, s. 139–163.
- Andersson, Joakim 2008. *Skilda världar: Samtida föreställningar om kulturarvsplatser*. Linköping: Institutionen för studier av samhällsutveckling och kultur, Linköpings universitet.
- Aronsson, Peter 2005. Ett forskningsfält tar form. I Aronsson, P. & Hillström, M. (red). *Kulturarvens dynamik*. Linköping/Tema kultur och samhälle, 2005:2, s. 9–24.
- Aronsson, Peter 2006. Demokratiskt kulturarv – nationella institutioner universella värden lokala praktiker. I Alzén, A. & Aronsson, P. (red). *Demokratiskt kulturarv – nationella institutioner universella värden lokala praktiker*. Linköping/Tema kultur och samhälle, 2006:1, s. 1–20.
- Ball, Stephen J. 2008. New Philanthropy, New Networks and New Governance in Education. *Political Studies*, Vol. 56, s. 747–765.
- Bohman, Stefan 2005. Den minsta gemensamma nämnaren. I Aronsson, P. & Hillström, M. (red). *Kulturarvens dynamik*. Linköping/Tema kultur och samhälle, 2005:2, s. 199–205.
- Danielsson, Marianne 2010. *Fängslande idéer: Svensk miljöpolitik och teorier om policyproduktion*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Dicks, Bella 2003. Heritage, Governance and Marketization, *Museum and Society*, Vol. 1, s. 30–34.
- Fischer, Frank & Forester, John (red) 1987. *Confronting Values in Policy Analysis: The Politics of Criteria*. London: Sage.
- Fornäs, Johan, et al. 2007. *Culture Unbound: Dimensions of Culturalisation*, Linköping: Department of Culture Studies (Tema Q), Report 2007:5.

- Gräslund, Bo 2001. *De första stegen: Urmänniskan och hennes värld*. Stockholm: Atlantis.
- Gustafsson, Anders & Karlsson, Håkan 2004. *Kulturarv som samhällsdialog? En betraktelse av kulturarvsförmedling*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Holtorf, Cornelius 2006. Should Heritage Management be Democratized? I Alzén, A. & Aronsson, P. (red) 2006. *Demokratiskt kulturarv – nationella institutioner universella värden lokala praktiker*. Linköping/Tema kultur och samhälle, 2006:1, s. 103–115.
- Jensen, Ola W. 2005. Konsten att konstruera ett kulturarv. I Aronsson, P. & Hillström, M. (red). *Kulturarvens dynamik*. Linköping/Tema kultur och samhälle, 2005:2, s. 27–42.
- Kingdon, John W. 2003. *Agendas, Alternatives, and Public Policies*. New York: Longman. 2nd ed.
- Knaggård, Åsa 2009. *Vetenskaplig osäkerhet i policyprocessen: En studie av svensk klimatpolitik*. Lund Political Studies 156. Lund: Statsvetenskapliga institutionen.
- Kulturarv i tiden – angeläget, tillgängligt, användbart! Vision och strategi 2004–2006* uå. Riksantikvarieämbetet.
- Lisitzin, Katri 2005. Building Shared Perspectives in Heritage Management. *City & Time*, Vol. 3, s. 29–36.
- Lundquist, Lennart 2001. *Medborgardemokratien och eliterna*. Lund: Studentlitteratur.
- Lundquist, Lennart 2007. *Att hantera humanvetenskapens tudelning*. Malmö: Liber.
- Lundquist, Lennart 2011. *Flocken i massambället: den politiska ordningens villkor och uttryck*. Lund: Arkiv
- March, James G. & Olsen, Johan P. 1989. *Rediscovering Institutions: The Organizational Basis of Politics*. New York: The Free Press.
- Misztal, Barbara A. 2000. *Informality: Social Theory and Contemporary Practice*. London: Routledge.
- Nilsson, Sven 2006. Järnålder – överlevnadsstrategier för kulturinstitutioner

- tioner. I Alzén, A. & Aronsson, P. (red) 2006. *Demokratiskt kulturarv – nationella institutioner universella värden lokala praktiker*. Linköping/ Tema kultur och samhälle, 2006:1, s. 139–163.
- Olsen, Johan P. 1972. Public Policy-Making and Theories of Organizational Choice. *Scandinavian Political Studies*, Vol. 7, s. 45–62.
- Sabatier, Paul A. (red) 2007. *Theories of the Policy Process*. Boulder, Col: Westview.
- Sabatier, Paul A. 2007a. The Need for Better Theories. I Sabatier, P. A. (red). *Theories of the Policy Process*, s. 3–17. Boulder, Col: Westview.
- Svenska Dagbladet*, 2010-01-22; 2010-02-10.
- Sztompka, Piotr 1993. *The Sociology of Social Change*. Oxford: Blackwell.
- Sörensen, Peter 2010. Det offentliga rummet är till för medborgarna, inte enbart för byggherrarna. *Svenska byggnadsvårdsföreningen. Byggnadsvårdsnytt*, 2 januari 2010.
- Tilly, Charles 2002. *Stories, Identities, and Political Change*. Oxford: Rowman & Littlefields.
- Tingsten, Herbert 1960. *Demokratins problem*. Stockholm: Aldus.
- Zahariadis, Nikolaos 2007. The Multiple Streams Framework: Structure, Limitations, Prospects. I Sabatier, P. A. (red). *Theories of the Policy Process*. Boulder, Col: Westview, s. 65–92.

Vilka är nationen?
Om kulturarvet, staten, nationen
och det civila samhället

TOBIAS HARDING

» Sveriges historia är dess konungars« lär Erik Gustav Geijer ha sagt. Han skrev också *Svenska folkets historia* (1832). Redan här kan man ana två skilda sätt att definiera vad som menas med en nation, i det här fallet Sverige. Definieras den – som i titeln – av folket som etnisk eller politisk gemenskap, eller – som i citatet – av sin relation till kronan, dvs. till staten? Historia är inte bara ett ämne utan också en fråga om berättelser – historier – som ger mening åt tillvaron och legitimitet till den rådande ordningen (eller till något alternativ till denna). Den nationella historien bidrar till att definiera nationen, vilka som ingår i den, och därmed också vilka som har rätt att företräda och styra den. Liksom andra berättelser med sanningsanspråk har historien ett behov av materiella belägg. Berättelser förankras genom förekomsten av materiella ting som belägger dem vetenskapligt, men kanske framför allt symboliskt. Till dessa belägg hör det materiella kulturarv som staten, inte minst just därför, har tagit på sig att skydda genom kulturarvslagstiftningen och genom olika myndigheters arbete. Nationalstatens anspråk på att ensam företräda nationen har emellertid aldrig varit utan utmanare. Även andra aktörer har haft roller att spela i konstruktionen av såväl nationen som kulturarvet.

Det är om sådana relationer, processer och föreställningar som denna essä handlar. Min tanke är att diskutera vad en nation är, både som identitet och som medborgarkollektiv, hur den svenska kulturmiljövården har vuxit fram i förhållande till sådana syften och föreställningar, samt hur en demokratiskt ansvarsfull uppgift för den skulle kunna se ut i en stat som erkänner att dess medborgare inte utgör en homogen grupp, vare sig i fråga om kultur eller härkomst, eller ens i fråga om sin syn på statens historia. Det handlar, som jag ska försöka visa, mer om att ta sig

fram på minerad mark än om att finna den enda eller sanna lösningen, men också om att därigenom kunna bidra på ett konstruktivt sätt till det demokratiska och vetenskapliga samtalet.

Den transnationella nationalismen

Benedict Anderson, en av den moderna nationalismforskningens pionjärer, definierade nationen som följer:

»den är en *föreställd* politisk gemenskap – och den föreställs som både i sig begränsad och suverän.

Den är föreställd eftersom medlemmarna av även den minsta nation aldrig kommer att känna, träffa eller ens höra talas om mer än en minoritet av övriga medlemmar, och ändå lever i vars och ens medvetande bilden av deras gemenskap.« (Anderson 1996:21)

Att gemenskapen är föreställd (*imagined*) hindrar inte att dessa föreställningar får högst reella konsekvenser, både för dem som erkänns som medlemmar i gemenskapen och för dem som exkluderas. Att den är en gemenskap ska tolkas som att de som räknar sig till den upplever sitt medlemskap i den som ett avgörande och definierande drag i sin egen identitet, men däremot inte som någonting som kan väljas bort, ett närmast organiskt drag som det enligt detta synsätt alltså är ett misstag att jämföra med ett (sambands)kontrakt. Det politiska suveränitetskravet tolkas som att alla nationer strävar efter att etablera sig som nationalstater (Anderson 1996:21–22). Det finns alltså även andra former av föreställda gemenskaper än de som är att betrakta som nationer.

En nationalstat definieras här som en stat som gör anspråk på att vara en nation (Smith 1991:143). Nationalism definieras slutligen som »en princip enligt vilken den politiska och den nationella enheten bör vara kongruenta« (Hobsbawm 1990:9). Detta innebär att nationalism inte är något marginellt fenomen, utan tvärtom länge har varit ett grundläggande drag i den moderna staten, ett som först på senare år har utmanats. National-

statens kontroll över sitt territorium och dess innevånare legitimeras med utgångspunkt i nationalismen genom att den gör anspråk på att representera nationen och dess folk. Sådana anspråk gör idag i stort sett alla stater (notera t.ex. att staternas sammanslutning kallas *Förenata Nationerna*). Det skulle vara svårt att tänka sig en modern demokrati utan denna typ av relation till sitt *demos*, till folket, definierade genom sitt medborgarskap och uppfattade som härskaren i den folkstyrda (national)staten.

Demokratin sådan vi känner den i den moderna världen har alltså hittills byggt på denna typ av nationalism. Dessvärre förutsätter nationalismen som bekant inte demokrati. En mängd nationella ledare har under historiens gång gjort anspråk på att representera nationens folk i betydligt mera metafysisk, och därmed svårverifierad, mening än den att vara valda av majoriteten bland medborgarna. Hitler och Napoleon, liksom ledarna i de flesta kommunistiska stater, kan tas som exempel på härskare som har gjort sådana anspråk utan att ha ansett det nödvändigt att låta dem prövas i regelbundna val. Så har det emellertid inte alltid varit. Historiskt sett har åtskilliga för både nationalismen och för demokratin mycket främmande anspråk gjorts för att legitimera staters och härskares makt, så som t.ex. i monarkier av Guds nåde.

Exakt när föreställningen om nationen som den naturliga enheten för politisk indelning slog igenom har varit en av de centrala tvistefrågorna i nationalismforskningen. Vad som står klart är att nationalismen som sådan är en transnationell föreställning. Den har i flera omgångar spritt sig över nationsgränserna och uppvisar stora likheter från land till land (exakt hur stora likheterna är och hur stor betydelse som kan tillskrivas den tidigare historien på respektive plats är dock även det tvistefrågor). Mycket tyder på att franska revolutionen var en viktig punkt i nationsföreställningarnas utveckling, ett genomslag för den för både demokratin och nationalismen avgörande föreställningen att det är folket som äger staten, inte tvärtom. Denna tanke grundade sig i sin tur på Rousseaus (1984) föreställning om en abstrakt folkvilja som staten kunde göra anspråk på att representera (Hobsbawm 1990). Det nya statsskicket beskrevs som »*Franska Republiken*«. Napoleon skulle senare kröna sig till

»fransmännens kejsare«. Beteckningarna hänvisar till folket, i kontrast till de tidigare »kungarna av Frankrike«, titulerade med hänvisning till landet de härskade över och krönta av kyrkans representanter, utan hänvisning till folket annat än som undersåtar.

Den nya staten bars inte upp främst av en berättelse om en tradition utan av en berättelse som handlade om ett brott med historien – en revolution – om universella mänskliga rättigheter och om en mission att föra ut dessa till resten av mänskligheten. Det är för att trycka på denna skillnad som jag stannar till vid franska revolutionen i en text som ska handla om nationen och svenskt kulturarv. Det var också under Första Republiken som en modern nation för första gången fastställde ett enhetligt och ärftligt medborgarskap (*jus sanguinis*). Man tänkte sig att ett folk som demokratiskt ägde staten inte kunde låta sig definieras av dess territorium. De andra länder som redan hade en medborgarskapslagstiftning utgick snarare från huvudregeln att som medborgare (eller åtminstone som undersåtar) räkna dem som fötts inom deras gränser (*jus soli*). Denna princip används idag i bl.a. Storbritannien och USA. Sverige och många andra europeiska länder håller sig däremot till *jus sanguinis*. Frankrike har numera snarast en kombination (Brubaker 1992).

Jus soli kopplas ofta till civil eller statscentrerad nationalism, medan *jus sanguinis* kopplas till etnisk. Man bör dock inte göra misstaget att tro att något enskilt land skulle kunna utgöra ett renodlat exempel på antingen etnisk eller civil nationalism. Tvärtom blandas alla dessa typer av anspråk i de allra flesta fall. Det vore anmärkningsvärt om alla representanter för en föreställd gemenskap under de senaste hundra till två hundra åren hade gjort samma anspråk. Fransk nationalism rymmer t.ex. såväl universella civilisatoriska anspråk som etnisk nationalism. I båda fallen är det franska språket också ofta av central betydelse. Det är betecknande att den civila nationalismen och *jus sanguinis* bröt igenom vid samma tidpunkt. Identitet är som alltid ett komplext och motsägelsefullt fenomen (Birnbaum 2001; Brubaker 1999). Vi ser också tydligt någonting som man lätt missar i mer abstrakta reflektioner kring medborgarskap och medborgarperspektiv, nämligen att de i sin moderna form är såväl

idéhistoriskt som praktiskt knutna till nationalstaterna och att bandet bygger på förställningen om en nationell gemenskap. Åtskilliga människor som vistas i Sverige är således inte medborgare och åtskilliga svenska medborgare bor inte i Sverige.

Även om den tidiga franska nationalismen hade tydliga förtecken av blodsgemenskap så var nationalismens fokus på etno-nationella gemenskapers krav på en egen stat snarare någonting som växte fram i Tyskland, i motståndet mot den franska ockupation som följde under revolutionskrigen och Napoleonkrigen. Det var ur denna rörelse som den tyska enhetsrörelsen skulle födas, och många av dess idéer skulle senare föras vidare till de nationalistiska rörelserna i Öst- och Nordeuropa. I de flesta fall handlade det om folkgrupper som föreställdes som nationella gemenskaper redan innan de hade en stat, i kontrast till de västeuropeiska stater som redan existerade och som nu gjorde anspråk på att vara nationer, som t.ex. Frankrike, Storbritannien och Sverige (Anderson 1996; Hobsbawm 1990).

I vissa fall, som med Preussen och Ryssland, drevs den etniska nationalismen inte minst av redan existerande stater som gjorde anspråk på att representera en betydligt större grupp människor än den som levde inom deras egna gränser (tyskar respektive ryssar, eller t.o.m. slaver i allmänhet). I andra fall handlade det om folkgrupper utan stat, t.ex. tjecker och polacker, vars kamp kom att rikta sig mot redan existerande större stater som tidigare ofta grundat sin legitimitet på andra än nationalistiska argument (t.ex. Österrike-Ungern och Ryssland). Inte bara ekonomiska och kulturella faktorer har påverkat nationsföreställningarna. Andra förklaringar står att finna i regeringars politiska målsättningar och i institutionella faktorer som staters medborgarskapslagstiftning och politiska gränser (Brubaker 1992; Brubaker 1996; Harding 2009).

Kulturens nationalisering

Franska revolutionens nationalisterna hade hämtat stora delar av sitt bildspråk ifrån antikens republiker. De senare etniska nationalisterna sökte

sig till den egna nationella historiens föreställda urtid. Tysk medeltid, vikingatid, germansk folkvandringstid och slaviska riken som Kievriket och det medeltida Serbien blev alla viktiga källor till historisk symbolik och legitimitet. Det hör till de typiska anspråken i etnisk nationalism att hävda den etniska gemenskapens evighet och konstans. Även om staten inte alltid har funnits så har folket enligt dessa föreställningar alltid varit det samma; vill man lära känna det bör man därför söka sig till dess rötter i en mytisk forntid (Anderson 1996; Geary 2002). Inte minst i Sverige hör det till de centrala föreställningarna om den nationella identiteten att våra förfäder var de första som slog sig ned här, antingen det var när Noas ätt anlände efter syndafloden eller de första jägarna och samlarna som följde inlandsisen norrut (Hall 1998).

Nationsföreställningar kan sägas vara en fråga om kollektivt minne, ett minne som skapas med hjälp av gemensamma symboler och berättelser. Dessa förutsätter ibland att vissa historiska fakta glöms bort och att andra hålls levande i minnet, men tolkade på ett alldeles särskilt sätt (Ricoeur 2005). Perioder då en mäktig stat eller härskare kan pekas ut som nationens representant får en given betydelse. I vissa fall blir även religionen en viktig enande faktor. Som tydliga exempel kan nämnas Polen, Irland eller, för den delen, Sverige. I andra fall, som i Tyskland eller Italien, blir religionen mindre lämplig som enande faktor; i Tyskland därför att såväl det tysktalande området som det tilltänkta Tyska Riket hade en historia präglad av krig mellan protestanter och katoliker, och i Italien bland annat eftersom påvestatens storlek och kontroll av Rom var ett av hindren för enandet (Smith 2003; Taylor 2007).

Statens kontroll över skolutbildningen har varit ett svåröverskattat verktyg i homogeniseringen av de nationella berättelserna, och därmed om själva föreställningen av den föreställda gemenskapen. Dessa berättelser återberättas heller inte enbart i den skrivna historien. Museer, monument och historiska miljöer har alla varit viktiga platser för skapandet och uppvisandet av de nationella symboler och symboliskt laddade föremål som bekräftar och manifesterar dem. Historiens materiella lämningar möter oss som bekant inte endast på museum. Ofta skrivs

berättelsen in i själva landskapet. Inte minst stadsrummet präglas av ofta minnespolitiska tankar och beslut (Anderson 1996; Brubaker *et al.* 2006; Rodell 2002).

Tidigare epokers kungliga, aristokratiska och kyrkliga monument möter oss till exempel i praktbyggnader, skulpturer, gatunamn och stadsplanering. De flesta städer präglas av sin historia. Än idag försvaras och bevaras dessa monument av kulturmiljövårdande myndigheter, i Sverige såväl som i de flesta andra länder. Inte heller är våra tiders ledare undantagna från viljan att uppföra nya monument. Inte minst de byggnader som inhyser museer och andra kulturinstitutioner är ofta monumentala i sig själva. Statens legitimitetsanspråk och självbild manifesterar sig i fysisk prakt. Det är värt notera att de flesta större europeiska städer idag kan skryta med relativt nybyggda operahus, monumentala bibliotek och liknande märkesbyggnader. Tillsammans med andra offentliga inrättningar utgör de på många sätt den moderna nationalstatens motsvarighet till gamla tiders kungliga palats.

Som bl.a. Anderson (1996) har påpekat hör det till nationalismens paradox att alla nationalstater gör anspråk på att vara unika men ändå nästan helt genomgående låter sig representeras med samma uppsättningar av symboler och anspråk. Alla har de en flagga, ett statsvapen, ett statsöverhuvud, osv (Fornäs 2011). Nästan alla har de också ett nationalmuseum. När man ser närmare på de berättelser som presenteras på dessa nationalmuseer visar det sig emellertid att de är mycket olika. I flera fall rör det sig om ett historiskt museum, i andra om ett konstnärligt. I många fall ligger tonvikten på att särskilja den egna nationens historia, i andra om tydligt universella anspråk på ställning i en högre civilisation, i vissa fall, som i British Museum är det inte endast en nation som skildras utan snarare ett imperium som åtminstone antydningssvis gör anspråk på att representera all civilisation, och som i detta anspråk tar hjälp både av artefakter från sitt eget imperium och från den europeiska civilisationens föreställda ursprung i Grekland, Rom och Egypten (Knell *et al.* 2011).

I linje med den civilnationella tendensen i fransk nationalism är Louvren i första hand känt som konstmuseum, det vill säga som ett mo-

nument över universella civilisatoriska anspråk, medan Tysklands mest nationella museum kan sägas vara Tyska Historiska Museet i Berlin. Där handlar berättelsen om de tyska staternas och folkets historia, som spåras tillbaka till en germansk forntid. Det är en händelse som ser ut som en tanke att Louvren i samband med franska revolutionen och det därpå följande Franska Kejsardömet övergick från att vara kungligt palats till att bli någonting som liknar ett modernt museum. Nationalmuseet som koncept skulle alltså kunna sägas vara en direkt produkt av franska revolutionen (Aronsson 2011, Knell et al. 2011).

Samtidigt som forskningen har vuxit om nationalismens konstruktion under de senaste två hundra åren har vissa nationalismforskare också nyanserat föreställningen om nationalismen som ett fenomen enbart förbundet med den industriella epoken, en teori som från början var central i forskningens kritik av nationalismens egna anspråk på uråldrighet. Denna föreställning är i sig ofta knuten till en modernistisk, ursprungligen ofta marxistisk, historieskrivning där produktionsförhållanden och generella strukturer anses styra de politiska och idéhistoriska föreställningarnas utveckling. Historiker som Anthony D. Smith (1986) pekar istället på hur enskilda nationers självbild ibland kan spåras långt tillbaka i historien. Föreställningar om fransmän och tyskar som folk har existerat åtminstone sedan medeltiden. Det är betecknande att kungarna av Frankrike föregicks av *frankernas* kungar, härskare över *Frankernas* Rike, det vill säga över en etniskt snarare än territoriellt definierad, löst sammanfogad statsbildning. Det betyder dock inte att medeltidens föreställningar om fransmän eller tyskar betydde samma sak för den tidens människor som för dagens (Geary 2002). Däremot bildar de en viktig historisk bakgrund för den som vill förstå dagens föreställningar och politiska identiteter. Man kan här tala om proto-nationalistiska föreställningar som föregått och lagt grunden för senare tiders nationalistiska.

I det längre historiska perspektivet kan studiet av statens relation till nationen också ge viktiga ledtrådar till föreställningarna om etnisk gemenskap. Dessa föreställningar är nämligen inte alls oberoende av andra identiteter utan samspejar på olika sätt med andra typer av gemenskap

som t.ex. religiös, språklig och politisk. På många håll har avgränsningen av en etnisk eller nationell grupp ofta förbundits med en religiös gräns. Irländare har t.ex. definierats gentemot briter bl.a. av sin katolska religion. Liknande gränser finns i det forna Jugoslavien där de också samspelade med officiella etniska beteckningar som bl.a. stämplades i pass, och som i sin tur snabbt kunde omvandlas till politiska lojaliteter i inbördeskrigets förödelse. I gamla statsbildningar som Frankrike och England är det ofta svårt att tänka sig folket eller en nationalism utan koppling till staten. I Spanien har den nationella gemenskapen under lång tid identifierats med katolicismen och i Sverige med protestantismen (Brubaker 1996; Brubaker *et al.* 2006; Smith 2003; Turner 2007).

Ofta kombineras faktorer av olika slag. Trots att Sverige redan existerade som stat var det i sin tyska form som nationalismen först skulle få kraftigt inflytande här, något som kanske är mindre överraskande om man betänker de på 1800-talet omfattande kontakterna mellan Sverige och Tyskland, såväl på kulturell som på politisk nivå. Det var emellertid inom den existerande statens gränser och mot bakgrund av redan existerande föreställningar som den nya nationalismen formerade sig. Idag förefaller andra transnationella inflytanden ha ersatt de tyska. De institutionella formerna har då visat sig betydligt mer beständiga än de nationalistiska föreställningar och symboler som en gång använts för att legitimera deras tillkomst.

Svenska nationsföreställningar

Sverige är en gammal statsbildning, även om den inte har sett likadan ut under historiens gång. Under merparten av sin historia har den svenska statsbildningen t.ex. haft ett helt annat territorium än idag. Även om svenskan under merparten av rikets historia har varit det dominerande officiella språket (tidvis åtföljd av tyska och latin) så har stora delar av befolkningen i den svenska statsbildningen ofta haft andra modersmål. Tyska och samiska hör till dessa, men framförallt handlar det om finskan i dagens Finland (Harding 2009; Nordin 2000).

Relationen mellan den svenska statsbildningen och ett svenskt folk eller etnisk grupp är ändå mycket gammal. Redan mycket långt tillbaka tycks det ha varit begripligt att tala om svearna och deras konungar (Hall 1998; Nordin 2000), även om betydelsen av dessa termer under vikingatid och tidig medeltid sannolikt hade mer gemensamt med den europeiska tidiga medeltidens betydligt lösligare föreställningar om folkslag och stammar (jfr Geary 2002) än med dagens nationsföreställningar. Göticistiska föreställningar finns belagda åtminstone sedan 1434 då den svenske biskopen Ragvaldi krävde företräde vid konsistoriet i Basel med hänvisning till att svenskarna härstammade från goterna, det folk som en gång hade besegrat romarna och som följaktligen var det främsta i Europa (Hall 1998:13). Redan då var det alltså meningsfullt inte bara att tala om svenskar och goter som folkslag, utan också att underbygga svenska institutioners auktoritet med utgångspunkt i dessa föreställningar och anspråk.

Därmed inte sagt att etno-nationella anspråk skulle ha varit de enda grunderna för statlig och kyrklig legitimitet. I synnerhet under århundradena efter reformationen skulle den lutherska kyrkans religiösa legitimitet väga minst lika tungt. Under Trettioåriga kriget kämpade svensk- och finsktalande svenska undersåtar sida vid sida med tyska allierade och skotska legosoldater. Det som förenade utöver de mer realpolitiska allianserna var framförallt religionen, inte nationen, och man kämpade minst lika mycket för kung som för fosterland.

Relationen är emellertid komplex och långt ifrån entydig, just på grund av att föreställningarna om ett svenskt folk är så nära knutna till dem om en svensk stat. Å ena sidan ansågs svenskspråkigheten tillräckligt relevant för den politiska lojaliteten för att dess införande i de sydsvenska landskapen skulle prioriteras efter erövringen från Danmark. Ambitionen var att inkludera dem i det svenska riket. De baltiska och nordtyska provinserna uppfattades däremot som från detta skilda enheter, en åtskillnad som alltså redan existerade mellan de olika områden som stod under den svenske kungens spira. Å andra sidan gjordes inga liknande försök i Finland, kanske just på grund av att det inte fanns någon konkurrerande finskspråkig statsbildning (Nordin 2000).

Kanske var det just förlusten av Finland som blev startskottet till en från Tyskland inspirerad etniskt svensk nationalism. Paradoxalt nog innebar försöken att, med Esaias Tegnér's (1811) ord, »inom Sveriges gränser erövra Finland åter«, ett försök att glömma det faktum att det Sverige som återstod till stor del var ett annat än det historiska (Harding 2009). Nya monument uppfördes till de svenska kungarnas ära, men också den folkliga kulturen uppvärderades. Om Sveriges historia var dess konungars så uppfattades nationen som sådan ur ett allt mer etniskt perspektiv när man senare under århundradet började kartlägga och nedteckna den »folkliga« kultur som man uppfattade som nationens autentiska (Grundberg 2000, Hillström 2006). Exakt vilken utsträckning denna etniska gemenskap egentligen hade framstod emellertid inte som helt tydligt. Längre fram under 1800-talet nådde nämligen den skandinavistiska rörelsen sin höjdpunkt i sina försök att utvidga den språkliga, etniska och politiska gemenskapen till hela det skandinaviska området. Det var först efter detta projekts misslyckande som den nationella och etniska gemenskapens gränser kan sägas ha blivit så för givet tagna som de är idag (se vidare Harding 2009).

I och med demokratiseringen lades dessutom nästan omedelbart ett nytt lager till den svenska självbilden; nämligen folkhemmet. Brottet är knappast tydligt. Tvärtom gjorde den tidiga socialdemokratin sitt bästa för att knyta välfärdsstaten till äldre föreställningar om bondedemokrati och jämlikhet. Samtidigt som man paradoxalt nog betonade modernitet och brottet med det förflutna var det tydligt att folkhemmet var ett hem för just det svenska folket, som nu uppfattades som språkligt och kulturellt homogent, egenskaper som nu också knöts samman med en välfärdsstat byggd på föreställningar om jämlikhet och lika rättigheter. Inom nationen strävade staten efter assimilering och integration av dem som inte uppfyllde föreställningarna om den homogena nationen. Detta har inte minst gällt assimileringen av de språkliga minoriteterna, men värre avarter, som steriliseringskampanjer, har också förekommit. Utåt sett har Sverige föreställts som en neutral förkämpe för universella värden, som mänskliga rättigheter, och som en fyrbåk för jämlikhet och

demokrati. Allt detta kan läsas som en nationell stolthet som bär alla den civila nationalismens kännetecken (Berggren & Trägårdh 2006; Hall 1998; Harding 2007; Linderborg 2001).

Till detta tycks under de senaste åren ha kommit ytterligare ett lager, ett som står i direkt motsättning till det assimilatoriska, nämligen det mångkulturalistiska. Här blir nationalstaten inte i första hand en beskyddare av den nationella kulturen utan av den kulturella mångfalden som sådan, och i synnerhet av minoritetsgrupperna. Ansvaret är dock fortfarande definierat av det nationella territoriet och i den meningen fortfarande nationellt. Även om denna självbild kan sägas ha spelat en betydande roll i flera politikområden under de senaste femton åren så tycks den dock främst vara kompletterande.

Inom kulturområdet är det t.ex. tydligt att mångkulturen läggs till existerande kulturyttringar och att mångkulturalismen därmed kan bidra till att institutionalisera en gräns mellan dem som ibland har kallats »nya svenskar« och oss som då får förmodas vara de gamla svenskarna. Vissa tecken finns nu på en återgång till en mer assimilatorisk inriktning liknande den som i andra europeiska länder har manifesterat sig t.ex. i framställningen av en kanon över den egna kulturen (Egeland 2007; Harding 2007; 2008; 2009). Vilken väg som går segrande ur den striden kommer sannolikt att bli föremål för återkommande politiska strider under de närmaste åren.

Det materiella kulturarv som idag finns i kulturinstitutioner, som kulturminnen och i de statliga samlingarna, kan sägas vara ett slags kompilat av alla dessa historiska lager präglade av skilda värderingar och nationsföreställningar. Riksarkivet kan som institution spåras tillbaka till medeltidens kungliga arkiv. Den förste riksantikvarien utsågs under stormaktstiden för att kartlägga och bevara forna tiders lämningar och monument i göticistisk anda. Det är också från den tiden som de första exemplen på kulturminneslagstiftning kan hämtas. De kungliga akademierna kan sägas representera den upplysta despotins franskinspirerade kulturliv. Flera av de senare historiska, etnologiska och etnografiska museerna och deras samlingar är produkter av arton- och nittonhundratalets försök att

vetenskapligt kartlägga såväl Sveriges som andra nationers kultur och historiska lämningar, ett arbete som ofta sågs som brådsakande eftersom det måste utföras innan denna föreställt autentiska etniskt svenska kultur hunnit utrotas av den framåtskridande industrialiseringen och urbaniseringen (Beckman 1998; Harding 2007; Hillström 2006).

Till synes en smula paradoxalt har staten de senaste åren varit sysselsatt med att i samma anda – faktiskt direkt inspirerat av dessa tidigare projekt – katalogisera och bevara industrialismens, och därmed folkhemmets, kulturella arv. De fabriker som en gång ansågs hota den autentiskt svenska (etno-nationella) kulturen bevaras nu som ännu ett historiskt lager, som ett minne av ett Sverige som en gång var (Alzén & Burell 2005; Harding 2007). Kanske tycks även detta Sverige nu mer autentiskt svenskt än det som nu håller på att växa fram. Man kan här tala om en folkhemsnostalgi (Andersson 2009) i svensk självbild, dvs. folkhemmet inte som framåtblickande vision utan som ett mytiskt förflutet som man idag kan hänvisa till för att legitimera politiskt handlande. Detta är till synes en statscentrerad civil-nationell legitimering. Kanske är folkhemmet som symbol emellertid på väg tillbaka till en protektionistiskt etno-nationalistisk diskurs, t.ex. i Sverigedemokraternas retorik och politik. Allt beror på vilka värden och andra nationsföreställningar som betonas, men också på hur starka kraven på homogenitet blir och hur gränserna dras.

Nationen, staten och det civila samhället

Staten är emellertid inte den enda berättaren av nationella berättelser. Museiväsendets grundartid under artonhundratalet var också det borgerliga civila samhällets första tid av relativt oberoende från staten (Hobsbawm 1990). Såväl Skansen och Nordiska Museet som ett flertal av läns museerna var inte i första hand produkter av statliga initiativ utan av privata insatser, som gåvor och ideellt engagemang. Att Nordiska Museet och Skansen växte ur Arthur Hazelius privata samlingar torde vara allmänt bekant, men han är bara den mest kände av en mängd enga-

gerade privatpersoner som för drygt hundra år sedan bidrog till att bygga upp det svenska museiväsendet. Inte minst är många av länsmuseumerna och stora delar av den regionala kulturmiljövårdsorganisationen är resultatet av sådana ansträngningar (Hillström 2006).

På lokal nivå spelade de ideella insatserna än större roll. Ett omfattande bevarandearbete har utförts av hembygdsrörelsen och av andra lokalhistoriskt intresserade personer och organisationer (Edqvist 2009; Eskilsson 2008). Under 1800-talets uppbyggnadsfas tycks de statliga företrädarna – riksantikvarien och Vitterhetsakademien – i själva verket ha varit helt beroende av sina samarbeten med lokala och regionala fornminnesföreningar. Dessa uppträdde ömsom som ämbetets hjälpare i insamlings- och kartläggningsverksamheter, och ömsom som rena konkurrenter om ansvar och ägande av de upphittade forn lämningarna. Dessa organisationer var också drivande i utformningen av den nationella berättelsen. Kulturarvsvforskaren Magdalena Hillström går så långt som att beskriva förändringar i Vitterhetsakademiens inriktning som att Götiska förbundet tog över akademien. Allt fler ledamöter med bakgrund därifrån valdes in akademien samtidigt som denna allt mer kom att ta på sig de ansvar som dessa intellektuella patriotiska intressen krävde av den. Även detta utgör en viktig del av bakgrunden till såväl Vitterhetsakademiens som Riksantikvarieämbetets senare utveckling (Hillström 2006).

Också de mer uttalat politiska folkrörelserna, kanske i synnerhet arbetar- och bonderörelsen, har varit synnerligen verksamma i att återberätta och bevara historien. Även detta bör i många fall ses som ett högst medvetet historiebbruk, ett skapande av berättelser där fokus ligger på andra grupper och frågor än i den tidigare officiella historieskrivningen. Sveriges historia skulle inte längre vara dess konungars, och framförallt inte aristokratiens (Edqvist 2009; Linderborg 2001). Även dessa berättelser är emellertid nära sammanvävda med den nationella historieskrivningen. Den skandinavistiska berättelsen var i mångt och mycket mer en produkt av det framväxande civila samhället än av statliga insatser. Hembygdsrörelsens lokalt centrerade berättelser är också en variant av

sökandet efter den autentiska landsbygdkulturen, och arbetarrörelsens historieskrivning har, i och med folkhemmets identifikation med nationen, i stor utsträckning blivit nationens egen (Edquist 2009; Harding 2009; Hillström 2006; Linderborg 2001).

Civilsamhället har således spelat en omfattande roll i formulerandet av den nationella berättelsen. Många av de institutioner som har formerats i det civila samhället har emellertid med tiden i allt högre grad inordnats i det statliga systemet. Redan 1919 hade en roll utkristalliserat sig för Nordiska Museet som nationellt ansvarigt museum för tiden efter 1523. Utbyggnaden av kulturminnesvården under nittonhundratalet skulle också innebära ett successivt inordnande av läns museerna inom denna statliga och landstingskommunala verksamhet. Detta skulle emellertid ta tid och strukturen är fortfarande en blandning av olika juridiska personer. Landsantikvarierna hade under lång tid samtidigt uppgifter i den statliga kulturminnesvården och var anställda av de privaträttsliga läns-museiorganisationerna. Den nuvarande strukturen uppstod inte förrän på sjuttioalet (Hillström 2006; Harding 2007).

Den i särklass största civilsamhälleliga sammanslutningen i Sverige idag är emellertid en som har utvecklats mot att bli allt mer distinkt från staten som juridisk person betraktad, nämligen Svenska kyrkan. Denna är också den vid sidan av staten största ägaren till fysiska kulturminnen. En gång i tiden var lutheranismen definierande för svensk identitet. Kulturminneslagstiftningen har sedan länge särbehandlat kulturminnen då de varit i bruk i Svenska kyrkan, något som i synnerhet gäller kyrkobyggnader i bruk som gudstjänstlokaler. Ursprungligen motiverades detta med hänvisning till kyrkans betydelse för den lokala identiteten (SOU 1922:12), men också med tanke på religionens sammanbindande betydelse för samhället i stort. Idag torde huvudtrenden emellertid vara att staten behandlar Svenska Kyrkan allt mer som andra trossamfund, om än med betydande inslag av speciallagstiftning (Ekström 2003, Harding 2007). Detta kan i sin tur läsas i skenet av en process där den svenska självbilden i allt mindre grad fokuserar på religionstillhörigheten men där historien fortfarande spelar stor roll.

Från kyrkans sida tycks den folkkyrkliga målsättningen att vara hela folkets kyrka däremot vara den dominerande. Även rollen som bärare av ett nationellt kulturarv har haft betydelse för statens relation till kyrkan. Betecknande nog handlar en viktig del av den kvarvarande särbehandlingen av Svenska kyrkan just om det fysiska kulturarv som den förvaltar. Genom den kyrkoantikvariska ersättningen tar staten ekonomiskt ansvar för det kyrkliga kulturarvet och genom kulturmiljölagen är församlingarna fortfarande tvungna att söka länsstyrelsens godkännande i vissa kyrkoantikvariska frågor. Ur statens synvinkel tycks det numera vara kulturarvet, inte kristendomen, som är det centrala motivet att stödja kyrkan. I religiösa frågor är staten neutral, i kulturarvsfrågor behöver den inte vara det (Ekström 2003; Harding 2007).

Bortom nationalstaten?

Idag är det emellertid inte bara staten och civilsamhällets mer etablerade aktörer som engagerar sig i kulturarvet. Såväl nya civilsamhälleliga aktörer och nätverk som kommersiella aktörer tar stort utrymme i utformandet av våra dagars, och därmed framtidens, historiska berättelser. Statliga och vetenskapliga auktoriteter förlorar sin dominans över historieskrivningen när kommersiellt gångbara berättelser, amatörhistoriker, släktforskare och deltagarkulturella former som lajv och reenactment gör sitt intåg i historieskrivningen (Aronsson 2004; Gustavsson 2002; Jonsson 2010; de Groot 2009). Hembygdsrörelsen fyller fortfarande en viktig roll i bevarandet av det lokala kulturarvet på många håll i landet, men det samma kan också sägas om turismindustrin och om kommunala och regionala projekt med ekonomiska snarare än kulturella syften (Aronsson 2004; Eskilsson 2008; Jonsson 2010).

Vad innebär då detta för de nationella berättelserna? Staten har aldrig haft något monopol ens på dessa. Under artonhundratalet var det, som vi sett, privata aktörer lika väl som statliga som lade grunden till våra dagars nationella historieskrivning. Ser man till våra dagars populärhistoria tycks det närmast som om de statliga institutionerna är på väg att bli för-

bigångna. Ändå återberättar t.ex. Herman Lindqvist i stora drag samma nationella historia som populariserades under 1900-talets början, men som de statliga institutionerna inte längre fullt ut vill ställa sig bakom.

Jan Guillous berättelser om Arn sker inom ett liknande ramverk – med den europeiska riddarromantikens tempelriddare som tillägg – men tycks samtidigt sträva efter att presentera en berättelse präglad av dagens mer toleranta värderingar, t.ex. i förhållande till muslimer. Därmed lägger han sig förmodligen mycket nära en svensk självbild som präglas både av nationalromantisk historieskrivning och av föreställningar om Sverige som ett tolerant och modernt land. När lokala aktörer i Västergötland gör satsningar på Arnturism sker detta med koppling också till de kulturminnesmärken som redan finns bevarade – som en följd av tidigare privata och offentliga ställningstaganden – och med motiveringar som sannolikt är en blandning av ekonomiska intressen och identitet.

Det kan tilläggas att när svenska regionala aktörer idag satsar på kultur som regionutveckling sker detta ofta med stöd från EU (Johannisson 2010), som visserligen har främst ekonomiska motiv, men också kulturella. EU:s kulturpolitik är emellertid inget entydigt brott med nationalismen. Å ena sidan finns en strävan efter att förena medlemsstaternas nationella gemenskaper till en enda europeisk gemenskap, ett slags supernation. Å andra sidan är EU en union av nationalstater. Detta är ett grundläggande drag i dess struktur (jfr Haldén 2011; Hansen 2000). Det är intressant att EU under den nuvarande krisen har fortsatt att öka sin kulturpolitiska budget, av allt att döma för att stärka lojaliteten till det europeiska projektet. Hur detta kommer att utveckla sig fram över återstår dock att se. När det gäller andra internationella aktörer är situationen tydligare. Till exempel Unesco behöver således inte tolkas som en utmaning mot nationalstaterna. Tvärtom grundar sig dess kultursyn på flera sätt på föreställningen om världens kultur som en mångfald av nationella och etniska kulturer. Det är alltså föga överraskande när världsarvslistan blir ett slags tävling mellan nationer som försöker skjuta fram sina kulturarvsplatser, ungefär som olympiska spelen är en tävling mellan nationer och inte bara en global tävling mellan individer.

I förhållande till sin egen tidigare etablerade etno-nationalistiska hållning intar staten Sverige i sin kulturpolitik ofta en närmast antinationalistisk hållning. Visserligen innehåller den mycket som bevarar och vidarebefordrar gamla tiders nationsföreställningar, men det är heller inte ovanligt att såväl styrande dokument som utställningar och annat informationsmaterial uttalat fokuserar på att dekonstruera just dessa föreställningar om nationella och etniska gemenskaper, även om det ligger i mångkulturalismens natur att detta främst har handlat om den svenska etniciteten, samtidigt som invandrargrupper och minoriteter ofta har behandlats på ett sätt som reducerat dem till företrädare för en föreställt konstant och autentisk kultur. På senare år har man dock snarare talat om interkulturalitet än om mångkulturalism, vilket kan ses antingen som ett steg mot att dekonstruera även minoriteternas kultur, eller som en fortsatt trend mot att behandla kulturer som skilda, men nu kommunicerande, storheter. Det är också möjligt att det visar sig vara främst en rent terminologisk förändring (Egeland 2007; Harding 2007; 2008; SOU 2009:16).

Av allt att döma tycks svenska staten fortsätta att inta rollen som beskyddare av föreställt universella värden – som tolerans och jämlikhet – såväl på den internationella arenan som på inom det egna, högst avgränsade, territoriet. Detta är på sitt sätt fortfarande en nationalstatlig hållning, men en som mer påminner om fransk eller amerikansk statscentrerad civil nationalism med universalistiska ambitioner än om traditionell tyskinfluerad etno-nationalism, som den tvärtom formerar sig i polemik mot.

Vems är kulturarvet?

Detta för oss tillbaka till de centrala frågeställningarna: Vems kulturarv talar vi om? Vilken historia och vilka berättelser bör de kulturarvsvårdande myndigheterna berätta och understödja i dagens Sverige? Hur kan och bör en nationalstats kulturarvspolitik förhålla sig till en värld där den i än mindre grad än tidigare är den allena rådande auktoritet som

nationalismen postulerar att den är och bör vara? Vilka är egentligen nationen? Det enkla statsrättsliga och i någon mån demokratiska svaret är naturligtvis att kulturarvspolitiken bör ta sin utgångspunkt i den föreställda gemenskap som utgörs av medborgarna, det är trots allt de – statsfolket, *demos* – som är myndigheternas uppdragsgivare i en demokrati. Stora delar av det arv som förvaltas av svenska staten representerar också dess egen historia som statsapparat; en monarkins, statens och statskyrkans historia. Här kan de statliga aktörerna sägas ha ett särskilt ansvar eftersom detta handlar om deras egen historia.

Att samhället blir mer komplext innebär dock att olika nivåer ansvarar inför medborgarkollektiv definierade på skilda sätt. EU-nivån kan t.ex. sägas ansvara både inför de nationella regeringarna och inför det europeiska folk – eller *de* europeiska folk – som väljer Europaparlamentet. Regioner och kommuner ansvarar inför sina innevånare. Detta löser emellertid inte de statliga myndigheternas ansvar inför det egna folket – som alltså fortfarande definieras av nationalstatens ram. Det svenska medborgarkollektivet är emellertid även det en komplex grupp som när den föreställs som gemenskap kan tillskrivas en mängd olika egenskaper och som identifierar sig med en lika stor mängd berättelser. Det är på intet sätt identiskt med en föreställd etnisk svenskhet. En mycket stor del av medborgarna har som bekant en del av sitt ursprung någon annanstans, och vi är alla produkter av ett vidare kulturellt inflytande än det som har sitt ursprung inom Sveriges gränser. Så har det naturligtvis alltid varit. Det vore t.ex. svårt att förneka det inflytande som kristendomen eller grekisk, romersk, tysk, fransk och amerikansk kultur har haft i Sverige. Idag är såväl folkomflyttningarna som den kulturella påverkan emellertid anmärkningsvärt omfattande, och kanske framförallt anmärkningsvärt snabba.

Ett idag vanligt sätt att närma sig problematiken är att försöka identifiera en uppsättning svenska värden. Denna tendens finns inte minst i kulturpolitiken där värden som tolerans, öppenhet och demokrati står högt i kurs, men är kanske ännu starkare i skolpolitiken och i läroplanen, där det talas explicit om »det svenska samhällets värdegrund» (Skolver-

ket 2006:9). Men vilka är dessa värden? I likhet med andra universalistiskt orienterade civila nationalismen försöker denna riktning inom svensk politik ge nationalstaten och dess ledare auktoriteten att definiera vilka egenskaper som ska karaktärisera den nationella gemenskapen.

Onekliggen måste vissa delar av den offentliga sektorn vägledas av vissa principer. Skolgången innehåller ett visst moment av fostran, och myndighetsutövning måste vägledas av principer beslutade i laga ordning. Men hur är det med kulturminnesvärden? Det arv som den är satt att förvalta är resultatet av många hundra års urval, efterlämningarna av tidigare nationella berättelser. Dessa val och berättelser ger oss möjlighet att möta vårt eget förflutna som någonting på en gång främmande och välbekant, men bara om vi möter det med öppna ögon och utan att projicera samtidens värderingar på det. Det är om vi vare sig glömmer eller försöker lägga det förflutna till rätta, för att passa våra egna värderingar och fördomar, som detta möte kan ha någonting att säga om oss själva (jfr Ricœur 2005). Den här essän kan i bästa fall ses som ett exempel på detta. Mötet med forna tiders svenska självbilder och försök att legitimera de härskandes makt kan lära oss någonting om samtiden, inte minst att ifrågasätta och reflektera kring hur historia och kulturarv används idag.

Möten med kulturarv från andra delar av världen hjälper oss på samma sätt. Däremot bör vi inte göra misstaget att reducera människor till sin respektive etniska identitet. All kultur är formad i ett utbyte av olika influenser. Människor formas idag i mötet mellan kulturella intryck från olika håll. Det betyder inte att en viss del av det kulturella arvet inte skulle vara viktigare för den egna personliga identiteten än andra. Däremot innebär det att förhållandet är ett annat än att varje människa skulle tillhöra en, och endast en, kultur. Det innebär också att vi, var och en, måste förhålla oss självkritiskt till vår egen och andras kulturella berättelser och identitet. Här är de kulturarvsbevarande myndigheterna några av de aktörer som har en viktig roll att fylla.

Den möjlighet som erbjuds i en utveckling där nationalstatstanken försvagas och nya alltmer decentraliserade och nätverksbetonade struk-

turer gör sitt intåg i historieskapandet är ett samhälle där flera röster kan göra sig hörda samtidigt. Därmed inte sagt att det skulle vara någonting positivt med inställningen att alla berättelser är lika mycket värda, dvs. ett fullständigt relativt sanningsbegrepp. Ett insisterande på att förintelsen aldrig har ägt rum är en berättelse med ett annat sanningsvärde än en historieskrivning som erkänner de brott som har begåtts. Det är här som kulturarvsmyndigheterna kan ha en verkligt viktig roll att fylla. De har visserligen inga möjligheter att helt kontrollera historieskapandet i samhället. Vi har gått allt för långt i globaliseringens och medialiserings riktning för att detta ska vara ett realistiskt alternativ. Min högst personliga uppfattning är att detta är någonting mycket positivt.

Däremot kan myndigheterna fullgöra sin uppgift att bevara och tillgängliggöra de delar av kulturarvet som de ansvarar för på ett opartiskt sätt som möjliggör för allmänheten att dels möta fler och mer skilda berättelser, inklusive de som berättats i det förgångna, och dels att ha tillgång till källorna för att därmed kunna hålla en kritisk distans till de berättelser som möter dem i en allt mer pluralistisk värld, inte minst till de berättelser som de själva producerar med utgångspunkt i de källor som står dem till buds.

Det innebär att man överlåter en stor del av själva berättandet till andra aktörer, till det civila samhället och till enskilda aktörer som akademiker och författare, men också till den historieproducerande allmänheten. Ytterst är detta en fråga om demokrati, men också ett dilemma som sannolikt kommer att sysselsätta alla inblandade så länge som det öppna samhället kan upprätthållas: å ena sidan måste en kritisk distans och en tolerant inställning till medmänniskor uppmuntras hos alla, å andra sidan måste vi förhålla oss även till berättelser som vi inte själva uppskattar, och t.o.m. närma oss och träda i samtal (om än kritiskt) med dem som identifierar sig med dem.

Det finns all anledning att tro att framtidens historieberättande kommer att inkludera såväl den mångkulturella berättelsen och de traditionellt historieromantiska berättelserna, som andra helt nya fenomen, för att inte tala om uttalat rasistiska, fundamentalistiska och främlingsfient-

liga perspektiv som de flesta förhoppningsvis kommer att kunna hålla kritisk distans till. Detta är en del av det öppna samhällets dialog, en dialog som i idealfallet kan komma att inkludera allt fler och marginalisera de förtryckande. Alternativet är att centralt besluta om en nationell berättelse och en enda identitet för att sedan försöka anpassa kulturen i det kontrollerade territoriet efter denna. Det är den nationalistiska lösningen. Lyckligtvis tycks den inte längre möjlig att genomföra.

Referenser

- Alzén, Annika & Birgitta Burell (red.) 2005. Otydligt, otympligt, otaligt. Det industriella kulturarvets utmaningar, Stockholm: Carlssons.
- Anderson, Benedict [1993] 1996. *Den föreställda gemenskapen. Reflexionering nationalismens ursprung och spridning*, översättning: Sven-Erik Torhell. Göteborg: Daidalos.
- Andersson, Jenny 2009. *När framtiden redan hänt: socialdemokratin och folkhemsnostalgin*. Stockholm: Ordfront.
- Aronsson, Peter 2004. *Historiebruk. Att använda det förflutna*, Lund: Studentlitteratur.
- Aronsson, Peter 2011. Explaining national museums: Exploring comparative approaches to the study of national museums, I Knell, S. J., Aronsson, P., Bugge Amundssen, A., Barnes, A. J., Burch, S., Carter, J., Gosselin, V., Hughes, S. A., & Kirwan, A. (red.) *National Museums. New Studies from around the World*, Abingdon; Routledge.
- Beckman, Svante 1998. Vad skall staten med kulturarvet? I Alzén, A. & Hedrén, J. (red). *Kulturarvets natur*, s. 13–49. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Henrik Berggren & Lars Trägårdh 2006. *Är svensken människa? Gemenskap och oberoende i det moderna Sverige*. Stockholm: Norstedts.
- Birnbaum, Pierre 2001. *The Idea of France*. New York: Hill & Wang.
- Brubaker, Rogers 1992. *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Brubaker, Rogers 1996. *Nationalism reframed. Nationhood and the Natio-*

- nal Question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brubaker, Rogers 1999. The Manichean Myth: Rethinking the Distinction Between 'Civic' and 'Ethnic' Nationalism, I Kriesi, H., Armingeon, K., Siegrist, H. & Wimmer, A. (red) *Nation and National Identity: The European Experience in Perspective*, s. 55–71, West Lafayette, IN: Purdue University Press.
- Brubaker, Rogers, Margit Feischmidt, Jon Fox & Liana Grancea 2006. *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*. Princeton/Oxford: Princeton University Press.
- Edquist, Samuel 2009. *En folklig historia: Historieskrivning i studieförbund och hembygdsrörelse*. Umeå: Borea.
- Egeland, Helene 2007. *Det ekte, det gode og det coole: Södra teatern og den dialogiske formasjonen av mangfoldsdiskursen*. Linköping Studies in Arts and Science nr. 402. Linköping: Tema kultur och samhälle, Linköpings universitet.
- Eckström, Sören 2003. *Makten över kyrkan, om Svenska kyrkan, folket och staten*. Stockholm: Verbum.
- Eskilsson, Anna. 2008. *På plats i historien. Studier av hembygdsföreningar på 2000-talet*, Linköping Studies in Arts and Science nr. 442. Linköping: Tema kultur och samhälle, Linköpings universitet.
- Fornäs, Johan 2011. *Signifying Europe*, Bristol: Intellect Press.
- Geary, Patrick J. 2002. *The Myth of Nations, The Medieval Origin of Europe*. Princeton: Princeton University Press.
- Geijer, Erik Gustaf 1832. *Svenska folkets historia. Band 1*. Örebro.
- Groot, Jerome de 2009. *Consuming History. Historians and Heritage in Contemporary Popular Culture*, London/New York: Routledge.
- Grundberg, Jonas 2000. *Kulturarvsförvaltningens samhällsuppdrag. En introduktion till kulturarvsförvaltningens teori och praktik*. GOTARC Serie C, 33. Göteborg: Institutionen för arkeologi, Göteborgs universitet.
- Gustavsson, Lotten 2002. *Den förtrollade zonen. Lekar med tid, rum och identitet under medeltidsveckan på Gotland*. Nora: Nya Doxa.

- Haldén, Peter 2011. *Stability without Statehood: Lessons from Europe's History before the Sovereign State*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hall, Patrik 1998. *The Social Construction of Nationalism. Sweden as an Example*. Lund Political Studies Nr. 106, Lund: Lund University Press.
- Hansen, Peo 2000. *Europeans Only. Essays on Identity Politics and the European Union*, Research report, Department of Political Science, 2000:2. Umeå: Umeå University.
- Harding, Tobias 2007. *Nationalising Culture. The Reorganisation of National Culture in Swedish Cultural Policy 1970–2002*. Linköping Studies in Arts and Science Nr. 393. Linköping: Tema kultur och samhälle, Linköpings universitet.
- Harding, Tobias 2008. En mångkulturell kulturpolitik?. I S. Beckman & S. Månsson (red.) *Kultursverige 2009: problemanalys och kulturstatistik*. Linköping: Sörlins förlag.
- Harding, Tobias 2009. Årans och hjältarnas språk? Relationer till tidslighet i det politiska försvaret av svenska språket från 1500-talet och framåt. i *Nordisk Kulturpolitisk Tidskrift*, Nr. 1, 2009.
- Hillström, Magdalena 2006. *Ansvar för kulturarvet. Studier i det kulturhistoriska museiväsendets formering med särskild inriktning på Nordiska museets etablering 1872–1919*. Linköping Studies in Arts and Science Nr. 363. Linköping: Tema kultur och samhälle, Linköpings universitet.
- Hobsbawm, Eric J. 1990. *Nations and Nationalism since 1780, Programme, Myth, Reality*, the Wiles Lectures 1985. Cambridge: Cambridge University Press.
- Johannisson, Jenny 2010. *Förändringar i kulturpolitikens geografi*, Kulturpolitisk forskning 1, Stockholm: Statens kulturråd.
- Jonsson, Leif (red) 2010. *Astrid Lindgrens världar i Vimmerby. En studie om kulturarv och samhällsutveckling*. Lund: Nordic Academic Press.
- Knell, Simon J., Peter Aronsson, Arne Bugge Amundssen, Amy Jane Barnes, Stuart Burch, Jennifer Carter, Viviane Gosselin, Sarah A. Hughes & Alan Kirwan (red) 2011. National Museums. *New Studies from around the World*. New York.

- Linderborg, Åsa 2001. *Socialdemokraterna skriver historia. Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000*. Stockholm: Atlas.
- Nordin, Jonas 2000. *Ett fattigt men fritt folk, Nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden*. Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Ricœur, Paul 2005. *Historia, minne, glömska*, översättning: Eva Backelin. Göteborg: Daidalos.
- Rodell, Magnus 2002. *Att gjuta en nation. Statyinvigningar och nationsformering i Sverige vid 1800-talets mitt*. Stockholm: Natur och kultur.
- Rousseau, Jean-Jacques [1762] 1984. *Of the Social Contract or Principles on Political Right and Discourse on Political Economy*, transl. Charles M. Sherover. New York; Harper & Row.
- Skolverket. 2006. *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet*, uppdaterad version av läroplanen Lpo 94 där ändringar t.o.m. SKOLFS 2006:23 finns införda, inhämtad 2010-05-27, <http://www.skolverket.se>.
- Smith, Anthony D. 1986. *The Ethnic Origin of Nations*. Oxford: Basil Blackwell.
- Smith, Anthony D. 1991. *National Identity*, Harmondsworth: Penguin.
- Smith, Anthony D. 2003. *Chosen Peoples, Sacred Sources of National Identity*, Oxford: Oxford University Press.
- SOU 1922:12. *Betänkande med förslag till lag angående kulturminnesvård samt organisation av kulturminnesvården, avgivet av en därtill förordnad kommitté, II Förslag och motiv*, Stockholm.
- SOU 2009:16. *Betänkande av Kulturutredningen*, Stockholm: Fritze.
- Taylor, Charles 2007. *A Secular Age*. Cambridge, Mass. & London: Belknap Press of Harvard University Press.
- Tegnér, Esaias 1811. »Svea«, Stockholms universitet, inhämtad 2010-05-27, <http://www.sub.su.se/national/ki80ox.htm>.

Kulturarv, vems kulturarv?

QAISAR MAHMOOD

Vad som kännetecknar svenskheten och det svenska kulturarvet är på tapeten. Idén om det mångkulturella samhället ifrågasätts från olika håll. Från ett högerpopulistiskt perspektiv vill man ersätta det mångkulturella samhället med ett nationellt, etniskt homogent samhälle. Från ett socialliberalt perspektiv vill man istället se individer i första hand som medborgare och inte som medlemmar i olika etniska och kulturella grupperingar. Det gemensamma för kritikerna av den mångkulturella idén är sökandet efter det kitt som ska hålla ihop nationalstaten Sverige.

Sökandet efter den nationella gemenskapen eller den nationella berättelsen är inte bara ett svenskt fenomen utan förekommer också i stora delar av Europa. I flera länder är man på jakt efter det typiska som kännetecknar den egna nationen och dess kulturella historia – det nationella kulturarvet. Men vad kännetecknar ett kulturarv och vem ska definiera det som ska lyftas fram som det sanna?

Ordet kulturarv är starkt kopplat till nationalstaten. Jakten på att bevara och presentera ett visst kulturarv handlar till en stor del om att spänna de nationalistiska musklerna. Kulturarv har också oftast förknippats med konservatism och traditionalism och ställts i motsatsförhållande till samtid och utveckling. I själva verket är kulturarv ett sätt att beskriva samtiden och de som delar gemenskapskänslan i nutid. Genom att värda och upprätthålla ett specifikt kulturarv skapas berättelsen om vilka »vi« är till skillnad från »de andra«.

Upprättandet av ett kulturarv handlar således både om att trä en tråd mellan de som delar kulturarvet, och att skilja ut sig från de som inte omfattas av gemenskapen. Vad som omfattas av ett specifikt kulturarv definierar alltså gränserna för vi-känslan. I ett Sverige som präglas av en

mångfald av livsstilar och livsideal behöver kulturarvet berätta en annan historia för att en betydande minoritet inte ska utestängas från den så nödvändiga gemenskapskänslan. Kulturarv är inte något som uppstår av sig själv utan är en ovanifrån styrd process med en tydlig avsikt att skapa en viss sorts berättelse om samtiden. Kulturella institutioner och mediala kanaler väljer t.ex. att lyfta upp det som de vill framställa som en del av det svenska kulturarvet och därmed det genuint svenska.

Ett nytt Sverige präglad av mångfald

Den svenska befolkningssammansättningen har förändrats genom den omfattande migrationen under andra halvan av 1900-talet. Drygt var sjätte svensk är antingen själv född utomlands eller har två föräldrar som är födda utomlands. Enligt statistik från Statistiska Centralbyrån kommer år 2015 var fjärde svensk att ha utländsk bakgrund¹. I Sverige bor människor födda i så gott som varje land i världen. Det talas åtminstone 150 olika språk i landet. Det förekommer en mängd varianter av religiös identifikation, traditioner, sedvänjor samt olika variationer av hud- och hårfärg bland dagens svenska befolkning.

Mångfalden kommer med andra ord att präglade Sverige under all överskådlig framtid. Frågan om huruvida mångfald är något önskvärt i det svenska samhället är därför inte relevant. Frågeställningarna bör istället handla om huruvida det offentliga, privata och civila samhället klarar de utmaningar och möjligheter som hänger intimt ihop med ett samhälle präglad av mångfald. Frågeställningarna bör också handla om i vilken utsträckning de nuvarande strukturerna klarar av att bemöta behoven och kraven hos en befolkning präglad av mångfald.

¹ Statistiska centralbyråns definition för utländsk bakgrund, som infördes fr.o.m. 2003-12-31: Utrikes född eller född i Sverige med *båda* föräldrarna födda utomlands, till skillnad från tidigare år då man redovisat född i Sverige med minst en förälder född utomlands.

Mångkulturalism, inte längre ett fruktbart förhållningsätt

Det är dessutom ett faktum i vår tid att människor inte lika enkelt som tidigare kan sorteras i statiska identitetsboxar. På grund av den snabba globaliseringen har vi idag tillgång till en större buffé av identifikationer när vi komponerar vår egna individuella identitet. Vi människor har idag flera identiteter som är olika viktiga beroende av kontexten. Identiteten är inte längre en själ utan snarare en tröja. Vissa tröjor slänger vi snabbt eftersom de blir omoderna eller trånga, andra tröjor blir våra favoriter som vi gärna behåller trots att vi inte använder dem särskilt ofta. Samhällets invånare kan därför varken ses som enbart en del av majoritets-samhället, eller som enbart en del av någon minoritet.

Samhället bör därför möjliggöra för sina invånare att kunna odla/uttrycka olika identiteter inom ramen för de lagar som har beslutats av riksdagen.

Den generella politiken består av dels *särskilda insatser* som riktas utifrån behovsprövning, dels av *allmänna insatser* som riktas till alla som uppfyller vissa kriterier oavsett behov. Bostadsbidrag är exempel på en sådan särskild insats som utgår efter behovsprövning. Barnbidrag är exempel på en av de få allmänna insatser inom den generella politiken som riktas till alla föräldrar med barn i åldrarna 0–16 oavsett behov. De flesta insatser inom den generella politiken består av särskilda insatser som utgår efter behovsprövning.

Utmaningen för politiken och förvaltningen i ett modernt samhälle är att beakta mångfalden, utan att göra avsteg från principen om likvärdig behandling. Likvärdig behandling innebär att varken allmänna eller särskilda insatser motiveras utifrån invandrarskap, födelse-land, religiös, etnisk eller kulturell tillhörighet. Utmaningen för politiken och förvaltningen är också att erkänna och bemöta såväl de individuella behoven, som de behov som olika grupper tillkännager. Risken föreligger annars att det skapas flera parallella offentliga system som därmed leder till ett segregerat samhälle präglad av ett vi-och-dom-tänkande.

Behovet av en ny nationell gemenskap

I allt fler länder ifrågasätts det mångkulturella förhållningssättet och en ny sorts nationell identitet efterlyses. Det mångkulturella perspektivet uppfattas som en återvändsgränd i flera europeiska länder. Den brittiske chefen för Commission for Equality and Human Rights (engelsk motsvarighet till den nya svenska diskrimineringsombudsmannen) skrev för något år sedan att det mångkulturella förhållningssättet bara har lett till segregation och ett ökat vi-och-dom-tänkande i Storbritannien. Trevor Phillips hade tidigare gjort sig känd som mångkulturalismens starkaste försvarare i Storbritannien. Ett exempel på hans tidigare förslag i mångkulturalismens anda var att svarta skolpojkar i Storbritannien skulle må bättre av att gå i egen klass i skolan.

Vad är egentligen ett mångkulturellt förhållningssätt till mångfaldssamhället? Mångkulturalismen är ett synsätt som något förenklat består av två komponenter. Den första komponenten är att kulturen och etniciteten uppfattas som kärnkomponenten i den mänskliga identiteten och är därmed den viktigaste identiteten för en människa. Att förneka en grupp dess kultur är enligt det mångkulturella synsättet att förneka gruppen och dess medlemmar rätten att vara dem själva. Den andra komponenten är att kulturella och etniska grupper uppfattas dela viktiga livsideal och andra normer och beteenden eftersom kulturen finns inskriven i människans sanna natur.

Enligt det mångkulturella perspektivet ska ett rättvist samhälle möjliggöra för etniska och kulturella grupper att bibehålla och odla sin särart. Enligt det mångkulturella synsättet är det inget problem om människor från olika etniska och kulturella grupper lever åtskilda i samhället. Det viktigaste är att de är självförsörjande och respekterar andra gruppers beteende och sedvänjor. Statens roll enligt ett mångkulturellt perspektiv blir tudelad. För det första ska staten göra det möjligt för etniska och kulturella grupper att få leva sina liv efter »deras« sedvänjor och normer. För det andra ska staten reglera de konflikter som kan uppkomma mellan olika etniska och kulturella gruppers intressen.

Vad är det som gör att det mångkulturella perspektivet inte fungerar

riktigt i vår samtid? Vår värld ser annorlunda ut än vad den gjorde bara för 30 år sedan. Det mångkulturella förhållningssättet bidrar bara till segregation genom att dela in samhället i olika grupper. Samhällsgemenskapen går förlorad eftersom grupployaliteter ibland skapas där dessa inte existerat tidigare. Individer som flyttar till Sverige får t.ex. lära sig att de är »kurder«, »syrianer« eller andra etniska och kulturella grupperingar. Historiska erfarenheter visar att inget är så hotande mot ett samhälles stabilitet som när solidaritetskänslan i ett samhälle går förlorad då samhället segregeras i olika grupperingar. Sprickan i samhällsgemenskapen blir särskilt allvarlig om det finns ekonomiska skillnader mellan de som utgör »vi« och de som utgör ett »dem«.

Det förefaller som att nationalstaten har ett långt och hälsosamt liv framför sig. Den senaste finanskrisen har visat att även om kriser har globala orsaker och effekter så är det den nationella staten som förväntas ta ett ansvar för den ekonomiska och sociala stabiliteten. Och så länge som nationen är den arena där de viktigaste besluten fattas är det viktigt att alla som bor i nationen delar en gemensam identitet. Den gemensamma identiteten är viktig ur ett psykologiskt perspektiv, eftersom den bidrar till solidaritet och känsla av att man går en gemensam framtid till mötes. Den nationella identiteten ger också individen en relation till staten där rättigheter kan krävas och skyldigheter uppfyllas – en form av samhällskontrakt.

Kulturarv, ett sätt att uppdatera svenskheten

Vad vi i Sverige (och de andra europeiska länderna) behöver är framväxten av en ny version av svenskhets. En ny nationell identitet som inte bygger på föreställningar om gemensam genupsättning, blod eller historia. Den nya svenskheten bör istället bygga på en gemensam dröm om en bättre framtid. Den nya nationella identiteten behöver hämta sin näring från de livsideal och livsstilar som utövas i det samtida samhället av dess medborgare.

Ett konkret sätt att forma den nya svenskheten är genom det vi pre-

senterar som svenskt kulturarv. Ett kulturarv behöver inte enbart utgöras av materiella saker, äldre byggnader, utan kan också utgöras av subtila fenomen som dialekter. I den karibiska övärlden har byggnader och andra monument förknippade med slaveriet försvunnit eller medvetet suddats ut. Istället uttrycks kulturarvet från slaveriets mörka era genom att engelskan talas med fransk accent. I USA ingår värderingar om frihet och jämlikhet som naturliga delar i det amerikanska kulturarvet.

Genom den svenska historien har det funnits närvaro av andra livsstilar och föremål från dessa livsstilar. Att lyfta fram dessa delar som har sitt ursprung från andra geografiska platser skulle vara ett konkret sätt att bidra till en ny sorts vi-känsla, som omfattar flera än de som omfattas om man bara lyfter fram äldre byggnader och andra historiska minnesmonument. Det är viktigt att berättelsen om Sverige också handlar om historiska företeelser som kom med den tidiga migrationen. Få historiska företeelser eller materiella ting har uppkommit enbart i ett nationellt vakuum. De flesta av våra minnemärken kan berättas genom att lyfta fram detaljer som gör att fler kan spegla sig i det svenska kulturarvet.

Det gäller att bära i minnet att kulturarv handlar om att välja ut en eller ett fåtal aspekter av historien och återge dessa som en heltäckande bild. Vi har en mångfald av lager av historier som vi kan använda för att skapa berättelsen om det samtida Sverige präglad av mångfald. Vi behöver bara bredda vår föreställning om vad som utgör svenskt kulturarv. Och förstå att kulturarv också är något föränderligt som behöver uppdateras utifrån samtiden.

Exkludering, globala utmaningar och kultursektorns ansvar

MASOUD KAMALI

Migration har under människans historia präglat alla samhällen runt om i världen. Globaliseringen är inget nytt utan har alltid existerat och påverkat mänskliga samhällen och deras kulturella uttrycksformer. De stora rikena och deras kulturer, inklusive världsreligionernas utbredning långt innan industrialismen och de moderna samhällenas uppkomst, vittnar om människans globala historia och dess hybrida livsformer. Nationalstaternas uppkomst i Europa och dess utbredning i världen var början på starka etniska och nationella gränsdragningar mellan olika grupper och skapandet av en föreställning av nationella och från varandra skilda kulturer. Kulturen har använts för att skilja människorna åt och tvinga in dem i en föreställd nationell gemenskap med homogena egenskaper. Föreliggande artikel behandlar kulturens exkluderande och inkluderande egenskaper och argumenterar för kulturens ansvar i en tid när rasistiska partier vinner popularitet och försöker att cementera och förstärka de föreställda kulturella skillnaderna mellan olika grupper i samhället. Dessa grupper använder sig av nationalstatens etablerade institutioner inklusive kulturinstitutioner för att demonisera immigranter och mobilisera stöd för sina främlingsfientliga idéer.

Nationalstatens inkluderande och exkluderande funktion

Människans långa historia präglas av omfattande folkförflyttningar mellan olika geografiska områden. Migration, invandring och utvandring har därför varit en stor del av många människors liv och historia. Man kan därför säga att människan varit ett vandrarfolk som inte »av

sin natur« varit bunden till en geografisk plats. En av de tidigaste och vanligaste orsakerna bakom migration var människans interaktion med naturen och jakten på naturresurser. Under samhällets senare utveckling och uppkomsten av nya politiska sammanslutningar, som framväxten av olika riken, uppstod andra orsaker till migration såsom krig och centralmakternas förtryck, vilka tvingade människor på flykt från ett område till ett annat. I de stora rikena, som de romerska, persiska, arabiska och osmanska, existerade inga etniska konflikter eller nationella homogeniseringsprocesser och var därför relativt sett mycket bättre platser för många grupper, oavsett religion, etnicitet och hudfärg, att leva och verka i. Dessa rikens sönderfall och bildandet av nationalstater, som i första hand ägde rum i Europa, var början på en nationell kapplöpning som kom att få katastrofala följder för miljontals människor runt om i världen. Stora krig, religiösa och etniska förföljelser, nationalisering av olika grupper och skapandet av ett nationellt kontrollsystem – förkroppsligad i nationalstatens apparat och centraliseringen av maktens alla funktioner – har även det lett till ökad migration och folkförflyttning.

Nationalstaternas uppkomst i Europa och dess spridning över världen förändrade förmoderna sociopolitiska sammanslutningar och delade in människan i olika »nationer« med bestämda egenskaper. Dessa nationer kom att utgöra »föreställda gemenskaper«, för att använda Benedict Andersons (1983) formulering, som på ett abstrakt plan band samman olika grupper med skilda egenskaper. En politisk och central maktapparat garanterade nationens fortbestånd och gränsdragning gentemot andra nationer å ena sidan och mellan interna grupperingar grundad på etnicitet och klass, å den andra. På så vis fick nationen en överordnad och närmast helig existens som var skild från dess komplexa sociohistoriska kontext och dess relativa korta historia. Eftersom nationen inte är något »naturligt« fenomen, utan ett resultat av historiska och politiska samhällsförändringar, kom nationalstaten att bli den centrala organisation som höll och alltså håller samman och reproducerar nationen. Med andra ord, nationalstaten är nationens föregångare och tillika garant för dess existens.

Nationalstatens uppkomst var ett resultat av modernitetens inträde på den historiska scenen, som resulterade i stora strukturella och institutionella förändringar. Nationalstaten kom att fylla tomrummet efter de besegrade traditionella aktörerna som kungahuset och kyrkan vilka inte orkade stå emot modernismens inneboende förändringskraft som präglas av en ständig strävan efter förnyelse och förändring. Den moderna staten har successivt tagit över många av de kontrollfunktioner som låg utanför de förmoderna politiska organisationerna. Nationalstaten kontrollerar inte bara ett territorium och ett geografiskt område, utan har även utvecklat mycket effektiva övervakningsmetoder för kontrollen av sina medborgare (se bl.a. Giddens 1990). Bland dessa är välfärdsstatens organisationer, obligatoriska utbildningssystem, effektiv kontroll av befolkningens hälsa, lönearbetet, centraliseringen av ekonomin och rättsväsendets centrala roll.

Nationalstaternas viktigaste uppgift har varit att nationalisera »nationen« genom att homogenisera kulturer och att skapa förutsägbara medborgare. Som Balibar (Balibar & Wallerstein 2002:220) uttrycker det: »en social formation kan bli en nation bara om ett nätverksmaskineri och existerande sociala praktiker förbinder och reproducerar individen som *homo nationalis* från vaggan till graven«. Det har funnits en tendens i samhällsvetenskaperna att betrakta tillhörigheten till en nation som individers naturliga och primära egenskap och som en fast och ofta den enda grunden för kollektiva identiteter. Max Weber gjorde en tydlig distinktion mellan nationen och staten. För honom föreställde nationen *Kultursfären*, medan staten betraktades som maktens sfär (Beetham 1985:128). Nationen var därmed en naturlig enhet, med en kultur och en historia. Andra samhällsvetare hävdade att nationerna är »naturliga enheter vigda av gud«, och att statsorganisationer som inkluderar mer än en nation riskerar att förlora sin identitet och är på förhand dömda till undergång (Kedourie 1993:52). Nationalstaten har sin grund i en kollektiv identitet genererad av en process för att skapa en homogen nation. Med andra ord, nationalstaten formas först och sedan försöker den att genom dess effektiva och centraliserade kontrollsystem skapa

en homogen nation, där skillnaderna mellan nationens olika grupper försvinner och skillnaderna mellan nationen och andra nationer växer och kan ställa nationerna mot varandra. Som Smith (1991:74) uttrycker det är nationalism en politisk ideologi som kännetecknas av en kulturell doktrin med stor potential för att politiskt mobilisera en population.

Det nationella projektet strävar därför efter nationell homogenitet inom nationalstatens gränser för att skapa *en* politisk och *en* kulturell enhet och identitet som erkänns av andra nationer. Detta projekt underkuvar andra interna socioekonomiska, kulturella och politiska konstellationer som betraktas som skadliga för nationens sociokulturella homogenitet. Familjen, klanen, och andra icke-civila grupper kom att ersättas av »nationen« och hemmet överfördes till hemlandet. Dessa sociopolitiska och kulturella projekt skapade en kulturell riktning, där definitionen och inrättandet av nationen relaterades till konstruktionen av »de andra«. Detta innebär att nationaliseringen och homogeniseringen av nationen samtidigt kom att bli ett sociokognitivt projekt. Den sociokognitiva dimensionen syftar på gruppens gemensamma föreställningar och uppfattningar om »de andra« och innefattar åsikter, attityder, ideologier, normer och värden som oftast utgör diskriminerande stereotyper och fördomar och som ligger bakom rasistiska och diskriminerande sociala praktiker och diskurser (van Dijk 2000:21). Den sociokognitiva strukturen är dock inte statisk utan en egenskap som både influerar samhällets institutionella ordning och som själv är influerad och reproducerad av den. Med andra ord, sociokognitiva strukturer fungerar inom ramen för ett nationalistiskt projekt där föreställningar om ett bättre »vi« påverkar inflytelserika individer med institutionell makt (grindvakter) att exkludera »de andra« från tillgång till makt och inflytande i samhället.

Den exkluderande kognitionen har sina rötter i modernitetens uppkomst och spridning av upplysningens idéer. Moderniteten, som oftast framställs i hegelianska termer som historiens rationella och optimala mål, har enligt Philip Lawrence (1997) tre till varandra relaterade kulturella egenskaper: andrafiering, rasism och narcissism.

Skapandet av »de andra« har varit en del av forandet av ett »vi«

där »de andra« blir spegelbilden av »vi-et«. »De andra« blir inte bara en grupp människor eller en annan nation, de framställs även som mindre värda än oss och därmed blir »vi« en bättre art eller en bättre kultur. Detta skapar också rasism, både utifrån ett biologiskt och kulturellt perspektiv, där underlägsenheten av »de andra« får både en ideologisk och en vetenskaplig förklaring. Andrafiering och rasism skapar också en narcissistisk föreställning hos majoritetssamhället. Den nationella gruppen »vi« framställs därmed som bäst i jämförelsen med alla andra grupper, etniciteter och nationer. Sådana föreställningar lade grunden till en historisk och seglivad rasism och diskriminering av »de andra« under den långa etableringen och expansionen av den europeiska »nationella« civilisationen.

Den nationella tillhörigheten och gemenskapen blev på så vis en exklusiv egenskap för »det vita majoritetssamhället« där makt och privilegier inte begränsades till lagliga koder och organisatorisk ordning. Den fungerar, som Frances Lee Ansley (1989) föreslår, genom ett politiskt, ekonomiskt, och kulturellt system i vilket privilegierade »vita« grupper på ett förkrossande sätt kontrollerar makt och materiella resurser i samhället där relationer av vit överordning och icke-vit underordning dagligen reproduceras genom en bred samling institutioner och sociala praktiker. Tillhörigheten till en stark nationell kultur baseras därmed i praktiken på principen av blodsband (*jus sanguinis*) i stället för ett demokratiskt och rättsligt medborgarskap (*jus soli*). Medborgarskapet blir då ett blodsband-baserat arv. Andra, som inte anses tillhöra den föreställda nationen främmandegörs och deras kulturella arv, exkluderas.

Kultur och de stora berättelserna

Den västliga dominansen i världen har en relativt lång och blodig historia. Stora krig, massmord, slaveri och kolonialism hör till denna historia som så ofta berättas selektivt som rationalitetens seger över irrationella folk och kulturer. Klassiska teoretiker inom samhällsvetenskaperna som t.ex. Max Weber, Karl Marx och Emile Durkheim har teoretiserat om

den västliga civilisationens uppkomst och utbredning som en historisk nödvändighet. Weber menade att moderniteten, rationaliteten och kapitalismens uppkomst hör samman med kristendomens protestantiska etik (2003). Med andra ord, utan den europeiska protestantiska etiken hade moderniteten och kapitalismen aldrig uppstått. Följaktligen menar han att muslimer, hinduer och buddister därför själva inte kunde utveckla modernitet och kapitalism (Weber 1968). Detta är en av de stora berättelserna, så kallade »grand narratives«, som under lång tid har påverkat vår syn på det modernas uppkomst och spridning. Marx och marxismen har också bidragit till »västs« överlägsenhet gentemot andra länder och civilisationer. För honom har den historiska materialismens dialektik skapat det moderna kapitalistiska Europa som skulle stå som modell för hela världen. Alla andra länder skulle gå i västs fotspår, dras in i det kapitalistiska systemet och skapa förutsättningarna för övergången till ett socialistiskt samhälle.

En annan »grand narrative« är Emile Durkheims (1984) teorier om en tudelning av världens samhällen i traditionella eller mekaniska och moderna eller organiska enheter. I hans berättelse och teoretiska ramverk, skapade moderniteten inledningsvis anomi och konkurrerande normsystem där religionen förlorade sin normgivande samlingskraft. Därför tog den sekulära nationella staten på sig den samlande rollen och skapade nationen. Denna europeiska skapelse spreds sedan till andra områden i världen, om de skulle följa den europeiska framgångens saga.

Dessa stora berättelser, som har gått hand i hand med en omfattande kolonialism och exploatering av världen, har skapat en postkolonial värld där icke-europeiska eller rättare sagt icke-västerländska länder får existensberättigande genom deras nytta för »oss«. »De« framställs ofta som icke-moderna och traditionella samhällen som måste underkastas den västerländska moderniseringens historiska mission. De stora berättelserna och deras små efterföljande teoretiska perspektiv som är dominerande inom akademien och massmedia maskerar de historiska realiteterna som ifrågasätter dessa berättelsers giltighet. Faktum är att kapitalismen var mer utbred och utvecklad i det ottomanska riket och i

Kina än i Europa sedan 1600 talet (Kamali 2006). Utan kolonialism och slaveri skulle inte vissa europeiska länder utvecklas och få det världsherravälde som de fick. Till exempel spelade slaveriet en avgörande roll för ackumuleringen av kapital i vissa delar av Europa, som t.ex. i England och Frankrike (Williams 1994). Trots detta har kapitalismen som drivkraften för modernitet och välbästand i »väst« alltid betraktats som ett uteslutande europeiskt fenomen som utvecklades på basis av »den europeiska kulturens« (såsom protestantismens) utbredning. Många samhällsvetare har totalt nonchalerat islams kapitalistvänliga lära. Det faktum att islams profet Muhammad själv var en framgångsrik köpman engagerad i internationell handel har starkt påverkat koranens innehåll och lärdomar. Handelsmän och köpmän som är samlade i varje islamisk stads kärna, nämligen bazaren, har under islams historia alltid haft en speciell och respekterad plats bland muslimer. Detta var en viktig orsak till de arabiska, ottomanska och persiska rikenas blomstring under många sekel när Europa befann sig i stagnation och fattigdom.

De stora berättelserna om världen och dess beskaffenhet innehåller många missvisande delar som påverkat och påverkar vår och kommande generationers förståelse och världsbild. Dessa eurocentriska berättelser är selektiva berättelser där »vi-et« får sin exklusiva plats i en historia som är renodlad från både dess mörka och gömda sida, som krig, kolonialism och folkmord, och dess globala påverkan från andra folk och kulturer. En europeisk och/eller nationell kultur framställs ofta som uteslutande »vår« egenskap och egendom, väsensskild från alla andras och i synnerhet från utomeuropeisk, kulturell eller historisk påverkan. Sådan föreställning och framställning av en nation, som nämndes tidigare, närmar sig vad Benedict Anderson (1983) kallar »imagined communities«. Detta lämnar inget utrymme för alternativa individuella identifikationer och tillhörighetsberättelser. Man kan vara bara svart eller icke-svart, muslim eller icke-muslim, nomad eller icke-nomad, aldrig bara delvis sådana i vissa kontexter och delvis annat i andra kontexter (Chatterjee 1999).

En av de stora berättelserna handlar om nationalismens eller nationens välbefinnande och överlägsenhet över andra nationer. En av de

mest etablerade definitionerna av nationalismen presenteras av Anthony Smith (2001:9) som skriver:

Nationalism is an ideology that places the nation at the centre of its concerns and seeks its well being. But this is rather vague. We need to go further and isolate the main goals under whose headings nationalism seeks to promote the nation's well-being. These generic goals are three: national autonomy, national unity and national identity, and, for nationalists, a nation cannot survive without a sufficient degree of all three.

Nationen presenteras som en homogen grupp av människor som strävar efter nationens välbefinnande och ignorerar alla former av andra tillhörigheter och lojaliteter som t.ex. klass, etnicitet och kön. Nationen måste förstås i förhållande till »andra« och som Neumann (1999) föreslår, måste vi analysera och förstå nationen i ljuset av en »vi-och-dom« dikotomi eftersom varje beskrivning eller framställning av en nation sätts i förhållande till »de andra«, antingen till andra nationer eller till nationens »interna andra«.

Nationalism som nationens ideologi – som nationsskapandets teoretiska ram – ser som sin främsta uppgift att homogenisera nationen, dess historia och dess kultur. Språket är ett av de viktigaste medlen i händerna på nationalismens institutionella redskap, dvs. staten, för att underkua och eliminera alternativa berättelser och identiteter. Även majoritetsspråket som stöds av nationalstaten institutionaliseras och utövar makt över minoritetsspråk och dialekter (Deleuze & Guattari 2005). Nationalismen bär därför med sig förtryck av de folkgrupper som definieras som minoriteter. Samtidigt bör vi komma ihåg att nationalism som en homogen företeelse till viss del är utopisk eftersom dess önskade kulturella och politiska »typiska« kvaliteter separeras från den »levande« nationen. Nationalismen blir därför en lista av »opersonifierade« och abstrakta förpliktelser som aldrig kan uppnås av en ensam nation (Persháí 2010).

Ett av de viktigaste inslagen i de nationella berättelserna är historieber beskrivningar, dvs. berättelser om »vilka vi är«. Dessa berättelser använ-

der sig av flera paradigmer som kontinuitets- och totalitetsparadigmet, paradigmet om den kollektiva identiteten och ett biografiskt paradigm (Lorenz 2007). Vart och ett av dessa paradigmer handlar om den moderna människans önskan att visa sin historiska identitet och sin plats i världen. Därför utgör historien en serie berättelser om det nationella »vi-et«. Med andra ord, historiska berättelser handlar om en förlutenhet som utgör grunden för nationens existens. Som Walter Lorenz (2007:602-3) påminner oss med all rätt:

These historical constructs seek to derive importance and meaning from a past that continues to exert its influence, and each is infused with a notion of progress, the idea that great deeds in the past are also a guarantee for present greatness and future success. But each also uses the past as an instrument to give meaning to the present, to present oneself as descended from somewhere and somebody, to gain reassurance, without letting oneself be unsettled by the discontinuities and surprises which the flow of history also brings. In other words, there has always been a danger of ignoring the otherness of history, to construct identities selectively and to a fixed plan, to not engage with history as the totally other, a disturbing encounter that might make us see the things we do not want to see.

Den nationella kulturen består därför av politiskt reproducerade värderingar, symboler, tolkningar och perspektiv som skiljer ett land och samhälle från ett annat land och samhälle. Selektiva historieberättelser är därför en del av alla moderna staters vilja till att skapa en homogen nation. Sverige är inget undantag.

Den överlägsna vi-kulturen

Kulturen spelar en viktig roll i detta sammanhang. Under kolonialismens födelse och frammarsch skapades berättelser om det överlägsna »vi-et« som skulle rättfärdiga erövringar, exploatering, massmord och slaveri av miljontals människor i Afrika och Latinamerika. Den »västerländska

kulturen«, inklusive kristendomen, presenterades av kolonialisterna som överlägsen alla andra folk och kulturer och som den enda kultur som hade rätt att existera. Även om det aldrig har existerat en enda homogen kultur, vare sig i ett land eller i den konstruerade kategorin »väst« eller Europa, presenterades världen i dikotomierna »West and the rest« eller modern/traditionell. Det kristna »väst« skulle sprida sin kultur och civilisation med alla möjliga medel, inklusive vapenmakt. Relationen mellan »oss i väst« och »de andra« har alltid präglats av en ojämlikhet baserad på den koloniala historien och dess exploatering och en postkolonial världsordning i vilken bilden och föreställningen av »de andra« som kulturellt underlägsna »oss« är dominerande och reproduceras genom de västerländska ländernas dominans över de globala massmedierna och utbildningssystemen.

Utbildningssystemen är bland de institutioner som reproducerar föreställningen om »de kulturellt underlägsna andra« som antingen befinner sig utanför »väst« eller här bland »oss« som immigranter. Detta trots många politiska viljeyttringar och existensen av organisatoriska policyer och dokument som syftar till att befrämja »det mångkulturella samhället«. Exempelvis har svenska staten slagit fast att utbildningen har ett demokratiskt ideal som ska förbereda barn och ungdomar att bli ansvarstagande medborgare. Paradoxalt nog motverkar utbildningen sitt syfte att inkludera alla medborgare oavsett bakgrund i det nationella vi-et och reproducerar existerande samhällsklyftor mellan olika grupper. Nationen utbildas till att införliva föreställningen om ett normalt »vi« och ett onormalt »dem« som ibland existerar utanför och ibland innanför nationens gränser. Detta är ett av de viktigaste problemen för det moderna utbildningssystemet världen över, även i Sverige.

Lärosäten är inte bara en plats där elever och studenter erbjuds kunskap utan också institutioner där specifika normer, värderingar, föreställningar och synsätt reproduceras. Skolan är en arena som präglas av kampen om den legitima kunskapen och konstruktionen av vedertagna modeller med vilka eleverna kan förstå världen och sin plats i den. Utbildningen formar därför elevernas kognition, vilket sker genom språk-

liga begrepp, kategorier och diskurser som utgör grunden för barns och ungdomars föreställningar av verkligheten. Kunskapen om verkligheten, som brukar kallas för *a priori* kunskapssystem eller kognitiva mekanismer, är avgörande för människors handlingar. Vi behöver kunna förklara verkligheten och företeelser som omger oss på ett meningsfullt sätt för att kunna orientera oss och handla i en given social situation.

Den existerande kunskapen om »verkligheten« och om dess beskaffenhet, eller ett *a priori* kunskapssystem, har en egen historia som reproduceras av föreställningen om ett »vi« och ett »dem« med olika egenskaper. Denna kunskap reproduceras bland annat genom utbildningssystemet och skapar och återskapar bilder, föreställningar och stereotyper om »oss« och »de andra«. Eftersom utbildningssystemet inte är en isolerad ö från övriga samhället, påverkas det också av stereotyper som existerar om personer med invandrabakgrund utanför skolan. Med andra ord, det finns en ömsesidig relation mellan utbildningssystemet och samhället i övrigt när det gäller vidmakthållandet av diskriminerande föreställningar om »de andra«. Detta inkluderar massmedia, teater, film, muséer och andra kulturella produktioner. Många av dagens makthavare och kulturproducenter har utbildats i det existerande utbildningssystemet och har indoktrinerats med historiska berättelser om den överlägsna v-kulturen i förhållande till andras underlägsna och rent av »primitiva« kulturer.

Tillsammans med lärare och skolpersonal utgör elever från majoritetssamhället normen i skolan och elever med invandrabakgrund utvärderas i förhållande till denna »vi-kategori«. Som går att utläsa av en del skolböcker, som t.ex. religionsböcker och historieböcker, består denna »vi-kategori« av kristna, »vita«, västerlänningar som befinner sig i ett föreställt geografiskt och kulturellt område som kallas »västerlandet«. Andra religioner som t.ex. islam, hinduism och judendom värderas i förhållande till kristendomen. Detsamma gäller historiebekrivningen. Världshistorien reduceras till att gälla »vi-historien«, en selektiv berättelse om »vi och de andra«. Om »de andras« historia, som t.ex. egyptiernas, persernas eller afrikanernas, berörs görs det i förhållande till »oss«.

Deras egen historia är inte av något värde i sig och därmed inte heller »värda« att få en egen plats efter egna premisser i historieböckerna. Andrafieringen av personer med invandrarbakgrund, dvs. att systematiskt framställa personer med invandrarbakgrund som annorlunda och »de andra«, sker dock inte enbart genom skolböckernas innehåll, utan kan också få draghjälp av skolpersonalen som oftast tillhör majoritetssamhället (Sawyer & Kamali 2006). Som Stuart Hall skriver:

Though they seem to invoke an origin in a historical past with which they continue to correspond, actually identities are about questions of using the resources of history, language and culture in the process of becoming rather than being: not »who we are« or »where we came from«, so much as what we may become, how we have been represented and how that bears upon how we may represent ourselves. Identities are, therefore, constituted within, not outside, representation (1992:4).

Utbildningssystemet representerar det nationellt förflutna och dess kulturella egenskaper på ett sätt som gynnar majoritetssamhället och exkluderar influenser från andra grupper.

Den exkluderande presentationen av det överlägsna »vi-et« och vikkulturen får draghjälp av många andra institutioner och aktörer som t.ex. massmedia och det politiska systemet. Det pågår någonting som liknar ett kulturellt korståg mot personer med invandrarbakgrund för att framställa dem som kulturellt avvikande människor som inte passar in här. Detta sker genom en systematisk reproduktion av »kulturella skillnader« mellan »oss« och »dem«. Massmedia producerar och reproducerar en rasistisk föreställning om kulturella skillnader genom att betrakta andra kulturer som bestående av främmande värderingar, traditioner och praktiker frikopplade från deras sociala och politiska kontext och utan undantag relaterade till hela de icke-västerländska etniska eller nationella grupperna (Bredström 2003).

Detta dominerande synsätt på kultur som något oföränderligt och med bestämda historiska egenskaper hos en hel grupp människor har

sina rötter i den strukturfunktionalistiska traditionen som länge dominerat och ännu dominerar många grenar av samhällsvetenskaperna. Barth (1966; 1969) har visat att människor är aktiva aktörer som agerar oftast målmedvetet och inte som determinerade »bärare« av kulturella normer och värderingar. Detta synsätt är starkt dominerande i den franska poststrukturalistiska traditionen som t.ex. hos Jacques Derrida och Michel Foucault men tyvärr marginaliserat i många andra länder inklusive Sverige. Debatten och forskningen om »kultur« domineras fortfarande av en utbredd kulturessentialistisk diskurs.

Kulturella skillnader

Essentialisering av »skillnader« mellan européer och icke-européer har alltid varit en del av konstruktionen av en europeisk identitet och dess särart. Den stora delen av upplysningstidens litteratur och vetenskapliga produktion handlade om skillnaderna mellan de moderna européerna och de traditionella och primitiva icke-européerna. Som Jacques Derrida (1967) i sin artikel »La Différance« skriver, själva modernitetens idé bygger på en sorts skillnadstänkande mellan föreställda motsatta poler som t.ex. modern/primitiv, sanning/osanning och civilisation/barbari. I sin iver att förklara orsakerna bakom vissa europeiska länders framgångar har upplysningstidens filosofer och tänkare formulerat och vetenskapliggjort essentialistiska skillnader mellan dessa länder och resten av världen. Denna olyckliga förklaringsmodell fortsätter än idag att präglade samhällsvetenskaperna, massmedia och politiken i västliga länder. En bra illustration finns att hämta från integrationspolitiken i många europeiska länder. Integrationsproblemen i dessa länder relateras och förklaras ofta med »immigranternas«, dvs. de icke-europeiska personernas, kulturella egenskaper som skiljer sig nästan asymmetriskt från någonting som framställs som »vår« moderna europeiska kultur. En av de mest kända filosoferna i upplysningstidens och den europeiska modernitetens historia, nämligen Friedrich Hegel (1770–1831), förklarar i följande stycke varför en del »underlägsna« icke-europeiska kulturer

försvunnit när de mötte de »överlägsna« europeiska kulturerna:

We do have information concerning America and its culture, especially as it had developed in Mexico and Peru, but only to the effect that it was a purely natural culture which had to perish as soon as the spirit approached it. America has always shown itself physically and spiritually impotent, and it does so to this day. For after the Europeans had landed there, the natives were gradually destroyed by the breath of European activity. Even the animals show the same inferiority as the human beings. The fauna of America includes lions, tigers, and crocodiles, but although they are otherwise similar to their equivalents in the Old World, they are in every respect smaller, weaker, and less powerful. We are even assured that the animals are not as nourishing as the food which the Old World provides. And although America has huge herds of cattle, European beef is still regarded as delicacy. As for the human population, few descendants of the original inhabitants survive, for nearly seven million people have been wiped out. The natives of the West Indian islands have died out altogether. Indeed, the whole North American World has been destroyed and suppressed by the Europeans. The tribes of North America have in part disappeared, and in part withdrawn from contact with the Europeans. Their degeneration indicates that they do not have the strength to join the independent North American states. Culturally inferior nations such as these are gradually eroded through contact with more advanced nations which have gone through amore intensive cultural development. For the citizens of the independent states of North America are all of European descent and the original inhabitants were unable to amalgamate with them (1997:114–115).

Sådan förståelse av historien dominerar fortfarande den offentliga debatten och forskningen i många europeiska länder. Till exempel hävdas det bestämt att problemet med integration av icke-europeiska immigranter i Europa har att göra med konfrontationen mellan immigranternas »underlägsna kollektivistiska kultur« och »vår överlägsna individualistiska kultur« (se bl.a. Cohen, Howard & Nussbaum, 1999; Okin, 1999). Detta

är en av de mest etablerade moderna myter som trots hård kritik från många forskare (se bl.a. Taylor 1989; Martin 2004) fortsätter att användas i gränsdragningen mellan »vi« och »dem« och framställningen av »vi-et« som historiens enda »unika folk« med säregna moderna och även för-moderna egenskaper.

En av de mest seglivade kulturella distinktioner som har gjorts under den moderna historien är talet om existensen av två varandra motsatta världar med sina säregna kulturer, nämligen occidenten och orienten. Det finns en stark föreställning om existensen av dessa »två världar« som framställer den moderna occidentala kulturen som rationell i förhållande och i motsats till den traditionella orientaliska mystiska och icke-rationella kulturen. Denna föreställning, som har sina djupa rötter i den europeiska intellektuella traditionen och självpresentationen, har institutionaliserats och präglar än idag många institutioner och samhällsorgan som utbildningssystemet, rättsväsendet och det politiska systemet i den självdeklarerade occidenten, dvs, genom att ofta nämna »vi i väst« eller »västerlandet« som något naturgivet fenomen med samma egenskaper. Den orientalistiska diskursen, som fortfarande dominerar teoretiska traditioner inom samhällsvetenskaperna, »renodlar kulturen som ett oföränderligt system av idéer och värderingar som inte är historiskt producerad utan någonting som bara existerar där borta« (van der Veer 1993:25). Därför har samhällsvetenskaperna nonchalerat komplexiteten och heterogeniteten i människans historia. »Orienten« existerar inte »där borta« utan är en skapelse och konstruktion av intellektuella och samhällsvetare i Europa. Som Edward Said (1978) säger, är orienten en produkt av »väst« och därför konstruerad i enlighet med västerländska intellektuellas och politikernas önsknings. Även influenser av icke-västliga länders kulturer och civilisationer – som har präglat europeiska kulturella strömningar som under renässansen och upplysningstiden – har avsiktligt ignorerats för att framställa »västs kultur« som en »unik« produkt av sin egen kraft (Said 1978; Bernal 1991; King 1999). Som King (1999:29) påminner oss om:

Histories of Western philosophy invariably begin with the Greeks and avoid the issue of African and Oriental influences upon ancient Greek thought. What is of particular interest is the absence of reference to the role played by Egyptian and Oriental 'mystery tradition' in the formulation of Greek philosophical ideas and approaches.

Tudelningen av occident/orient är en del av ett större dualistiskt tänkande där andra binära oppositionspar som modern/traditionell och kristen/muslim ingår. Människans gemensamma historia och komplexa relationer reduceras till ideologiska och teoretiska förklaringsmodeller som genom sina diskurser legitimerar en orättvis värld som präglas av globala förtryck, ojämlikheter och orättvisor.

Kulturens inkluderande funktion

En ökande globalisering och kulturella korsbefruktningar har skapat en värld där vi inte längre kan prata om kultur i singular form (Tomlinson 1999). Faktum är att det inte existerar homogena singulära kulturer som lever i sina isolerade enklaver. De mest avlägsna delar av världen är nu indragna i globala förändringar som in sin tur skapar globala och pluralistiska kulturer. Detta är dock ingen ny företeelse. Mänsklighetens och de stora rikenas icke-selektiva historia (jämfört med nationalstaternas selektiva historieberättelser där de mörka sidorna av deras historia ignoreras) visar på en enorm ömsesidig påverkan på folkgrupper, städer, klasser, etniciteter och länder. Kulturella inslag som mat, kläder och musik är exempel på sådant som har påverkats av och mellan olika kulturer och traditioner. Arkitektur, kommunikationssystem, stadsbyggnad och regeringsorganisation är andra områden av globalt utbyte mellan länderna. Karl Marx sa en gång att stora författare och kulturpersonligheter inte är ett lands egenskap utan mänsklighetens gemensamma arv. Påståendet understryker vår gemensamma historia och öde som har korsat nationella och etniska gränser och skapat en värld där vi alla sitter i samma båt, som den tyske sociologen Ulrich Beck påengterar (1999).

John Tomlinson (1999) menar att de människor överlever dagens och framtidens samhälle som kan ifrågasätta sina egna sanningar och öppna upp sina sinnen för en jämlik kommunikation med de människor som under längre tid har framställts som »främmande« och »de andra«. Tuddelningen mellan ett homogent och överlägset »vi« och ett underlägset och andrafierat »dem« är direkt destruktiv för en alltmer globaliserad värld.

Kulturella föremål och kulturproduktionen har åtminstone två motsatta sidor. Å ena sidan handlar det om kulturens urskiljande funktion. Många nationalstater i allmänhet och de europeiska kolonialländerna i synnerhet, har under hela den moderna epoken använt kulturen för att skilja mänskliga samhällen åt för att gynna konstruktionen av nationella identiteter. Detta exkluderar många människor från den nationella gemenskapen för att de betraktas som »de andra« och inte som medlemmar av vi-gruppen. Detta sker oavsett om det handlar om skilda etniska grupper inom en nationalstat eller mellan olika nationalstater. Å andra sidan, har kulturen en gränsöverskridande kraft som kan spränga ideologiska gränsdragningar och inkludera alla människor oavsett etnicitet, nation, religion, hudfärg, kön och sexuell läggning. Ett sätt är att visa på de internationella influenserna på vad som normalt betraktas som »den svenska kulturen« som föreställs forma »svenskheten«. Institutioner, som t.ex. muséer i allmänhet och Nationalmuseum i synnerhet som har skapats för att bevara den »exklusiva svenskheten«, måste kritiskt granska sin verksamhet och visa på människans icke-nationalistiska och globala historia. Kultur och kulturella artefakter har en global historia och måste återspegla detta.

Kultursektorn har därför ett viktigt ansvar i valet mellan kulturens olika sidor. Kulturell pluralism och demokratiseringen av kulturen innebär att öppna upp den exklusiva vi-cirkeln och inkludera även andra grupper som under lång tid varit exkluderade från den nationella gemenskapen. Detta är en av de viktigaste samhällsfrågorna under kommande decennier inte minst med tanke på de rasistiska strömningarna som vill tvinga in mänskligheten i nationella grupperingar och öka motsättningarna

mellan olika grupper och nationer i världen. Europa måste lära sig av sin blodiga moderna historia och motverka exkluderingen av andra grupper och beakta människans gemensamma historia och öde med alla medel.

Referenser

- Anderson, Benedict 1983. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Ansley, Frances Lee [1989] 1997. Stirring the Ashes: Race, Class and the Future of Civil Rights Scholarship. I Delgado, R. & Stefancic, J. (red) *Critical White Studies*. Philadelphia: Temple University Press.
- Balibar, Étienne & Wallerstein, Immanuel 2002. *Ras, nation, klass: mångtydiga identiteter*. Göteborg: Daidalos.
- Barth, Fredrik 1966. *Models of Social Organization*. London: RAI Occasional Papers, no. 23.
- Barth, Fredrik (ed.) 1969. *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Beck, Ulrich 1999. *What is Globalization*. London: Polity Press.
- Beetham, David 1985. *Max Weber and the Theory of Modern Politics*, Oxford: Polity Press.
- Bernal, Martin 1991. *Black Athena: The Afroasiatic roots of classical civilizations*. London: Free Association Books.
- Bredström, Anna 2003. Gendered racism and the production of cultural difference: media representations and identity work among 'immigrant youth' in contemporary Sweden, *Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 11(2): 78–88.
- Chatterjee, Partha 1999. Anderson's Utopia. *Diacritics*, vol. 29.
- Cohen, Joshua & Howard, Mathew (eds.) 1999. *Is Multiculturalism Bad for Women?* New York: Princeton University Press.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Felix 2005. *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Derrida, Jacques 1967. *L'écriture et la différence*. Paris: Galilée
- Durkheim, Emile 1984. *The division of labour in society*. London: Macmillan.

- Eze Emmanuel, C. (ed.) *Race and the Enlightenment: A Reader*. Oxford UK: Blackwell.
- Giddens, Anthony 1990. *Consequences of Modernity*. London: Polity Press.
- Hall, Stuart 1992. The west and the rest. Discourse and power. I Hall, S., Held, D. & McGrew, T. (red) *Modernity and its futures*. Oxford: Polity Press.
- Hegel, Friedrich G. W. 1770. "Geographical Basis of World History«. In Eze Emmanuel (ed.) *Race and the Enlightenment: A Reader*. Oxford UK: Blackwell.
- Kamali, Masoud 2006. *Multiple Modernities, Civil Society and Islam: The Case of Iran and Turkey*. Liverpool: Liverpool University Press.
- Kedourie, Elie 1993. *Nationalism*. Oxford: Blackwell.
- King, Richard 1999. *Orientalism and religion: Post-colonial theory, India and the Mystic East*. New Delhi, India: Oxford University Press.
- Lawrence, Philip 1997. *Modernity and War: The creed of absolute violence*. Basingstoke: Macmillan.
- Lorenz, Walter 2007. Practicing History: Memory and professional practice. *International Social Work*, vol. 50 (5): 597–612.
- Martin, John J. 2002. *Myths of Renaissance Individualism*. New York. Palgrave.
- Neumann, Iver B. 1999. *Uses of the Other: »The East« in European Identity Formation*. Minneapolis: University of Minnesota Press
- Okin, Susan Moller 1999. »Is Multiculturalism Bad for Women«, in Cohen, Joshua & Howard, Mathew (eds.) 1999. *Is Multiculturalism Bad for Women?* New York: Princeton University Press.
- Pershái, Alexander 2010. Minor Nation: The Alternative Modes of Belarusian Nationalism. *East European Politics and Societies*, vol. 24 no 3, pp. 379–398.
- Said, Edward 1978. *Orientalism*. New York: Pantheon Books.
- Sawyer, Lena & Kamali, Masoud 2006. *Utbildningens dilemma: Demokratiska ideal och andrafierande praxis*. Statens offentliga utredningar, 2006:40. Stockholm: Fritzes.

- Smith, Anthony D. 1991. *National identity*. London: Penguin
- Smith, Anthony D. 2001. *Nationalism: Theory, Ideology, History*. Malden, MA: Polity Press.
- Taylor, Charles 1989. *Sources of the self: The making of modern identity*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Tomlinson, John 1999. *Globalization and Culture*. Chicago: University of Chicago Press.
- van der Veer, Peter 1993. »The foreign hand: Orientalist discourse in sociology and communalism«. In C. Breckenridge and Peter van der Veer (eds). *Orientalism and The Post-Colonial Predicament: Perspectives on South Asia*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- van Dijk, Teun 2002. Discourse and Racism. I Goldberg D. T. & Solomos J. (red), *A Companion to Racial and Ethnic Studies*. Oxford: Blackwell.
- Weber, Max 1968. *Economy and Society*. New York: Badminister.
- Weber, Max 2003. *The Protestant ethic and the spirit of capitalism*. New York: Dover Publication.
- Williams, Erik 1994. *Capitalism & Slavery*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.

Ism eller tillstånd?
Att bemöta kritiken mot
»postmodernismen« utifrån
en position som expert

YLVA SJÖSTRAND

Av den antika filosofen Protagoras texter återstår endast ett fåtal fragment. Det mest kända av dem är otvivelaktigt den så kallade homo mensura satsen; »människan är måttet, måttet för det varande att det är, och måttet för det icke varande att det icke är«. Hur denna strof ska översättas, tolkas och förstås är en stor fråga inom forskningen kring försokratisk filosofi. Den traditionella uppfattningen har dock varit att Protagoras ger uttryck för en hållning enligt vilket allting är såsom det förefaller vara för den enskilda människan. En sådan ståndpunkt innebär att möjligheten att nå kunskap i form av objektiva sanningar omintetgörs. Det sanna blir något flyktigt och subjektivt vilket i sin tur innebär att ingen människas omdömen om världen kan ges företräde gentemot någon annans. Huruvida denna stränga relativism överensstämmer med den filosofi Protagoras ville förmedla är mycket osäkert. Hans ord har stötts och blötts av antika filosofer, och han har, såsom Mats Rosengren påpekat, alltid tvingats spela den roll som andra författare tilldelat honom (Rosengren 2008:18). Detta spår är mycket intressant, och vi ska återkomma till det längre fram. Låt oss dock börja med att ta reda på vilken denna roll är, alltså hur Protagoras kommit att uppfattas och kritiserats. Detta genom att titta närmare på en av de invändningar av homo mensura satsen som möter oss i Platons dialog *Teaitetos*.

Ty hur är det Teodoros, om det för var och en är sant vad som han fattar med sin förnimmelse, och den ene inte kan uppfatta den andres känslor bättre än han själv, inte heller bättre än en annan kan bedöma sanningen eller falskheten i hans uppfattning, utan istället var och en, som vi så ofta har upprepat, har sina föreställningar ensam för sig och alla dessa är sanna

och riktiga – hur kan då, min vän, Protagoras vara en vis man, så att han kan anses värdig att vara en lärare för andra och få stor lön för det, medan vi är mera ovetande och måste gå i skola hos honom, då ju dock var och en är sin egen vishets mått. (Ur *Teaitetos*, Clas Lindskogs översättning 1996:43).

Sokratesgestaltens kritik av Protagoras fragmentariska sats är träffsäkert formulerad. Hur, frågar han, kan den som säger att var och en konstituerar sin egen sanning kräva att bli bemött med någon som helst auktoritet? Om det nu är så att det jag uppfattar som sant också är beskaffat så, varför ska jag då vägledas av någon annan? Är det inte självmotsägande att påstå att det är absolut sant att ingen absolut sanning finns?

Enligt Platons argumentation underminerar Protagoras sin egen tanke i samma ögonblick han formulerar den. För när Protagoras säger att sanning är något relativt så tycks han samtidigt säga sanningen om alltings relativitet. Han förefaller presentera just en sådan helhetssyn som han säger sig vilja förkasta. Denna cirkuläritet har av Jürgen Habermas omnämnts som »en performativ motsägelse« och varit riktad mot vad den tyske filosofen omnämner som »postmodernismen« (Habermas 1981; 1987:395; 2003:199). Habermas har i synnerhet gått i polemik med Jacques Derrida, vilken (enligt Habermas) påstått att språket endast är ett spel av skillnader som inte leder oss till den verklighet vi tror oss kunna beskriva. Habermas påpekar ifall satsen »ingenting finns utanför språkets spel av skillnader« ska anses säga något, så måste språket erkännas som ett medium med vilket kunskap och sanning kan erövrats. Habermas menar alltså att om Derrida önskar hävda sanningsvärdet i sin egen filosofi, så måste han samtidigt tillskriva språket den förmåga till representation som han uttryckligen avfärdar. Liksom Protagoras tycks Derrida, och »postmodernismen« med honom, alltså reproducera det han kritiserar genom själva den kritiska akten.

Sokratesgestaltens invändning mot Protagoras, liksom Habermas kritik av Derrida, berör diskussionen kring värdering och ural i allra högsta grad. Argumentet om den performativa motsägelsen går nämligen igen i debatten kring expertrollens ramar, alltså kring huruvida vi som

vetenskapsmän och medarbetare inom kulturarvsektorn ska äga tolkningsföreträdare. Den teoribyggnad som angrips går, i generella ordalag, ut på att avvisa sökandet efter författarskap eller autenticitet för att istället förstå förhistorien som multivokal (Hodder 1986; Shanks & Tilley 1987; för översikt över resonemanget, se Trigger 2002). I linje med detta resonemang uppfattas förhistoriska lämningar inte som meningsfulla, utan som meningsgjorda, en teoretisk premis som kom att omformulera riktlinjerna för det arkeologiska projektet. Flera teoretiker hävdade att om vi som arkeologer inte *avtäcker*, utan *tillskriver* vårt material ett betydelseinnehåll, så kan denna projektion knappast vara något endast förunnat experter. Istället är publikens addering av små berättelser essentiell eftersom det levandegör det förflutna. Att människor är med och tolkar förhistoriska anläggningar och artefakter har visat sig viktigt, och detta av såväl vetenskapsteoretiska, demokratiska som bevarandemässiga skäl (Burström 1997; Karlsson & Nilsson 2001; Svanberg & Wahlgren 2007).

Dessa tankar är här vidlyftigt skisserade och är givetvis betydligt mer komplexa än vad ett referat på några meningar förmår uttrycka. Jag vill dock lämna beskrivningen av resonemanget kring multivokalitet därhän för att istället rikta mitt intresse mot de kritiska invändningar som rests emot det. Ty faktum är att dessa argument har starka platonska förtecken. Precis som sokratesgestalten undrade varför Protagoras skulle få betalt för att vara lärare om var och en nu är sin egen vishets mått, ställde sig dessa kritiker frågan om vem som skulle behöva experter om förhistorien nu inte gick att avtäcka, och varje uttolkning därför måste erkännas samma sanningsvärde (Flannery 1982). Röster höjdes mot att idén om förhistoriens multivokalitet kommit att underminera och avpollettera arkeologins existensberättigande och flera debattörer framhärade att en uttalad misstro mot möjligheten att nå kunskap om förflutna livsvärldar leder till att arkeologisk forskning framstår som irrelevant och överflödigt (Rundqvist 2005). Om publikens tolkningar tillskrivs samma vikt som den som levereras av den statligt anställda forskaren så blir det svårt att motivera varför den senares lön ska utgöra en budgetpost i den

offentliga ekonomin. I klartext menade man att ifall vi som arkeologer konsekvent uttrycker ståndpunkten att ingen kunskap om det förflutna är möjlig så kommer vi få svårt att legitimera vår existens (se t.ex. Östman 2004; Hildebrandt 2004; Lönnroth 2006).

Även tanken om multivokalitetens etiska dimension har anklagats för att vara performativt motsägande. Efter att en rad arkeologer framhärdat den publika verksamhetens instrumentella värde i demokratiseringsprocesser, kom reaktioner som sade att en sådan ambition var kontraproduktiv (resonemang om delaktighetens etiska aspekt finns i exempelvis Karlsson & Nilsson 2001; Högberg & Holtorf 2004; Svanberg & Wahlgren 2007; Burström 2004; 2010). Kritikerna hävdade att delaktighet i uttolkningen av förhistorien leder till att makten över kulturarvet lämnas åt demagoger och populisterna. Dessutom, menade man, kan främlingsfientliga eller multinationella samhällskrafter fritt begagna sig av referenser till arkeologi medan expertisen står handfallen och tittar på. Man menade att historieboken i syfte att legitimera förtryck måste kunna stämplas som felaktigt, och för att det ska vara möjligt att säga att något är fel måste det också vara möjligt att säga att något är rätt (Eagleton 2003). Inom den övergripande kulturteoretiska debatten har denna moraliska aspekt fått mycket utrymme (se översikt i Geddes 2002; Davies 2003). Forskare som Alan Sokal, Terry Eagleton, Arne Jarrick eller Christopher Norris har gjort kraftfulla uttalanden om de etiskt grundade betänkligheterna med ett fluktuerande sanningsbegrepp. Man har frågat vem som ska kvalitetssäkra då inga kriterier för att skilja det sanna från det falska tillåts existera, vem som ska slå vakt om demokrati om en politisk korrekt kulturell relativism omöjliggör fördömande av varje annanhet och vem som ska värna om de mänskliga rättigheterna, om samtliga värden, till och med de okränkbara, anses vara temporära produkter av en given tankestil (Norris 1996; Sokal 1996; Eagleton 2003; Jarrick 2003).

En tredje tankegång som skulle kunna anklagas för att vara performativt motsägande är den om arkeologins oförmåga att avtäckta något annat än sin samtid. Habermas skulle antagligen påpeka att den som menar

att arkeologin speglar sig själv snarare än de tidsmässigt och rumsligt avlägsna kontexter vi syftar mot att nå, faktiskt gör anspråk på att säga något absolut om arkeologins epistemologiska natur. Den som säger att arkeologin bara reflekterar samtiden har antingen tagit sig rätten att ge arkeologin en definition i absoluta termer eller omedvetet erkänt att även det egna påståendet är en samtidsprodukt av föga värde för kommande forskning. Denna kritik kan förefalla navelskådande, men är relativt allvarlig ur ett filosofiskt hänseende (jfr Benhabib1984: 116).

Ombytta roller

Att tanken om förhistoriens multivokalitet, expertrollens elasticitet samt arkeologins bundenhet till samtida tankegoods underminerar vårt ämnes legitimitet och etiska grund är ett argument som är svårt att bemöta. Kanske ännu svårare är att finna svar på tal mot anklagelsen om att vi upprätthåller en praktik som är performativt motsägande. De av oss som förordar tanken om att sanningsbegreppets innehåll är avhängigt sin epistemiska förankring måste alltså hantera denna kritik. Vi måste hitta ett sätt att erkänna förhistoriens meningspluralism och samtidigt ställa tillräckliga sanningsanspråk för att kunna stämpla främlingsfientligt eller androcentriskt historiebruk som felaktigt. Likaså måste vi hitta ett förhållningssätt så att vi kan hävda språkets och det arkeologiska materialets behov av meningsprojektion utan att därigenom konstruera ännu en stor berättelse genom att säga att det förflutna *är* multivokalt. Att utföra denna balansakt genom någon »gyllene medelväg« kan vara ett riskfyllt alternativ (Nickel 2008:346). Det är lätt att vi – om än ofrivilligt – etablerar ett paradigm av teoretisk korrekthet enligt vilket vi förespråkar en egalitär tolkningsordning samtidigt som vi bevakar att kulturarvet inte används på »fel sätt«. Denna hemkokta pragmatism kan leda till att stringenta begrepp lakas ur till klyschor, och att vilka åsikter som helst kan saluföras med hjälp av den senaste modefilosofin. Vi måste alltså finna ett sätt att bemöta, hantera och – om möjligt – tillbakavisa denna kritik. Inom filosofin har detta naturligtvis gjorts (Bauman 1997; Lyotard

2003). Derridas eget svar till Habermas är välfunnet, men opererar på en så abstrakt nivå att det kan behöva kompletteras för att ha bäring inom den arkeologiska diskussionen (Derrida 2007; Kemp 1990:208).

Enligt min mening finns dock ett sätt på vilket detta dilemma kan hanteras av oss arkeologer och medarbetare inom kulturarvsektorn. Detta går ut på att undersöka *vilken roll som kritikerna tilldelat de filosofer, arkeologer och kulturteoretiker som förespråkade sanningsbegreppets multivokalitet och pröva ifall denna roll verkligen har bäring*. I fallet med Protagoras råder föga tvivel om att Platon tillskrivit honom rollen av relativistisk soliph-sist. Det finns starka indikationer på att homo mensura satsen inte ska förstås som »människan är måttet« utan som »människligheten är måttet«. Denna till synes bagatellartade skillnad får oerhörda konsekvenser för innehållet, något som beskrivs på ett högst intressant sätt i Rosengrens essä (Rosengren 2008:13). Protagoras tycks, i Rosengrens nyläsning, konstatera att människligheten – det vill säga det sätt på vilket vi ser oss själva, vår värld, våra framsteg och tillkortakommanden, ja kort sagt den doxa i vilken vi lever – utgör den nu aktuella referensramen för hur vi ska värdera det vi ser. Det handlar således inte om att var och en konstituerar sin egen sanning, utan om att sanningsbegreppet är beroende av vissa kriterier, vissa måttstockar, vilka konstitueras av det stora och övergripande *tillstånd* som utgör vår livsvärld – i vart fall den som dominerar inom västerlandet. Som jag ser det är Rosengren inne på något mycket viktigt här, och vi ska återkomma till just tillståndets betydelse.

Jag tror alltså Rosengren har rätt då han menar att Platon lade ord i Protagoras mun. Likaså tänker jag mig att de kritiker som påpekat den performativa motsägelsen tilldelat sina antagonister en roll; nämligen rollen som »postmodernister«. Som jag ska försöka visa har de som etiketterats med detta epitet blivit högst sårbara för invändningar som kretsar kring cirkularitet. Jag vill därför undersöka bäringen av argumentet om »den performativa motsägelsen« genom att särskåda den »postmodernistiska« kostym som tycks brista så i sömmarna. Hur ser den ut, vem är det som sytt den, och framförallt; är den verkligen klädsam på de tänkare som tvingats bära den?

En postmodern ism?

En stark och genomgående tendens i det arkeologiska bruket av begreppet »postmodernism« är att det nyttjas då huvudlinjer i teorigods från exempelvis Michel Foucault, Julia Kristeva, Jacques Derrida, eller Frederic Jameson ska betecknas. Dessa tänkares idéer har slagits ihop så att ordet »postmodernism« kommit att representera ett diffust synsätt enligt vilket möjligheten till objektiva sanningar avvisats. Vad som är »postmodernistisk arkeologi« råder stor förvirring om, och idag tycks man kunna tillämpa termen för att konceptualisera allt från samtidsarkeologi till fenomenologiska landskapstudier. I detta språkbruk blottläggs den roll som postmodernismen fått spela. Begreppsanvändningen exponerar en föreställning om att postmodernismen är ett övergripande manifest vars teoretiker enats under gemensam flagg för att förespråka en helhetssyn. Kort sagt verkar man uppfatta postmodernismen som... ja just det, en *ism*.

Är detta då felaktigt? Någon enhetlig rörelse med filosofiska förtecken måste väl ändå gå att skönja? Mitt svar på frågan är; kanske det. Liksom vi inte kan veta vad Protagoras menade, kan vi heller inte kartlägga synsättet hos var och en som byggt sin vetenskapliga gärning utifrån tänkare som kategoriserats som »postmodernister«. Möjligheten att vissa teoretiker betraktar sin filosofi som en del i en övergripande och postmodernism kan inte uteslutas, att göra så vore att dra alla över en kam. Personligen tror jag dock att de som ser sin arkeologiska teori som del i en ism är försvinnande få. Att många av de stora namn som fått spela rollen av »postmodernismens frontfigurer« uttryckligen tagit avstånd från begreppet är kända faktum som knappast undgått dem som närläst deras texter (Fetherstone 1988:195; Molander & Löfgren 2003). Exempelvis inleds Michel Foucaults kända verk *Vetandets arkeologi* med en lång reservation mot alla typer av etiketteringar. Passagen är utformad som en dialog med en tänkt kritiker, och är högst roande, särskilt dess slutord.

Det finns säkert flera än jag som skriver för att inte längre ha något ansikte. Fråga mig inte vem jag är, och säg inte åt mig att förbli den jag är: det är

en mantalskrivningsmoral, det är den som bestämmer över våra identitetspapper. Men den skall lämna oss ifred då det gäller att skriva (Foucault 2002:32).

Trots Foucaults bryska förbehåll mot allt vad ismer och rörelser heter kan det alltså inte uteslutas att någon eller några uppfattat honom som en intellektuell ledare för en skolbildning. Dock kan det konstateras att det är dessa uttolkare – det vill säga de som betraktar sig som anhängare till en postmodern eller foucaultiansk ism – som får svårt att bemöta argumentet om den performativa motsägelsen. Orsaken till detta är enkel. Om vi uppfattar tanken om sanningens multivokalitet som ett slagord inom en skolbildning så framstår den som behäftad med samma typ av *ontologiska*, *ideologiska* och *normativa* anspråk som detta tankegods syftar till att problematisera. När denna barlast adderas på teoretiker som Foucault, eller på filosofer som Derrida, blir deras idéer djupt kontradiktoriska.

Ty om Derrida uppfattas som företrädare för en ism vars mål är att identifiera fel i vår världsbild för att sedan proklamera sin syn på vad som är rätt, så blir han endast en i mängden av metafysiker. I sådana fall tycks han säga oss något i stil med »Husserl och ni andra är fast i närvarons metafysik. Jag för min del lever i upplysningen om att någon närvaro inte finns. Anslöt ni er till min lära – den postmodernistiska – skulle ni inse att skillnadsskapandet är allt som existerar«. Med ens blir Derrida en tänkare som yttrar sig om världens yttersta beståndsdel. Hans filosofi blir en stor berättelse som dessutom är dystopisk och okonstruktiv.

Då postmodernismen uppfattas som en skolbildning så framstår de som etiketteras med epitetet som förespråkare för en ontologisk och normerande ordning. Den blir ett alternativ till de stora upplysnings-systemen, men saknar den optimism och konstruktiva ambition som utmärkte Descartes eller Rousseau. Som om inte detta vore nog så blir argumenten performativt självmotsägande vilket gör att hela bygget tycks haverera i filosofiskt hänseende (Benhabib 1984). Ett konkret sätt att tillbakavisa kritiken om den performativa motsägelsen är alltså att

inte låta sina teoretiska övertygelser bli tillämpade eller kritiserade som vore de uttryck för en sådan ism. Bloggaren Copyriot har uttryckt samma tanke, fast i mer handfasta ordalag.

Ordet »postmodernism« som beteckning på en idéströmning eller akademisk riktning borde avskaffas. Det säger ingenting. Möjligtvis att den utpekade »postmodernisten« på något sätt erkänner en övergång från modernitet till postmodernitet och *försöker förhålla sig till detta*. Något naivt omfamnande av allt »postmodern« och avfärdning av allt »modern« och all »upplysning« handlar det sällan om (Copyriot.blogspot.com 2010-06-02, min kursivering).

Copyriots kommentar innehåller en poäng vilken även framförts av en rad andra författare: Denna går ut på att de som utpekats som »postmodernister« inte förenas genom att avfärda eller förorda vissa koncept, utan genom sin strävan efter att finna ett förhållningssätt till det mycket speciella *tillstånd* som utgör vår senkapitalistiska livsvärld (Palmer 1977; Fetherstone 1988; Hassan 2003, 2010). Detta påpekande är mycket viktigt, och kan hjälpa oss att artikulera vad vi menar då vi säger att något är postmodernt. Likaså kan det leda till en nyläsning av tänkare som utpekats såsom »postmodernister« som gör att de inte längre kan anklagas för att vara performativt motsägande. Men innan denna tanke utvecklas måste vi fortsätta vår begreppsdiskussion. För om postmodernism nu inte är en ism, vad är det då?

Från postmodernism till postmodernitet

Begreppsdiskussionen kring »postmodernism« är gäckande och leder till ständigt nya metanivåer. Detta är inte att förundra; frågan om vad termen »postmodern« refererar till kan nämligen inte besvaras entydigt eller absolut. Anledningen är att begreppet »postmodern« är instrumentalt. Detta i den mening att det konsekvent använts för att förflutengöra ett tankesätt genom att karaktärisera ett annat. Termen är alltså, och måste

vara, fungibel och ständigt i dialog med sitt eget innehåll. Detta har av Ihab Hassan omnämnts som »postmodernitetens oidipala bindning«, alltså termens konceptuella beroende av något »modernt« att förhålla sig till (Hassan 2010; se även Wellmer 1985). »Ordet 'postmodernism' är inte bara tafatt och klumpigt. Det frammanar också den företeelse som den vill övervinna eller undertrycka, själva modernismen /.../ Den denoterar dessutom en linjär tid« (Hassan 2003:65)

Att moderniteten är det postmodernas ständiga referens visas inte minst i begreppets historiska dimension (Lyotard 2003:90). Den dokumenterade användningen av ordet »postmodern« kan spåras tillbaka till så tidigt som 1873, då konstnären John Chapman nyttjade det för att problematisera de då rådande impressionistiska idealen (Best & Kellner 1991). Fram till 1960-talet fanns termen latent inom konstkritiken och användes vid sporadiska tillfällen för att sedan ligga vilande på nytt (Bertens 1995; Hassan 1987; 2003:63; Löfgren & Molander 2003:21). Redan på 70-talet kom de första kraven på att förse begreppet med ännu ett prefix och i amerikansk dagspress skanderades att »Postmodernism is dead and Post-postmodernism now is the thing« (Palmer 1977:364; Fetherstone 1988:195).

Termen »postmodern« är alltså relationell eftersom den används för att markera förändring (Huyssen 1984:10). Som begrep syftar den till att förflutengöra en tidsanda genom att konstatera en förändrad mentalitet. Det finns följaktligen inte en, utan flera postmoderniteter, eller rättare sagt, så fort vi använder termen skapar vi en ny. Att på detta sätt uppfatta det postmoderna som ett tillstånd är en hållning som förts fram av flera tänkare. Dessa vill, liksom jag själv, avisa *postmodernismen som skolbildning*, men påpeka att vi lever i en postmodernitet samt peka på nödvändigheten att utveckla teoretiska förhållningssätt till denna mentalitetshistoriska situation (Huyssen 1984; Lyotard 1984; Hall 1986; Hassan 2010; Davies 2003).

Genom denna rockad förvandlas begreppet från en beteckning för en ism eller skolbildning till ett namn som använts för att begreppslicgöra tillstånd och mentaliteter. Eller som Richard Palmer uttrycker det.

Postmodernism is something like a movement or current of thought, whereas the term postmodernity points to a diverse range of activities, indeed to a coming era of time. Postmodernism might last a decade or two, postmodernity some five hundred years (Palmer 1977:364).

Som vi såg har postmoderna tillstånd varit omtalade sedan 1800-talet och det vore onekligen intressant att undersöka vilka praktiska fenomen man ansåg vara typiskt »postmoderna« under denna tid. Beträffande den mer recenta diskussionen så har det postmoderna tillståndet dock exemplifierats av en rad uttolkare, varav flera hänvisat till de stilideal som fått fäste inom arkitekturen. (Derrida & Meyer 1984; Kellner 1989; Derrida 1996; Berman 1982; Hassan 2010; se även Rose 1988 för ett resonemang om arkitekturens metaforiska betydelse i teoridiskussionen). Inom detta fält används epitetet »postmodern« för att beteckna byggnader uppförda i stilistisk kontrast gentemot funktionalismen (Portghesi 1980). Som Heinrich Klotz påpekat när postmodern arkitektur en strävan mot att visualisera fiktion, snarare än som tidigare, funktion. Efter ett stilideal enligt vilket varje detalj i hemmet skulle vittna om en arkitektens medvetna intention svängde pendeln, och istället började man värdesätta ett narrativt och mer gestaltande uttryck (Klotz 2003). Fasaderna vittnade inte längre om vad som fanns bakom, utan var sig själva nog. Ibland var de ogenomträngliga och solida, ibland uppförda med närmast eklektiska stilbrott. Den som varit i ett köpcentrum byggt under 90-talet har antagligen sett renodlade exempel på postmodern estetik. Det kan röra sig om schismer och prång som lurar ögat, konglomerat av tegel, trä och metall där dekorationerna refererar till alltifrån hellenistiska tempel till sörmländska parstugor. Dessa stilbrott har av Klotz beskrivits som en metod för att låta byggnadens estetiska kategorisering »hänga i luften«. Den ska referera bort från sig själv, och utlämna sig åt betraktaren likt en text åt sin uttolkare (Klotz 2003).

Fasadernas formspråk, deras referens utåt, bortåt, är alltså ett stilistiskt drag i arkitektur under postmoderniteten. Denna fokusering på ytan är, enligt Frederic Jameson, genomgående för hela detta mentalitetshisto-

riska fenomen (Jameson 1984). Följer vi Jameson så kan postmoderniteten förstås som en utveckling enligt vilken den moderna alienationen förbyts mot fragmentering (Berman 1982). Innehållet ligger inte bakom en svårforcerad yta, utan är på ytan själv. Denna kommer i sin tur att splittras och brytas upp, och detta i allt snabbare tempo. I en klassisk artikel från 1984 låter han denna poäng gestaltas genom en jämförelse av två tongivande verk, Warhols »Diamond dust shoes« och Van Goghs »Bondeskor«. Utan att redogöra för alla aspekter av Jamesons analys så kan vi konstatera att han ser fragmentets rehabilitering, ytans stumma egenmäktighet som utmärkande för Warhols arbete. Den svarta botten, det skimrande guldlagret över motivet samt kompositionens expansion utöver dukens räckvidd verkar för att förmedla en tanke enligt vilket djupet är en illusion. Målningen tycks positionera ett avståndstagande från idén om en reell förlaga. Jakten på det äkta och ursprungliga bakom väven är inte längre syftet med tolkningen. Istället fokuseras vår blick på fragmenten, på de olika ytor som sammanbinds och får mening genom varandra men utan att för den sakens skull bilda ett helt. Kompositionen och motiven leder inte mot någonting, inte till någonting, utan de kopplingar som uppstår är sporadiska, snabbt övergående och godtyckliga.

Klotz analys av arkitekturen eller Jamesons dekonstruktion av Warhols estetik ger insyn i det postmoderna tillstånd i vilket vi lever och verkar. De pekar båda på hur byggnaderna och konsten materialiserar vårt förhållningssätt till det faktum att det fluktuerande, instabila och flyktiga har kommit att formera vår livsvärld. För kan det anses som annat än ett faktum att fragmentering, referens utåt, bortåt är något vi alla måste förhålla oss till. Vi surfar på nätet, leds ständigt vidare, inte in mot någon kärna, utåt, bortåt, ständigt vidare. Kunskap är inte längre något ackumulerat och översködligt, utan något kapillärt och ständigt undflyende. Och vem kan säga emot att det sanna och falska går om lott i vår vardag. Fotot och filmen, den teknik som under modernismen ansågs avbilda en sann verklighet är idag lika manipulerad som vilken olja-på-duk som helst. Reality showen – 90 talets kanske mest symptomatiska genre – bygger på att det dokumentära och regisserade sammansmälter och att gränsen

mellan fakta och fiktion suddas ut (McRobbie, 1986). Vi lever med insikten om det multivokalas realitet, och vi förhåller oss till det.

Att bemöta kritiken

Förhoppningsvis har mitt budskap framgått; postmodernism är den alltför trånga kostym som ikläts de tänkare som uttolkat en postmodernitet. Som jag ser det bör vi inom teoridebatten därför vara vaksamma mot påståenden som försöker definiera och arbeta i enighet med en postmodernism. Uttalanden som »Det var inte så Barthes menade med författarens död«, eller »förhistorien är multivokal« visar att den som talat skjutit över målet. Genom denna typ av påståenden upprätthåller vi en autenticitetssträvande diskurs som lätt faller på eget grepp.

Men, när det fragmentariska och multivokala förstås som aspekter av ett tillstånd snarare än som ideal för en skolbildning så kan argumentet om den performativa motsägelsen dock övervinnas. En filosof som Derrida framstår inte längre som någon ideolog, utan hans filosofi får samma situation som det tankegods han dekonstruerar. Hans idéer kring differensen kan heller inte längre uppfattas som en teori om sanningens och människans natur, utan får formen av ett tänkande kring villkoren för vår uppfattning av dessa koncept (se exempel i Derrida 1991:161f).

Även den moraliskt orienterade kritiken kan bemötas då vi talar om en postmodernitet, ett postmodernt tillstånd, snarare än om en riktning, en postmodernism. Det multivokala går från att vara ett utopiskt ideal för en »postmodernistisk« förmedlingspraxis, till att bli ett tidstypiskt element som vi arkeologer måste förhålla oss till. Jag anser att denna skillnad är fundamental. Ty det är tydligt att kritikerna förväxlat ett *konstaterande* av vår tids avsaknad av stora berättelser med ett *idealiserande* av samma sak. En rad av de tänkare som stigmatiserats med benämningen »postmodernist« har i själva verket arbetat med att utveckla förhållningssätt till den multivokalitet och rizomatiska referensstruktur som idag är obestridbara faktum (för översikt, se exempelvis Geddes 2000). Zygmunt Bauman skriver exempelvis:

Den nutida människan talar med många stämmor, och vi vet nu att den kommer göra det för en lång tid framåt. Den mest centrala frågan för vår tid är hur vi ska förvandla denna polyfoni till harmoni och hindra den från att degenerera till kakofoni. Harmoni är inte likriktning, det är alltid fråga om ett samspel av olika motiv där var och ett bevarar sin särskilda identitet och upprätthåller den melodi som blir resultatet genom, och tack vare, denna (Bauman 1997:355).

Bauman är, tror jag, inne i en konstruktiv tankebanan. Jag tolkar hans resonemang om multivokalitetens harmoni som en efterlysning av »gehör« i expertrollen. En experts uppgift i ett postmodernt tillstånd blir i sådant fall att fånga in de olika röster som uttalar sig om det förflutna och få dessa att berika varandra. Liksom musik skapas genom att instrument med olika läten spelas i olika stämmor, så kan en arkeologisk publik ha en rad uppfattningar om en förhistorisk plats men ändå arbeta mot ett gemensamt (om än mångfacetterat) kunskapsmål. En expert som strävar efter att nå en sådan harmoni i multivokaliteten anstränger sig för att lämna utrymme för betraktarnas individuella röster, men ser även till att ingen blir så högljudd att de andra försvinner. Precis som dirigenten är viktig genom att hon kan höra hur orkesterns låter tillsammans så är den arkeologiska experten legitimerad genom sin förmåga till att skaffa sig överblick och sätta de enskilda tolkningsförslagen i relation till större vetenskapshistoriska och empiriska sammanhang.

Baumans idé om den harmoniska mångstämmigheten skulle förtjäna en separat artikel, och det finns onekligen många frågor om hur denna expertroll skulle yttra sig rent konkret. Kanske kan det handla om att skapa en teoridebatt som främjar en detektering av den egna utsagens grundläggande premisser, kanske också om en ökad teoretisering och förmedling av den arkeologiska kunskapsproduktionens villkor. Genom att metareflektera över det postmoderna tillståndets arkeologi så får vi insikt om det vedertagnas temporära och flyktiga struktur.

Det jag önskar vara tydlig med är att de kritiker som menat att en multivokal förmedlingspraxis underminerat den arkeologiska experti-

sens räckvidd genom att släppa fram en »anything goes« attityd missförstått en essentiell aspekt hos de tänkare som angrips. Ty många av dessa kritiker har uppfattat tolkningspluralismen som ett vetenskapsideal, som ett artificiellt fenomen helt och fullt fabricerat av anhängare till en postmodern »ism«. Detta är, enligt min mening, en djupt felaktig uppfattning. Det postmoderna tillståndet är ingen teoretisk konstruktion, utan ett obestridbart faktum som möter oss i vår livsvärlds alla aspekter. Inom kulturarvssektorn har detta tillstånd yttrat sig genom ett publikt intresse av att se det förflutna genom en rad olika perspektiv. Som arkeologiska experter avkrävs vi ett artikulerat förhållningssätt till denna opinion, till det samhällsklimat i vilket vi bedriver vår verksamhet. De kritiker som menar att en förmedling som beaktar det multivokala underminerar arkeologins legitimitet har glömt att vi lever i ett tillstånd av fragmentering. Detta tillstånd har gjort slut på historien, fått de stora berättelserna att drunkna i floden av små och hyser inte minst ett informationsöverskott som gör att expertrollen sätts i gungning. Kort sagt så menar jag att postmodernismen är ännu en stor berättelse. Postmoderniteten, däremot, är vårt temporära, kanske olyckligt valda namn på det samtida tillstånd om vilket inga stora berättelser tycks möjliga att skriva, men som vi måste uttolka och förhålla oss till inom arkeologi och förmedling av kulturarv.

Sammanfattande diskussion

Den som säger att ingen sanning finns har omyndigförklarat sitt eget påstående. Den som menar att språket inte säger något, har just använt ord för att kommunicera ett budskap, och den som menar att förhistorien är multivokal har just gett förhistorien en definition som står över alla tidliga och rumsliga kontexter. Dessa invändningar är varianter på vad Jürgen Habermas omnämnt som »postmodernismens performativa motsägelser«, ett kraftfullt argument som måste tas på allvar för dem som vill försvara tanken om sanningsbegreppets kontextuella förankring. I den här essän har jag undersökt möjligheterna för ett sådant förhåll-

nings sätt. Detta genom att försöka se vilken roll som dessa kritiker tilldelat den filosofi de riktar angreppen emot.

Jag menar att tanken om den så kallade »postmodernismen« är en sådan roll. Precis som Protagoras fick spela en roll som passade Platons retoriska framställning, så har arkeologer, kulturteoretiker och filosofer blivit etiketterade som anhängare av en »postmodernistisk skolbildning« av sina kritiker. Denna projektion av ismbegreppet leder till att tänkare som Derrida framstår som språkrör för en rörelse som försöker säga hur vi ska leva, vad sanning är, och som dessutom menar att alla dem som inte håller med är förledda. När Derridas filosofi läses som vore den manifest för en doktrin så framstår den som dystopisk, okonstruktiv och framförallt självmotsägande.

Men, omformulerar vi vår syn på vad det postmoderna är så händer något med kritiken. Om vi betraktar det postmoderna som ett tillstånd vilket filosofer och teoretiker försökt förhålla sig till så framstår Derridas filosofi inte längre som någon kontradiktorisk ontologi. Snarare kommer den att bli en dekonstruktion av vår livsvärld, den blir en analys av bevekelsegrunderna till våra försök att finna en fast punkt i den samtid där fasaderna ersatt djupet. I ett postmodernt tillstånd där det fragmentariska och instabila är det enda säkra, så är en tänkare som Derrida outhärlig. Om vi kontextualiserar hans filosofi så förvandlas han från förespråkare av ett relativistiskt vetenskapsideal till uttolkare av en doxa. Hans tanke om språkspelet som aprioriskt blir ingen ontologi som står i och för sig, utan ett sätt att förklara varför den västerländska människan känt sådant behov av att upprätta en fixpunkt. Derrida framstår inte längre som någon proklamerare av en helhetslösning, snarare visar han på den västerländska människans livsvillkor. Kort sagt så försöker han inte förklara världen, utan förstå hur världen blivit förklarad.

Inom debatten kring expertbegreppet inom arkeologi och kulturmiljövärd så tror jag vi kan dra nytta av att tala om en postmodernitet snarare än en postmodernism. Vi som experter kan legitimera oss med att vi förhåller oss till den multivokalitet som är ett faktum, att vi är medvetna om det flyktiga i vår egen samtid, och därigenom når förstäelse om att det går att tänka annorlunda.

Referenser

- Bauman, Zygmunt 1997. *Skärvor och fragment: essäer i postmodern moral*. Göteborg: Daidalos
- Benhabib, Seyla 1984. Epistemologies of Postmodernism. *New German Critique*. Vol. 33, s. 103–127.
- Berman, Marshall 1982. *All That is Solid Melts Into Air*. New York: Simon and Schuster.
- Bertens, Hans 1995. *The Idea of the Postmodern: A History*. London and New York: Routledge.
- Best, Steven & Kellner, Douglas 1991 *Postmodern theory: critical interrogations*. New York: Guilford Press.
- Burström, Mats 1997. The antiquarian striving for interpretative supremacy. *Current Swedish archeology*, Vol. 5, s. 41–47.
- Burström, Mats 2004. Stora frågor eller säkra svar. Om arkeologins kunskapsmål. I Andersson, P. & Welinder, S. (red.) *Mellan Thomsen och Däniken. Oenig diskussion kring alternativ arkeologi*. Lindome: Bricoleur Press.
- Burström, Mats 2010. Vad är en kruka på museum mot en skärva i jorden? *Svenska Dagbladet*, 27 april 2010.
- Copyriot. Mot de postmodernistiska väderkvarnarna <<http://www.copyriot.blogspot.com>> (2010-06-02)
- Derrida, Jacques 1991. *Rösten och fenomenet. Introduktion till tecknets problem i Husserls fenomenologi*. Stockholm: Bokförlaget Thales.
- Derrida, Jacques 1996. Architecture where desire can live. Jaques Derrida interviewed by Eva Meyer. I: Nesbitt, K. (red). *Theorizing a new agenda for architecture: an anthology of architectural theory, 1965–1995*. New York: Princeton Architectural Press
- Derrida, Jacques 2007. *Jacques Derrida: basic writings*. London: Routledge.
- Derrida, Jaques & Meyer, Eva 1984. Labyrinth and archi/Textur. *Das Abenteuer der Idéen Architektur und Philosophie seit der industriellen Revolution*. Berlin: Frölich und Kaufmann.
- Davis, Colin 2003. *After poststructuralism, reading, stories, and theory*. London: Routledge
- Eagleton, Terry 2003. *After theory*. London: Allen Lane.

- Featherstone, Mike 1988. In pursuit of the post-modern. An introduction. *Theory Culture Society*, Vol 5., s.195–215.
- Flannery, Kenneth 1982. The golden Marshalltown: a parable for the archaeology of the 1980s. *American Anthropologist*, Vol. 84, s 265–278.
- Foucault, Michel 2002. *Vetandets arkeologi*. Lund: Arkiv förlag.
- Geddes, Jennifer 2000. Introduction. I: Geddes, J.(red). *Evil after post-modernism: histories, narratives and ethics*. London: Routledge.
- Habermas, Jürgen 1981. Modernity versus Postmodernity. *New German Critique*, Vol. 22, s. 3–14.
- Habermas, Jürgen 1987. *Lectures on the Philosophical Discourse of Modernity*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Habermas, Jürgen 2003. *Philosophy in a time of terror: dialogues with Jürgen Habermas and Jacques Derrida*. Chicago: Univ. of Chicago Press.
- Hall, Stuart 1986. On Postmodernism and Articulation: An Interview. *Journal of Communication Inquiry*, Vol. 10:2, s. 45–60.
- Hassan, Ihab 1987. *The Postmodern Turn: Essays in Postmodern Theory and Culture*. Columbus, OH: Ohio State University Press.
- Hassan, Ihab 2003. Mot ett begrepp om postmodernismen. I: Löfgren, M. & Molander, A. (red). *Postmoderna tider*. Nordstedts: Stockholm.
- Hassan, Ihab. From Postmodernism to Postmodernity: the Local/Global context <ihabhassan.com/postmodernism_to_postmodernity.htm> (2010-06-02)
- Hildebrandt, Johanne 2004. Historiska museet en skandal utan like. *Aftonbladet*, 19 december 2004.
- Hodder, Ian 1986. *Reading the past: current approaches to interpretation in archaeology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Huyssen, Andreas 1984. Mapping the Postmodern. *New German Critique*, Vol.33, s. 5–52.
- Högberg, Anders & Holtorf, Cornelius. Talking people – from community to poplar archaeologies. I Gustavsson, A. & Magnusson Staaf, B. (red). Arkeologi – splittring eller mångfald. <http://www.raa.se/cms/showdocument/documents/extern_webbplats/2006/januari/arkeologi_splittring_eller_mangfald.pdf> (2010-05-25).

- Jameson, Fredric 1984. Postmodernism, or the Cultural Logic of Late Capitalism. *New Left Review*, Vol. 146, s. 53–93.
- Jarrick, Arne 2003. God historia är mer än goda historier. *Axess* 2003:5.
- Karlsson, Håkan & Nilsson, Björn 2001. *Arkeologins publika relation: en kritisk rannsaking*, Lindome: Bricoleur press.
- Kellner, Douglas 1989. Jameson, Marxism, and Postmodernism. I; Kellner D (red). *Postmodernism/Jameson/Critique*. Washington, D.C.: Maisonneuve.
- Kemp, Peter 1990. *Döden och maskinen: en introduktion till Jacques Derrida*. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag. Symposion.
- Klotz, Heinrich 2003. Parasithuset. Modern och postmodern arkitektur. I: Löfgren, M. & Molander A. (red.). *Postmoderna tider*. Stockholm: Norstedts.
- Liotard, Jean-Francois 1984. *The Postmodern Condition*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Liotard, Jean-Francois 2003. Svar på frågan: Vad är det postmoderna? I: Löfgren, M. & Molander, A. (red). *Postmoderna tider*. Stockholm: Norstedts
- Löfgren, M & Molander, A. 2003 (red). *Postmoderna tider*. Stockholm: Norstedts
- Lönnroth, Lars 2006. Forskning på folkets bekostnad. *Dagens Nyheter*, 28 Februari 2006.
- McRobbie, Angela 1986. Postmodernism and Popular Culture. *Journal of Communication Inquiry*, Vol.10:2, s. 108–116.
- Nickel, Patricia 2008. On the convenience of »postmodern« public administration and the state for the continuation of modern public administration as a legitimized state. *Administrative theory and praxis*, Vol 30:3, s. 344–348.
- Norris, Christopher 1996. *Reclaiming truth: contribution to a critique of cultural relativism*. London: Lawrence & Wishart.
- Palmer, Richard 1977. Postmodernity and hermeneutics. *boundary, 2*, Vol. 5, No. 2 s. 363–394.
- Platon 1996. *Teaitetos*. Nora: Nya Doxa.

- Portghesi, Paulo 1980. *After Modern Architecture*. New York: Rizzoli.
- Rose, Gillian 1988. Architecture to Philosophy – The Postmodern Complicity. *Theory, Culture & Society*, Vol. 5, s. 357–371.
- Rosengren, Mats 2008. *Doxologi. En essä om kunskap*. Åstorp: Retorikförlaget.
- Rundqvist, Martin 2005. Arkeologer tittar på gamla saker för att ta reda på hur det var att leva för länge sedan. *Meta* nr 1, 2005, s. 46–52.
- Shanks, Michael & Tilley, Christopher 1987. *Re-constructing archaeology: theory and practice*. Cambridge: Cambridge Univ. Press
- Sokal, Alan 1996. A Physicist Experiments With Cultural Studies. *Linga Franca*, Vol 6, s. 62–64.
- Svanberg, Fredrik & Wahlgren Katty H. 2007. *Publik arkeologi*. Lund: Nordic Academic Press.
- Trigger, Bruce 1993. *Arkeologins idéhistoria*. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag. Symposion.
- Wellmer, Albrecht 1985. On the Dialectic of Modernism and Postmodernism. *Praxis International*, Vol. 4:4, s. 337–362.
- Östman, Klas 2004. På drift utan historia. *Svenska Dagbladet*, 19 december 2004.

Kulturarv och värden – expertis och demokrati

OLA WOLFHECHEL JENSEN

Den svenska staten har i sekler varit engagerad i spörsmål som rör kulturarv. För att ombesörja detta har den offentliga förvaltningen länge inrymt experter¹ med kulturvård och förvaltningsfrågor som huvudsakliga kompetensområden. Sett över ett längre tidsperspektiv har uppdraget gradvis blivit mer samhällsintegrerat och med automatik avhängigt andra politikområden. Med termen aspektpolitik begreppsliggör vi idag detta samspel och som kulturarvsexperter befinner vi oss i ett verksamhetsfält som till synes bara växer, både sett till antalet integrerade politikområden och intressegrupper vi ska samverka med. För att svara upp mot detta har den antikvariska kompetensen kompletterats och i viss mån ersatts med andra färdigheter som möjliggör adekvata avvägningar inom snart sagt alla politiserade samhällsområden.

Men vilket uppdrag har vi då som kulturarvsexperter inom dagens offentliga förvaltning? Svaret kan synas enkelt: Med utgångspunkt i vår specialistkompetens ska vi i demokratisk ordning tillfredsställa medborgarnas behov och åsikter så som de tar sig i uttryck i politiska beslut. Så långt kan allt verka självklart, men då vi synar innebörden i det sagda finner sig genast en rad nya frågor: Vilken kunskap förväntas jag besitta och i vilken utsträckning ska min expertkompetens vara styrande i mitt demokratiska uppdrag? Vilken demokrati är det vi överhuvudtaget talar om? Vilka är de medborgare och de åsikter jag ska leva upp till och hur ska jag tolka och förhålla mig till de politiska beslut de gör uttryck för? Som om detta inte vore nog kompliceras frågorna ytterligare av att vi som myndighetsanställda, som statsvetaren Lennart Lundquist skriver, samti-

1 Med begreppet expert avses lexikalt en person som genom utbildning och/eller andra färdigheter förskaffat sig specialiserade och formella kunskaper utöver gängse nivå.

digt måste ta hänsyn till samtliga i kvartetten medborgare, lagen, politiker och den egna professionella kunskapen (1997:13–52, 1998:126–132).

Expertbegreppet är som synes relationellt i förhållande till andra begrepp som demokrati, medborgare, privat- och allmänintressen, offentligt och enskilt men också till kunskaps- och inte minst förvaltnings- och kulturarvsbegreppet (jfr även Lidskog *et al.* 2005:6). Syftet med denna text är att ge en bild av hur detta relationella förhållande ter sig och har tett sig över tid och hur det har påverkat hur vi ser på rätten och möjligheten att få välja ut och värdera vad som klassas som kulturarv. Till detta måste vi lägga ytterligare en komponent, nämligen graden av centralisering och decentralisering som rådande styrningsideal ger uttryck för. Enligt statsvetaren Tommy Möller har det svenska styrelseskicket sedan 1600-talet paradoxalt nog både präglats av en djup tradition av lokalt självstyre och en stark centralmakt uppbytt av en med tiden växande statsförvaltning (2011:16). En av ambitionerna med denna text är att visa på hur denna kluvenhet varit helt avgörande för den svenska kulturvården och hur den har påverkat synen på experter och deras kompetens. Syftet med texten är också att visa på att vi idag bör uppgradera vår expertroll om vi ska kunna uppfylla våra grundläggande demokratiska uppdrag. Fokus ligger å ena sidan på hur förvaltningspolitiken och dess organisation ändrats över tid och å den andra på förskjutningen av demokrati-, expert- liksom kunskapsbegreppet och hur detta påverkat värderingar av kulturarv och vår roll som kulturarvsexperter. Texten avslutas med en betraktelse över dagens situation och några förslag på hur vi kan förhålla oss till vår expertroll i en tid då allt fler gör anspråk på att få välja och värdera kulturarv. Men först några exempel på olika expertideal som uttrycks inom offentlig förvaltning.

Expert- och ämbetsmannaideal i offentlig förvaltning

I en demokrati råder alltid en balansgång mellan i vilken mån och i vilka frågor vi bör sätta vår tillit till experter och deras professionella kunskap. Tanken att expertkunskap kan gynna politiska beslut och därmed med-

borgarna är gammal och förknippas kanske främst med den rationaliseringsstradition som har sina rötter i upplysningen (Mukhtar-Landgren 2009:78). Vilken roll experterna bör spela i politik och för demokratin är emellertid ingen avgjord sak och har länge varit ett tvisteämne (se Gilljam 2006). Som idéhistorikern Oskar Pettersson skriver är relationen mellan vetenskap och politik komplicerad då kontaktytorna lätt leder till att »vetenskapens anspråk på expertis och sakkunskap kan upplevas som problematisk i förhållande till de demokratiska anspråken på att allas röster skall väga lika« (Pettersson 2003:7). Därmed inte sagt att det nödvändigtvis behöver finnas någon motsättning mellan expertkunskap och annan typ av kunskap – jag återkommer till detta i slutet av texten.

Det finns flera modeller som var och en tillskriver experten olika roller och inflytande över politiken. Vad som främst skiljer dem åt är den politiska färgningen och vilken typ av demokrati och förvaltningsmodell som eftersträvas. Ser vi till ytterligheterna av dessa modeller förespråkar den ena kanten att experten bör spela en högst marginell roll medan den andra tvärtom menar att experten ska ha ett avsevärt inflytande över de politiska besluten, vad som brukar benämnas teknokrati eller expertvälde (se Carlheden 2009:12–15). I praktiken brukar experten betraktas som leverantör av faktaunderlag för politiker att ta ställning till mot bakgrund av sina politiska värderingar (Knaggård 2009:87; Lundquist 1997:13–52, 1998:43; Mukhtar-Landgren 2009:77). I likhet med den svenska så kallade dualistiska förvaltningsmodellen, som förutsätter myndigheters självständighet gentemot politiker, postuleras idealt att det ska föreligga en så pass stor distans mellan politik och expertis att de senare inte låter sin kunskap kontamineras av politiska ideologier (Gilljam 2006).²

2 I Demokratiutredningen konstaterades att experter visserligen är oumbärliga för politiska beslut och demokratin, men att de inte räcker till »för att slutligt avgöra värderingskonflikter. Experterna har lättare att se svagheter hos politiker än begränsningarna i sin egen expertis. Vi övertygas därför inte av demokratidefinitioner som överlåter beslut åt sådana aktörer som inte kan hållas ansvariga eller vars makt inte kan tas tillbaka« (SOU 2000:1, s. 46). Även om en expert inte uppnår objektivitet ur en kunskapssteoretisk bemärkelse ska denne inom offentlig förvaltning enligt grundlagen iakttä saktighet och opartiskhet (jfr Gilljam 2006; SFS 1974:152).

Argumentet för att experter bör vara inflytelserika brukar vara att de i sakfrågor helt enkelt vet mest och därmed vad som är bäst för medborgarna. Viss kunskap och vissa beslut är allt för svåra och forskningsberoende för att överlätas åt medborgare och folkvalda politiker (Lidskog *et al.* 2005:8–9). Om kunskapen vilar på en vetenskaplig grund kan den därtill premiera allmänintressen istället för särintressen vilket är den offentliga förvaltningens grundläggande uppdrag (se Agevall 2000; Gilljam 2006; se även Lundquist denna volym). Ett av argumenten mot en allt för expertstyrd politik går ut på att demokrati ju ytterst handlar om medborgarnas viljor, självbestämmande och inflytande. Experternas inflytelse grundar sig för deras del primärt på sakkunskap vilket inte alltid behöver gynna demokratin (Carlheden 2009:17). Dessutom kan vissa frågor lösas effektivare om vi mer förlitar oss på lokal kunskap än på vetenskaplig sådan som ju kan vara både abstrakt och kontextlös (Lidskog *et al.* 2005:20). Ur ett demokratiskt perspektiv kan det sålunda vara politiskt viktigare och riktigare att ta större hänsyn till andra kunskapsformer som är baserade på exempelvis partikularitet och emotionalitet (Fischer 2009:49). Ännu ett argument mot ett för starkt expertinflytande går ut på att experternas prognoser inte alltid håller vad de lovar och att alla inte betraktar deras kunskap som säker, absolut eller ens rättvis. Därtill råder inte sällan konflikt mellan olika teorier och kunskap vilket kan, och i flera fall verkligen har, misskrediterat experternas inflytande (Mukhtar-Landgren 2009:80). Om experternas opartiskhet och tolkningsföreträde ifrågasätts finns det sålunda ingen legitim grund för dem att få avgöra i politiska frågor, heter det.

Experternas inflytande över politiken är alltså avhängigt vilken form av demokrati som utövas, graden av centralisering och decentralisering, var gränsen sätts mellan privat och offentligt och vilket styrningsideal samhället ger utrymme för. Samma faktorer är naturligtvis även avgörande för hur kulturarv värderas och vad som institutionaliseras. Låt oss nu titta på hur kulturarvsexpertens roll har förändrats över tid och hur detta har kommit att påverka val av och värderingar om kulturarv.

Den semiprofessionelle och patriotiske antikvarien

Utifrån ett professionsperspektiv kan det antikvariska kunskapsfältet definieras som en klassisk profession. Med det menas yrken som etablerades under 1800-talet men vars rötter sträcker sig ytterligare något eller några sekel bakåt i tiden (Brante 2009:30). I Sverige kan vi följa kulturarvsexpertisens historia till början av 1600-talet då en liten myndighet med uppdrag att förvalta monument och antikviteter inrättades i det kungliga kansliet. Den politiska bakgrunden var att Sverige som nybliven stormakt sökte historisk legitimitet för att i patriotiska ordalag hävda sin ställning gentemot andra stormakter. En storslagen stormakt krävde ett storslaget kulturarv varför det främst var imposanta lämningar i form av gravhögar och runstenar som ansågs värda att bevara ur ett centralpolitiskt perspektiv. I linje med tidens vurmande för götiska förfäder var det främst pietetsvärdet som gav färg åt den antikvariska bedömningen och som fick riksantikvarien Johan Hadorph att i chauvinistiska ordalag utropa att han som »en behiertat Patriot« inte kunde annat än beklaga att det fanns de som »sådanne monumenter kunna nederrijfwa, förstöra och alldeeles till intet giöra« (ur Schüeck 1932:257).

Att ett antikvariskt ämbetsverk överhuvudtaget kunde inrättas kom sig av den samtida utbyggnaden av statsförvaltningen. Detta var i sin tur ett uttryck för krigsmaktens behov av en vältrimmad kansliorganisation och adelns maktambition att med ensamrätt till det ökande antalet ämbetsposter stärka sitt politiska inflytande gentemot kungen och övriga ständer (Gustafsson 2010:132). Denna, den så kallade Oxenstiernska förvaltningsstaten, kröntes med 1634 års regeringsform, och i takt med att den statliga administrationen expanderade skärptes även kraven på en välutbildad tjänstekår (Lindkvist & Sjöberg 2008:312). Behovet av specialistutbildad personal rörde även det antikvariska ämbetsverket och det bedrevs tidigt utbildning i adekvata ämnen. Men att beteckna denna tidiga verksamhet som professionell vore av flera skäl missvisande. De flesta utövare var nämligen inte heltidsanställda, vid sidan hade de andra mer lönande värv och många valde av ekonomiska skäl sonika att sluta. Dessutom var likheterna mellan deras och andra intressenters verksam-

het såpass stora att det inte gjordes någon nämnvärd skillnad mellan privata och statsanställda antikvarier. En sådan skiljelinje blev tydlig först under 1800-talet.

Den vetenskaplige och nationalistiske antikvarien

Runt om i Europa etablerades med 1800-talet ett nytt statskick som hade sin grund i den framväxande moderna nationalismen och tongivande liberala idéer om statlig styrning på medborgerliga villkor. Som kollektivistisk överideologi förutsatte nationalismen och medborgartanken en överindividuell stat som kunde verka för kollektivets bästa och inte, såsom tidigare, i första hand för de besuttnas och därmed den enskildes intressen. Som historikern Harald Gustafsson påpekar koplades själva motiveringen och legitimeringen av statens existens till just »nationen, uppfattad i den klassiska nationalismen som en bjudande biologisk gemenskap, eller, i en renodlat demokratisk tankegång, som en samling rationellt argumenterade, likställda medborgare som tillsammans fattar beslut« (2010:219, se även Jensen 2010 och Harding denna volym). Hela kulturvårdens väsen rättfärdigades med att den kunde gjuta liv i den nationella medvetenheten: »Värden om dessa lemningar af flygtade tider«, skrev grundaren av det patriotiska Götiska förbundet och tillika ledamoten i Kungl. Vitterhetsakademien, Jacob Adlerbeth, 1814, »är ostridigt ett icke ringa befordringsmedel för National andan« (»Meddeladt...«, serie F1d, vol. 6. GF&JAA, ATA).

Vilken roll staten skulle spela var emellertid inte självklar. Fram till senare delen av 1800-talet rädde stor osäkerhet kring statens samhällsansvar, likaså var gränsen egentligen skulle dras mellan det privata och det offentliga (Edgren 2005:30–31; Jansson 2008:24). Disparata tolkningar av rättigheter och skyldigheter formulerades, så även i frågan om vem som egentligen ägde och ansvarade för värden av gamla lämningar (se även Hillström 2006:82–83; Jensen 2009). För att stävja en otydlig ansvarsfördelning bildades kring mitten av seklet en rad frivilligorganisationer, associationer, bland dem flera fornminnesföreningar med Svenska Fornmin-

nesföreningen som en enande organisation. Under samma period befäste landskapen sin nyckelroll för regionala identiteter. Det hela mynnade ut i en sorts nationalistisk provinsialism vars krav på självständighet delvis befästes med 1862 års förordningar om kommuner och landsting.

Lokalpatriotismen till trots så ökade förtroendet för staten och dess ämbetsmän i takt med att nationalismen blev mer integrativ. Den offentliga förvaltningen expanderade och allt fler frågor som tidigare sågs som privata och lokala angelägenheter blev nu en del av offentligheten och därmed en fråga för staten (se Hall 2000:197–226). En viktig förutsättning för statens expansion var, återigen, att behovet av antalet tjänstemän med lämplig utbildning kunde tillfredställas. Dessa tjänster var ju sedan tidigare primärt vigda åt aristokratin med hänvisning till börd, men med ståndsutjämningen och den medborgerliga jämlikhetstanken infördes nu krav på personlig kompetens och att meriter skulle ligga till grund vid tjänstetillsättning, allmänt kallat meritokrati (Nilsson 2000; Norrby 2005; Olsson 2001:54–56).

Med det nya certifieringssystemet för ämbetstjänster följde en uppvärdering av universiteten och akademisk bildning. Enligt Michel Foucault innebar 1800-talet en hierarkisering mellan olika kunskapsformer som fick till följd att vetenskaplig sådan intog en särställning (Foucault 1980:85). »Vetenskap» blev ett honnörsord som gärna begagnades för att ge tyngd åt den egna verksamheten. Redan i början av 1800-talet poängterades flitigt att antikvariska göromål enbart borde utföras av personer med vetenskaplig kompetens. Och utöver sin kulturvårdande funktion förkunnades att Vitterhetsakademien var en vetenskaplig institution med uppgift att vara »den högsta och tillförlitligaste historiska auctoriteten i landet [varför det var viktigt att] hålla jemna steg med sin tids verksamhet i linguistisk, archaeologisk, numismatisk och historisk forskning» (»Koncept...«, 14 maj 1838–1839, BI:4, Äa 2, ATA).

Gradvis intog således nationen formen av en kollektiv kropp vars vitala organ kom att styras av en allt starkare stat. Och som kollektivistisk ideologi förutsatte nationalismen skolning i »svenskhetsens» forntida och samtida särdrag och drillning i känslan av nationell samhörighet (jfr

även Baumer 1970:136). Här kom kulturarv och nationalvetenskaper som arkeologi att spela en central roll (Jensen 1998). Det skulle dock dröja till slutet av seklet innan vetenskapens anseende fick en bredare förankring. Perioden 1870–1914 karaktäriserar idéhistoriker Gunnar Eriksson som det skede då »samhället genomträngs av vetenskap och den vetenskapliga andan« (1978:203). Att detta sammanföll med den integrativa nationalismen och statens expansion var ingen tillfällighet. Med nya verksamhetsfält följde nya statliga behov av legitimerad kunskap sprungen ur de framväxande professionerna: Den ökande byråkratiseringen och centraliseringen förutsatte en tilltagande professionalisering samtidigt som staten gynnade professionernas etablering och legitimering (Andersson 2003:105–111; Gemzell 1993:3). Enkelt uttryckt blev vetenskapen mer politiserad och politiken mer vetenskapliggjord – professionaliseringen rörde inte minst minnesvärdande kunskapsfält som arkeologi, arkitektur- och konsthistoria som först runt sekelskiftet 1900 etablerades som autonoma discipliner (Jensen 2011; se även Geijer 2004).

Att vara vetenskaplig var således det samma som att vara fosterländsk. Motsatsen, förklarade riksantikvarien Bror Emil Hildebrand i polemik mot den privata sidans krav på inflytande i kulturvårdsfrågor, var samtidens dilettanter som i sin utövning enbart såg till egenintressen (Bref från B.E. Hildebrand till A. Eurén, 25.4 1873, BEHA, ATA). Detta förklarar varför kulturarvets vetenskapliga värde uppgraderades på bekostnad av pietetsvärdet men också immateriella värden som traditioner och sägner, värden som alltjämt uppskattades på en lokal och regional nivå (Jensen 2006; Zachrisson 1997:21). Det vetenskapliga värdets överlägsenhet låg bland annat i att det grundade sig på objektivitet och att detta värde därför hade ett allmänintresse, löd argumentet inom de certifierades skara (se även Wetterberg 1992:98–99).

Specialisering och centralisering

Med sociala orättvisor och ökade samhällsklyftor följde en stigande tilltro till socialistiska idéer om kollektiva lösningar med staten som garant.

Med hägrande motiv om ett demokratiskt och likvärdigt välfärdssamhälle blev staten nu en mer aktiv part i samhällsplaneringen (Kilander 1991). Centraliseringen gynnades av att socialdemokraterna under fyra decennier, från och med 30-talet, aktivt verkade för att stärka denna förvaltningsmodell (se Premfors *et al.* 2009:281). Även kulturvården blev med 1900-talet mer samhällsintegrerad och centraliserad. Efter utredningar om ny organisation blev Riksantikvarieämbetet 1938 officiellt en statlig myndighet med det nationella ansvaret för kulturminnesvården. I praktiken innebar det att ämbetet renodlade sitt förvaltningsuppdrag genom reducerad koppling till Vitterhetsakademien och med tiden även till Statens historiska museum. Samtidigt inrättades nu formellt två avdelningar med separata ansvarsområden, en för fornminnesvård och en för byggnadsvård. För att bistå myndigheten bildades ett nätverk av landsantikvarier som företrädesvis var knutna till något provinsmuseum. Denna regionalisering var bland annat ett uttryck för det tilltagande intresset för kulturarv som följde den integrativa nationalism som på 30-talet kanaliserades via den framväxande folkhems- och hembygdsideologin (se även Welinder 2003:66).

Centraliseringen av kulturvården kan både förstås mot bakgrund av nationaliseringsarbetet och statens expansion, men också den demokratiseringsprocess som kröntes med parlamentarismens införande 1917 och den allmänna rösträtten 1921. Genom en starkare central förvaltning sökte man verka för det allmännas och därmed hela nationens bästa. I vart fall använde riksantikvarien Sigurd Curman detta som argument då han 1930 bemötte den kritik som riktats mot just centraliseringen av minnesvården. Enligt Curman var syftet med denna förvaltningsmodell att den skulle gynna »den stora gemensamma helheten«, alltså det egna »fäderneslandet«. Men samtidigt underströk han vikten av att låta provinsmuseerna hålla sig »så fria och självständiga som möjligt ty endast därigenom kan man påräkna, att dessa institutioner skola bli verkliga brännpunkter för de provinsiella och lokala krafterna och för dessas levande och omedelbara intresse. Allt onödigt förmyndarskap torde böra undvikas, då dylika endast verkar hämmande på deras självverksamhet

och arbetsglädje» (Curman 1977[1930]:4). Att sjösätta denna gigantiska plan var emellertid inte fullt så enkelt då den var beroende av tidens politiska krafter och ekonomiska konjunkturen. Inledningsvis stötte den därför på patrull. Förslaget hade nämligen arbetats fram under en period av »kraftig expansion för de statliga organisationerna, vilken följde omedelbart efter världskrigets slut i samband med högkonjunkturen«, men blivit färdigställd i en tid med »mycket hårt pressade statsfinanser och starka nedskärningar inom de redan bestående statsämbetsverken« (Curman 1977[1930]:2).

En förutsättning för den nya organisationen var, som vi känner igen sedan tidigare, att antalet utbildade i sektorsrelaterade ämnen blev fler och att deras färdigheter svarade upp mot ökade vetenskapliga krav. Detta möjliggjordes av att nya universitetsanknutna institutioner inrättades runt sekelskiftet 1900 varpå fler kunskapsfält med särpräglade specialister utmejslades. Redan 1912 kunde Oscar Montelius, Emil Eckhoff och Bernhard Salin samstämmigt konstatera att »[f]ornminnesvärden lik all öfrig verksamhet i vår tid har benägenhet att specialisera sig, uppdelas i mindre verksamhetsområden, hvilket väl är mindre att undra på, då dess intressesfer alltjämt vidgas på grund af det alltjämt stigande intresset för minnena från svunna tider« (1912:5). Att kulturminnesvärden på detta vis delades in i mindre verksamhetsområden gjorde den mer expertberoende i betydelsen att utövarna ägde mer sakkunskap inom allt snävare kunskapsfält. Specialiseringen låg helt i linje med betoningen av vetenskaplighet (scientism) som långt in på 1900-talet kom att definiera vad det innebar att vara kulturarvsexpert och vilka kulturvärden som skulle prioriteras (Gillberg & Jensen 2007; se även Unnerbäck 2000:31). Om det någon gång existerat en expertväldelesliknande antikvarisk förvaltning så var det under 1900-talets sju första decennier.

Samhälls- och miljöperspektiv liksom decentralisering

70-talet var i flera avseenden ett omvälvande decennium i kulturvårdens historia. I spåren av efterkrigstidens framstegsoptimism följde en

expansiv urbanisering liksom storvulna satsningar på infrastruktur och industri. Enorma mängder kulturarv i form av fornlämningsområden och gamla stadskärnor hotades till fullständig uttradering, och för att förekomma dessa hot upprättades mot slutet av 60-talet en långsiktig plan för en hållbar och allsidig samhällsutveckling, kallad Fysisk riksplanering. På så vis kopplades kulturvård och antikvariska färdigheter intimare samman med andra politikområden. För att använda Stig Welinders ordval blev kulturvården en del av den statliga sociala ingenjörskonsten med uppgift att bygga ett bättre samhälle som så uppenbart genomlevde omvälvande förändringar (Welinder 2003:91–100).

Nämnda samhällsförändringar innebar att delvis nya kulturarvsvärden introducerades. Vid sidan av vetenskapliga värden började man även tala om sociala värden, om miljö- och humanekologiska värden, men också om demokratiska värden och kulturarvets värde som identifikationsresurs på lokal och regional nivå (Jensen 2010). Två världskrig hade tidigare gjort oss smärtsamt medvetna om kulturarvets demokratiska betydelse, en medvetenhet som bekräftades internationellt via FN-organet UNESCO och senare via Europarådet (Johansson 2001). I Sverige kom demokratiseringen av kulturpolitiken och kulturarvets demokrativärde att befästas med 1974 års kulturproposition, och som ett led i kulturvårdens demokratisering och integrering i den allmänna samhällsplaneringen kom ansvaret att delas mellan stat och kommun med länsstyrelserna som statens regionala representanter (Jensen 2006:37–39).

Minnesvårdens decentralisering var även ett svar på den myndighetskritik som under 70-talet riktades mot den centralistiska förvaltningsmodellen och kraven på att politiska beslut måste fattas närmre medborgarna. Välfärdssamhällets expansion på 50- och 60-talen hade nämligen inneburit en försvagning av folkrörelsernas och det medborgerliga inflytandet, detta samtidigt som den statliga byråkratin stelnat och att experter föredrog tekniska och naturvetenskapliga lösningar på samhällsproblem (Kahkee 2006). Kritiker gjorde även gällande att glappet mellan medborgare, politiker, experter och tjänstemän hade vuxit och att generella lösningar åsidosatte regionala och lokala behov.

På så vis hade samhällsplaneringen fått en försvagad demokratisk förankring (Mukhtar-Landgren 2009:81; Premfors *et al.* 2009:264). Här fick som bekant kulturvårdsfrågor stryka på foten, och detta trots att många medborgare visade ett stort lokalt engagemang. Även från centralt håll insåg man att en rigid centralisering innebar problem för kulturvärden: »En levande kulturvård med den omfattning den har i dag«, skrev överantikvarie Sverker Jansson i sin tänkvärda bok *Kulturvård och samhällsbildning*, »kan inte skapas genom centralisering eller starkare statlig styrning, utan genom ökat samarbete med bygdens och regionernas organ, med landsting, kommuner och ideella organisationer, som överallt i landet arbetar för skydd och vård av våra kulturminnen och vår kulturmiljö« (1974:106).

Den marknadsmässige och demokratiska kulturarvsexperten

Motivet till kulturvårdens decentralisering var således demokratisering, men det fanns även ekonomiska orsaker som sällan eller aldrig berörs. Efterkrigstidens framstegsoptimism rörde även den offentliga förvaltningen som länge befunnit sig i en »oavbruten tillväxt. Efter demokratis seger och välfärdsstatens etablering framstod politikens möjligheter som i det närmaste obegränsade« (Hirschfeldt & Petersson 1997:308). Men under 70-talet drabbades även nämnda förvaltning av den ekonomiska krisen. Enligt kritikerna hade den blivit för utbyggd, komplex och därmed kostsam. Utredningar mynnade ut i besparingar och rationaliseringar som än idag präglar det offentliga arbetet, och i sökandet efter en effektivare och mindre kostsam förvaltningsmodell föll valet på marknadsinspirerade organisationsmodeller (Hirschfeldt & Petersson 1997:308; se även Lundquist denna volym). Med marknadsprinciper som styrningsideal blev väsentliga delar av den offentliga sektorn under kommande decennier konkurrensutsatta och i viss mån även avreglerade (Premfors *et al.* 2009:289–292). Det enskilt tydligaste exemplet inom kulturvärden var 90-talets avreglering av uppdragsarkeologin som inneburit att dagens arkeologer befinner sig i en konkurrensutsatt marknad

med krav på insikter i marknadens principer (se Larsson 2009).

Med medborgaren i centrum och sparbetning som förutsättning blev effektivitet, kvalitet, brukarinflytande och resultatstyrning viktiga förvaltningspolitiska incitament med 80-talet. Genom avsektorisering, avbyråkratisering och minskad detaljstyrning kom myndighetsarbetet i mindre utsträckning att handla om allmäninriktad regeltillämpning och mer om medborgarservice och att öka möjligheten att påverka offentlig verksamhet (Premfors *et al.* 2009:275–278). Här spelade utvecklingen av IT och e-förvaltningen en central roll – kungstanken var att demokratin kunde gagnas om myndigheter blev mer genomlysiga och om tillgången till information och offentliga handlingar förbättrades. Demokrati-frågan blev mot slutet av 90-talet även föremål för en statlig utredning (SOU 2000:1) som alltjämt präglar arbetet inom det kulturvårdande fältet. Centrala frågor har sedan dess varit den demokratiska förankringen och tillgången till kulturarv, vem som får värdera och välja och vem som i dagens marknadsinriktade och värdepluralistiska mångfaldssamhälle blir representerad i dessa urval.

Decentraliseringen innebar att kommunerna stärkte sitt kulturpolitiska inflytande under 70-talet och senare med plan- och bygglagen och naturresurslagen, båda från 1987. Genom kommunernas planmonopol blev kulturvården en integrerad del av den kommunala mark- och bebyggelseplaneringen (se även Johannisson 2006). Med Sveriges medlemskap i EU i mitten av 90-talet tog kulturvårdens decentralisering ett nytt stort steg (se Premfors *et al.* 2009:313). EU:s betoning av regionernas betydelse innebär att kulturarvets provinsiella värde åter blivit uppgraderat och att en rad regionala utvecklingsprogram med fokus på kulturarv initierats. Detta har avgjort bidragit till att man idag så ofta talar om kulturarvets instrumentella värden, om dess upplevelsemässiga och ekonomiska värden, om värden som gynnar ekonomisk tillväxt, sysselsättning och upplevelseindustri, närmiljöns attraktivitet liksom människors hälsa och känsla för regional tillhörighet. Ett nytt verksamhetsfält har blivit entreprenörskap vilket inneburit ett närmande mellan näringsliv och kulturarvsexpertis (jfr Remmare & Peronius (red) 2008).

Nätverksförvaltning, expertinflytande och medborgardialog

Under senare decennier har vi kunnat följa hur blocköverskridande neo-liberala idéer inneburit en successiv ansvarsförskjutning från staten till civilsamhället. Vi har, som det ofta framhålls, gått från »government to governance« eller till en nätverksförvaltning med interaktiv samhällsstyrning som det också kommit att heta (Hedlund & Montin 2009; Premfors *et al.* 2009). Istället för ett statligt styrelseskick grundat på linjär politisk styrning fungerar staten idag mer som en samverkande aktör som förhandlar med andra, civila intressenter (Dahlstedt 2000:2; Lidskog *et al.* 2005:25). Annorlunda uttryckt har vi, som kärnfullt sammanfattas i följande citat, gått mot »en utveckling där den nationella politiken successivt förflyttats uppåt genom europeisering och globalisering, nedåt till kommuner och regioner genom delegering och decentralisering samt utåt genom privatisering till privata företag och till olika frivilligorganisationer« (Hedlund & Montin 2009:11). Som ett led i decentraliseringen och för att öka det politiska deltagandet har den representativa demokratin kompletterats med en deltagardemokrati med deliberativa inslag (Premfors & Roth 2004; SOU 2000:1, s. 21–23). Målet är att stärka lokalsamhällets inflytande i politiska processer genom en öppnare dialog mellan medborgare och folkvalda politiker.

Det säger sig självt att redovisade förändringar även avsatt spår på förvaltningsarbetet i allmänhet och vår expertroll i synnerhet. För det första agerar staten idag i mindre grad än tidigare som medborgarens förlängda arm i kulturvårdsfrågor och mer som en förhandlare mellan offentliga och privata aktörer (jfr även Gruber 2010:35). För det andra har nätverkspolitiken inneburit att jag som kulturarvsexpert samtidigt och i högre grad än tidigare är beroende av såväl internationella, nationella, regionala och lokala betingelser i form av konventioner, direktiv, ramprogram, lagar, förordningar, regleringsbrev, föreskrifter, utvecklingsprogram, mm. Ett exempel bland många är frågan om hållbar utveckling som berör politikens och förvaltningens samtliga nivåer. I frågor som rör entreprenörskap och regional utveckling sammanstrålar företrädare från olika förvaltningspolitiska nivåer med representanter från närings-

livet. Och aspektpolitiskt, slutligen, har kulturvården genom nationella inriktningsprogram knutit fler och starkare band till angränsade politikområden (se ex. *En nationell strategi ... 2007–2013* 2007).

En kompletterande färdighet är följaktligen vår förmåga att samverka och att skapa dialog mellan sektorn och andra intressenter. För att främja närmandet mellan kulturarvsexperten och lokala aktörer har en rad initiativ tagits (se ex. Gustafsson & Karlsson 2004; Persson & Synnestvedt 2007; Synnestvedt 2008). Initiativen kan både ses som ett uttryck för det växande lokala intresset och regionaliseringen liksom dagens deltagardemokratiska ansatser (se ex. Bohlin *et al.* 2010; Gruber 2010). Dialogen har bidragit till omförhandlingar om vad för kulturarv som anses bevarandevärt och att vetenskapliga värden blivit något nedtonade till förmån för andra värden såsom olika upplevelse- och brukarvärden.

Mitt i allt detta har uttolkningen av expertisens förvaltningspolitiska uppdrag genomgått en förändring. Trenden är emellertid kluven och visar paradoxalt nog att expertens anseende både har ökat och minskat. En tendens gör gällande att expertisens betydelse för politiken gradvis tilltar genom att politiker i högre utsträckning stödjer sina beslut med hänvisning till forskning och expertutlåtanden (Brante 2009:15; Cimmerholm 2010:10; Lindquist 1997). Att expertinflytandet parallellt tenderar att minska beror å ena sidan på en omdefinition av vad som är samhällsrelevant kunskap. Medan denna kunskapsproduktion tidigare var sprungen ur tanken att den skulle gynna en välfärdsideologi orienteras den idag i långt högre grad åt näringsliv och innovation för att främja en marknadsideologi, skriver Sven-Eric Liedman (Liedman 2004; se även Trojer odot.). En liknande förskjutning finner vi inom förvaltningspolitiken där demokratiska värden, med siktet inställt på långsiktig välfärdspolitik, i hög grad kommit att ersättas av ekonomiska värden. Detta har i sig inneburit att kunskap inom sakområden inte »alltid tillmätts lika stort värde som den nya managementkunskapen«, menar Lennart Lundquist (Lundquist 1998:143). Andra färdigheter än expertkompetens värdesätts således högre idag än tidigare.

Å andra sidan beror det minskade expertinflytandet på civilsamhällets

reducerade tillit till vetenskap och expertis (se även Höjer 2006; Lidskog *et al.* 2005:19–21).³ Skepticismen är en följd av flera samverkande orsaker som jag redogjorde för tidigare i texten. Den omständighet som i sammanhanget är mest intressant är uppgraderingen av lokal kunskap och att fler utan formell utbildning intresserar sig för vetenskapliga frågor. Inom en rad kunskapsområden talas det därför idag om ett »vetenskapligt medborgarskap«, om hur privata forskare liksom under det sena 1800-talet utmanar den etablerade vetenskapen. IT-utvecklingen och tillgången till stora mängder digital information kan i sammanhanget inte överskattas. Intresset är inte minst märkbart när det gäller kulturvårdsfrågor och har bidragit till närmandet mellan kulturarvsexperter och lokala intressenter som tidigare berördes.

En märkbar konsekvens av ovannämnda faktorer är den så kallade av- eller deprofessionalisering som idag sker inom vetenskap och offentlig förvaltning. I ett konstaterande som tangerar det antikvariska området skriver Ylva Hasselberg att denna avprofessionalisering är som mest märkbar inom kunskapsfält som berör medborgarnas identitet och självsyn och som »har uppgiften att slå vakt om demokratins fortgående« (Hasselberg 2001:8; se även Hasselberg & Stenlås 2010). Niklas Stenlås har noterat en liknande företeelse. Situation, skriver han, hotar att underminera det professionella inflytandet inom offentligt arbete vilket kan leda till en urvattning av professionernas värde och kunskapsbas med följd att det »blir svårare att agera utifrån ett professionellt omdöme« (2009:40).

Nya utmaningar – kulturarvsexpertis vid ett vägval

Som en röd tråd genom kulturvårdens historia löper som vi sett frågan vem det är som ytterst bär ansvaret för kulturarvet, om det bör vila på

3 Organisationen Vetenskap och samhälle har i mätningar påvisat en nedåtgående trend när det gäller förtroendet för forskning (*Vetenskapen i samhället* 2010, 2011). Ekonomiseringen av kunskapsproduktionen har inte minst påverkat universitet och högskolor (se Jensen 2008).

en central myndighet (med eller utan regionala representanter) eller om det ytterst är ett medborgerligt eller lokalpolitiskt spörsmål. Genomgången visar hur centraliseringen av kulturvården tilltog under loppet av 1900-talet men att denna styrningspraktik och förvaltningspolitik ifrågasattes med 70-talet på både demokratiska och ekonomiska grunder. Sedan dess har regionaliseringen och decentraliseringen tilltagit och antalet värden som tillskrivs kulturarv mångfaldigats, värden som i hög grad är färgade av den ökande instrumentaliseringen och ekonomismens kommersialisering. I samma takt har expertinflytandet om inte minskat så i vart fall gradvis förändrats. Situationen har under 2000-talet bidragit till att vi kan skönja två läger inom kulturarvsfältet, vart och ett med lite olika idéer om vad det innebär att vara kulturarvsexpert och vilka krafter som bör styra värdering och urval av kulturarv. Medan den ena åsikten gör gällande att vi bör hålla fast vid ett centralistiskt bevarandeperspektiv liksom expertens tolkningsföreträdare, förespråkar en annan åsikt ett ökat brukarperspektiv och medborgarinflytande och att kulturarvsfältet i större utsträckning bör styras av marknadsmässiga principer (se ex. Gruber 2010:36–38).

Dagens tendens till polarisering grundar sig således på vilken definition av demokratibegreppet som ska vara vägledande, vilken förvaltningsmodell verksamheten bör bygga på, vilka mekanismer som ska vara drivande inom kulturvårdsfältet och, sist med inte minst, vem som ska bära ansvaret. I renodlad form ser jag inga fördelar med någon av dessa modeller och ärligt talat tror jag att flertalet befinner sig någonstans emellan dessa åsiktspoler. För vem vill vara kulturarvspolis som hägnar in, främmandegör och anonymiserar vad som enligt lag är allas tillgång och vem vill med en enögd avreglering lämna kulturarvsfältet fritt för kortsiktighet och spekulationer som främst gynnar enskilda intressen när, återigen, kulturarvet är det allmännas tillgång men också ansvar som ska förvaltas för framtida generationer!

Det faktum att vi idag befinner oss inom ett nätverksorienterat och värdepluralistiskt kulturarvsfält innebär stora utmaningar som vi måste ta tag i om vi ska leva upp till de demokratiska mål som förespråkas i

våra styrdokument. Däri framgår bland annat att vi ska verka för allas delaktighet, att vi inom offentlig förvaltning ska beakta allas likhet inför lagen och vara opartiska, att vi ska ha ett tydligt fokus på dagens mångfaldssamhälle samt våra yngre medlemmar, men också att vårt arbete ska bidra till ett hållbart samhälle med goda livsmiljöer för både dagens och kommande generationer. På central nivå ska vi i linje med regeringens direktiv därtill fördjupa samverkan mellan kulturpolitik, näringspolitik och regional tillväxtpolitik. Men hur kan vi då klara av allt detta?

Att det lokala engagemanget får större utrymme är både önskvärt och nödvändigt för att överbrygga den olyckliga dikotomiska situation som präglat fältet sedan slutet av 1800-talet. Och istället för att ge sig hän åt en antingen-eller diskussion torde det onekligen vara mer fruktbart att betrakta kulturarvsfältet som en allmänning där alla som vill får delta. Något liknande står att läsa i den senaste kulturpropositionen som deklarerar att »[k]ulturarvet tas bäst tillvara när en mångfald av aktörer, såväl enskilda människor som myndigheter, institutioner, organisationer och näringsliv bidrar med sina perspektiv och använder kulturarvet utifrån olika utgångspunkter« (Regeringens Proposition 2009/10:3, s. 30). Men för att alla ska kunna samsas krävs en tydlig ansvarsfördelning och här ställs vi inför en stor utmaning, för vem ska ta detta ansvar inom ett fält med så många aktörer med så många agendor?

Ett problem som uppmärksammas inom andra politikområden, och som blivit mer påtagligt ju mer nätverksberoende politiken blivit, är just ansvarsfrågan. Inom den representativa demokratin går ansvarskedjan från väljare till riksdag, regering och slutligen till förvaltningen, men när »den politiska styrningen har sin grund i samverkan och förhandlingar mellan ett flertal (offentliga och privata) parter uppstår svårigheter att följa beslutsgången« (Lidskog *et al.* 2005:28; se även Hedlund & Montin 2009:27). En bidragande orsak till ansvarsfrågans fördunkling är att gränsen mellan allmänna respektive enskilda intressen, mellan offentligt och icke-offentligt, blivit otydlig (se ex. Gustafsson 2005; Johannisson 2006:5; Lidskog *et al.* 2005:29–30; Lundquist 1997, 1998). Detta upplevs av många som ett hot mot demokratin, ty om allmänintresset hamnar på

undantag är risken stor att enskilda intressen i kulturarvsfrågor förstärks genom att starka och tongivande lokala särintressen – privata aktörer, näringsliv och intresseorganisationer – helt enkelt blockerar tillgängligheten och förhandlingsutrymmet för andra. Annorlunda uttryckt består faran i att resursstarka och högljudda tar för sig på de mindre bemedlades bekostnad genom att göra sig till företrädare för allmänheten (Aronsson 2002:182; Dahlstedt 2000:2; Gilljam 2006; Lidskog *et al.* 2005:24).⁴

Samtidigt som en deltagarorienterad demokrati kan stärka det medborgarliga inflytandet finns således en potentiell risk att den får medborgare att tro »att politik handlar om enskildheter och egenintressen – och inte, som i en väl fungerande demokrati, om helhetsansvar och allmänintresse«, betonar statsvetaren Mikael Gilljam (2006:28). I deras utomordentliga studie visar författarna till *Delaktighetens landskap* hur goda lokalpolitiska intentioner om medborgardialog allt för ofta får odemokratiska effekter. Deltagandet i kulturarvsfrågor begränsas av faktorer som att alla inte bjuds in, inte känner sig kallade eller rent av utesluts från att delta i dialoger och att de som är vana vid att göra sig hörda även gör så fortsättningsvis (Bohlin *et al.* 2010:110–111). Enligt statsvetaren Magnus Dahlstedt förutsätter en mer deltagarorienterad demokrati tanken om den »aktiva medborgaren«, ett speciellt medborgarideal som föreskriver vissa dygder, normer och en medborgare som hela tiden strävar efter delaktighet. Idén om enhetliga och sammanhängande normer blir emellertid problematisk sett i relation till dagens mångfaldssamhälle, och då »dessa normer fungerar normaliserande tenderar de att stigmatisera särskilda etniska, kulturella och religiösa tillhörigheter och att definiera dessa delar av befolkningen som definitiva Främlingar« (Dahlstedt 2000:297).

4 Notera att begreppet allmänintresse inte syftar på gemensamma idéer och värderingar utan på områden som flera berörs och intresseras av.

Den kritiskt reflekterande och emancipatoriske kulturarvsexperten

Att medborgaren ska stå i fokus i vårt arbete understryks i grundlagen där det vidare slås fast att det är det allmänna som genom offentlig verksamhet garanterar medborgarnas kulturella välfärd och att vi alla kan leva i ett demokratiskt, jämlikt, icke-diskriminerande och hållbart samhälle (SFS 1974:152). Kort sagt förutsätter enskilda och allmänna intressen varandra vilket kräver en tydlig ansvarsfördelning. Då det i praktiska ärendesituationer ofta handlar om att väga enskilda mot allmänna intressen består en av de stora utmaningarna i att mellan dem finna en hållbar balans. Som jag ser det finns det i huvudsak två vägar att gå: Å ena sidan handlar det om att fortsätta på den inslagna vägen att förstärka dialogen med det civila samhället. Därmed inte sagt att vi ska tumma på vår expertkompetens eller att vi, som det här formuleras, ska »ersätta en ovillkorlig tillit till vetenskapen (scientism) med en lika okritisk tillit till lekmannens kunskap (populism). Pendlingen mellan allmänhetens ovillkorliga tillit till vetenskapen och dess totala ignorering av den bör därför ersättas med ett förhållningssätt där alla kunskapsanspråk, såväl experters som lekmäns, konstruktivt och kritiskt granskas. Med andra ord krävs det både deltagande och samtal» (Lidskog *et al.* 2005:21).

Å andra sidan handlar det om att på ett principiellt plan faktiskt göra åtskillnad mellan olika kunskapsformer men att samtidigt se dem för vad de är, nämligen som kompatibla. Personligen anser jag att den olyckliga polarisering vi idag ser tendenser till – där vissa förespråkar expertens absoluta tolkningsföreträde medan andra vill urholka deras tolkningsutrymme – är ett skenproblem av det enkla skäl att det inte föreligger någon motsättning i att samtidigt lämna utrymme för tolkning åt flera aktörgrupper (jfr Blank 2003). Snarare bör vi se på förhållandet under devisen: *Utan intresse från medborgarnas sida har kulturarv ingen mening och utan experternas kunskap saknar det sammanhang!* Låt mig förtydliga det hela.

Inom vetenskapsteori och kunskapshantering är det brukligt att skilja mellan olika kunskapsformer som på olika vis interagerar och förutsätter varandra, såsom förfogandekunskap (fakta- eller påståendekunskap),

förståelsekunskap, färdighetskunskap och förtrogenhetskunskap. Medan den första formen av kunskap grundar sig på inläring och memorering av sakförhållanden bygger förståelsekunskap på ett högre mått av abstraktionsförmåga, att genom tolkning och analys kunna sätta påståenden och fakta i ett större sammanhang (Molander 2000:168–170). Då förståelse alltid har en teoretisk koppling ökar medvetenheten om att fakta kan tolkas annorlunda. Enligt Bengt Molander är detta en färdighet som skapar kunskapsmässig överblick och därmed djupare förståelse för vad som är viktigt, vad som bör prioriteras och i förlängningen hur vi bör agera i framtiden (Molander 2000:171). Med färdighetskunskap menas praktisk tillämpning av inövad kunskap och med förtrogenhetskunskap, slutligen, avses huvudsakligen uttalad och tyst kunskap som lärs in under insocialiseringen i en vetenskaps- och myndighetskultur. Genom att lära sig värderingar, ett gemensamt språk och en gemensam praktik skapas ett igenkännande och samtidigt ett kunnande i form av förförståelse som är nödvändig för att vi ska kunna vägleda och lösa andras svårlösta problem.

Generellt grundar sig de olika kunskapsformerna på skilda positioner, anspråk och intentioner, dvs. vad vi vill med våra färdigheter. Som Birgitta Johansen skriver så måste det av en förvaltning i ett demokratiskt samhälle kunna förväntas att vi har överblick och framförhållning som gör att vi kan ta initiativ och vara kreativa (2002:51). Medborgare och politiker ska således av kulturarvsexperter kunna kräva sådana färdigheter de själva inte besitter, att vi ser sammanhang och kan vara framåtblickande för att kunna vägleda i för minnesvärden centrala frågor. Om vi begränsar oss till temat för denna volym, nämligen värdering och urval av kulturarv, handlar det exempelvis om kunskap om hur värden skapas, förvaltas, reproduceras, om vilka intressen de grundar sig på liksom hur de används och uttrycks i sociala och politiska processer och inte minst hur de kan fungera både exkluderande och inkluderande. Kort sagt måste vi ha kunskap som möjliggör att vi kan leva upp till våra demokratiska ambitioner!

Demokrati är som vi sett emellertid varken entydig eller naturgiven,

den är något som hela tiden måste upprätthållas genom förhandling. Samhällsförändringar innebär ständigt nya utmaningar för demokratin, och det är för att svara upp mot dessa förändringar som de kulturpolitiska målen med jämna mellanrum omförhandlas. I demokratiutredningens slutbetänkande konstaterades att demokratins hot inte enbart ligger i totalitära krafter utan kanske framförallt i mer sublimes, successiva förändringar vilka på sikt kan leda till att demokratins institutioner förlorar »sin inre bärighet och sina normer på grund av att den kritiska bildningen försumrats« (SOU 2000:1). Två av de kanske största utmaningarna vi som kulturarvsexperter står inför idag är å ena sidan att mot bakgrund av dagens nätverksamhälle kunna upprätthålla en demokratisk ordning där alla oavsett bakgrund kan ta del av och uttrycka sig i frågor som rör kulturarv och att detta sker genom rätt avvägning mellan allmänna och enskilda intressen. Å andra sidan ligger utmaningen i att identifiera, förstå och argumentera mot totalitära och antidemokratiska definitioner av kulturarvsbegreppet och kulturarvsvärden, vilka ofta är inlindade i den identitetspolitiska retoriken. Ett konkret hot vi idag står inför är de högerpopulistiska vindar som blåser över Europa, som för svenskt vidkommande inneburit att kulturarv ännu en gång dragits in i det politiska spelet om maktens hegemoni och där nationalistiska rörelser agiterar för ett monolitiskt kultur- och kulturarvsbegrepp (jfr Magnusson–Staaf 2010)⁵ – och i grunden ett monolitiskt identitets- och nationsbegrepp.

Den kritiska bildning som efterlyses i demokratiutredningen är den kunskapsform som särskilt kännetecknar en expert (Molander 2000). Förmågan att reflektera och att förhålla sig kritisk är således en förutsättning för att vi ska kunna uppnå jämlikhet och motarbeta förtryckande diskurser, vad som brukar benämnas emancipation (se Giddens 1997:248–252; Habermas 1972). Kritisk bildning är även centralt för att vi ska klara av och nå jämvikt mellan de åtaganden som listas i våra

5 Här har organisationer inom det civila samhället (som Sveriges hembygdsförbund och Nätverket Folkmusiker mot Främlingsfientlighet) på ett föredömligt vis agerat.

styrdokument. Som jag i denna text försökt visa så kan vår expertkunskap i sammanhanget inte överskattas. Jag har även försökt visa att det alls inte behöver föreligga någon motsättning mellan medborgar- och expertinflytande. Istället för tolkningsföretråde handlar det om att skapa tolkningsutrymme och att betrakta olika kunskapsambitioner som kompatibla och beroende av varandra, förhoppningsvis kan detta underlätta arbetet med att nå våra demokratiska mål!

Referenser

- Agevall, Lena 2000. Hur välfärd organiseras – Spelar det någon roll? – En explorativ studie om organisation och etik i offentlig service. *Statsvetenskaplig Tidskrift* 2000, årg. 103 nr. 1, s. 18–42.
- Andersson, Lars 2003. *Sveriges historia under 1800- och 1900-talen*. Stockholm: Liber.
- Aronsson, Peter 2002. Demokrati och upplevelsehistoria. I Aronsson, P. & Larsson, E (red). *Konsten att lära och viljan att uppleva. Historiebruk och upplevelsepedagogik vid Foteviken, Medeltidsveckan och Jamtli*. Rapport nr. 1, s. 180–190. Växjö universitet: Centrum för kulturforskning.
- Baumer, Franklin L. 1970. *Skeptiker och sökare. Fyra århundraden av religiöst tvivel och sökande efter en tro i Västerlandet*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Blank, Ylva 2003. Delaktighet i praktiken. Om länsstyrelsens tillämpning av ett politiskt mål. *Agenda kulturarv 3 – Inspiration diskussion*. <http://agendakulturarv.raa.se/opencms/export/agendakulturarv//dokument/Inspirationsskrift_nr_3.pdf> (access 2008-11-14)
- Bohlin, Anna, Adolfsson, Petra & Sjölander-Lindqvist, Annelie 2010. *Delaktighetens landskap – Tillgänglighet och inflytande inom kulturarvssektorn*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Brante, Thomas 2009. Vad är en profession? – Teoretiska ansatser och definitioner. I Lindh, M. (red) *Profession och vetenskap – idéer och strategier för ett professionslärosäte*. Vetenskap för profession 8, s. 15–32. Högskolan i Borås. <<http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordOId=1496709&fileOId=1496953>> (access 2010-10-09)

- Carlheden, Mikael 2009. Är demokrati möjligt i komplexa samhällen? *Fronesis*. Demokrati och expertstyre, nr 29–30, s. 8–24.
- Cimmerholm, Oscar 2010. *Neutrala och objektiva tjänstemän. Politikerns syn på tjänstemännens roll i beslutandeprocessen*. Kandidatuppsats, Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet.
- Curman, Sigurd 1977 [1930]. Riksantikvarieämbetets skrivelse till Kgl Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien. 1930–01–07. I: *Föreläsaarbeten till Lagen (SFS 1942:350) om fornminnen*. Del I. Riksantikvarieämbetet.
- Dahlstedt, Magnus 2000. Demokrati genom civilt samhälle? Reflektioner kring Demokratiutredningens sanningspolitik. *Statsvetenskaplig Tidskrift*, årg 103, nr 4, s. 289–310.
- Edgren, Henrik 2005. *Publicitet för medborgsmannavett. Det nationellt svenska i Stockholmsstidningar 1810–1831*, Studia Historica Upsaliensia 216, Uppsala.
- En nationell strategi för regional konkurrenskraft, entreprenörskap och sysselsättning 2007–2013*. 2007. Bilaga 1 till regeringsbeslut den 6 september, nr I 6 N2007/7152/R, Näringsdepartementet.
- Eriksson, Gunnar 1978. *Kartläggarna. Naturvetenskapernas tillväxt och tillämpningar i det industriella genombrottet i Sverige, 1870–1914*. Acta universitatis Umensis, nr. 15. Umeå: Umeå universitetsbibliotek.
- Fischer, Frank 2009. Fackkunskaper i en deliberativ demokrati. *Fronesis*. Demokrati och expertstyre, nr 29–30, s. 135–148.
- Foucault, Michell 1985. *Sexualitetens historia. 1. Viljan att veta*. Stockholm: Gidlunds.
- Geijer, Mia 2004. *Ett nationellt kulturarv. Utvecklingen av en professionell vård och förvaltning av statliga byggnadsminnen*. Stockholm: Kungl. Tekniska Högskolan, Institutionen för infrastruktur.
- Gemzell, Carl-Axel 1993. *Om politikens förvetenskapligande och vetenskapens politisering. Kring välfärdsstatens uppkomst i England* <<http://www.historisktidskrift.dk/bogsalg/gemzell.html>> (access 2008–11–14)
- Giddens, Anthony 1997. *Modernitet och självidentitet. Självvet och samhället i den senmoderna epoken*. Göteborg: Daidalos.

- Gilljam, Mikael 2006. Demokratisk samhällsplanering klämd mellan sköldar. Om avigsidorna med medborgardialog och expertinflytande. I Blücher, G & Graninger, G. (red.). *Planering med nya förutsättningar. Ny lagstiftning, nya värderingar*, s. 25–37. Linköping University Interdisciplinary Studies. Linköping: Linköping University Electronic Press. <<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:liu:diva-60077>> (access 2008-II-14)
- Gillberg, Åsa & Jensen, Ola Wolfhechel 2007. Processes of professionalisation and marginalization. A constructivist study of archaeological field practices in Sweden 1870–1910. I Bentz, E & Rudebeck, E. *Arkeologins många roller och praktiker*, s. 9–33. Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet. <<http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordOId=538914&fileOId=575306>> (access 2008-II-14)
- Gruber, Göran 2010. *Medeltider. Samtida mobiliseringsprocesser kring det förflutnas värden*. Linköping: Institutionen för studier av samhällsutveckling och kultur, Tema Kultur och samhälle, Linköpings universitet.
- Gustafsson, Gunell 2005. Den mångstämmiga demokratins förutsättningar och drivkrafter. Exemplet regional utvecklingspolitik. I Tallberg, P. (red.). *Självstyrelse på lokal och regional nivå*, s. 25–37. Region Skåne och Västra Götalandsregionen.
- Gustafsson, Harald 2010. *Makt och människor. Europeisk statsbildning från medeltiden till franska revolutionen*. Göteborg: Makadam.
- Gustafsson, Anders & Karlsson, Håkan 2004. *Kulturarv som samhällsdialog? En betraktelse av kulturarvsförmedling*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Habermas, Jürgen 1972. *Knowledge and human interests*. London: Heinemann.
- Hall, Patrik 2000. *Den svenskaste historien. Nationalism i Sverige under sex sekler*. Stockholm: Carlssons.
- Hasselberg, Ylva 2001. Vem vill leva i nätverkssamhället? *Tvärsnitt*. Nr. 4. <<http://vr.se/huvudmeny/arkiv/2001/tvarsnittr42001/vemvilllev>>

- ainatverkssamhället.4.6703f9bd10e07db4ff180002938.html> (access 2008-11-14)
- Hasselberg, Ylva & Niklas Stenlås 2010. Professionernas uttåg ur kunskapssamhället. *Tvärsnitt*. Nr. 4. <<http://www.vr.se/huvudmeny/tvarsnittnr42010/essaprofessionernasuttagar kunskapssamhället.4.56ec518312c85b30aa280003556.html>> (access 2011-01-14)
- Hedlund, Gun & Montin, Stig 2009. Governance som interaktiv samhällsstyrning – gammalt eller nytt i forskning och politik? I Hedlund, G. & Montin, S. (red). *Governance på svenska*, s. 7–36. Stockholm: Santérus Academic Press.
- Hillström, Magdalena 2006. *Ansvar för kulturarvet. Studier i det kulturhistoriska museiväsendets formering med särskild inriktning på Nordiska museets etablering 1872–1919*. Linköping studies in art and science 363. Linköping: Tema kultur och samhälle, Linköpings universitet.
- Hirschfeldt, Johan & Petersson, Olof 1997. Styrmedel i offentlig förvaltning. Ett förvaltningsperspektiv i principproblem i svensk belysning. *Nordisk Administrativ Tidskrift*. Vol. 78, s. 308–329.
- Höjer, Henrik 2006. Forskarens auktoritet i gungning. *Forskning & framsteg* 6, s. 24–31.
- Jansson, Sverker 1974. *Kulturvård och samhällsbildning*. Nordiska museets handlingar 83. Lund: Berling.
- Jansson, Torkel 2008. Mellan öst och väst. I Christensson, J. (red). *Karl Jöbantiden. Signums svenska kulturhistoria*, s. 19–48. Stockholm: Signum.
- Jensen, Ola Wolfhechel 1998. The cultural heritage. Modes of preservation and the longing for eternal life. I Andersson, A.-C. *et al.* (red). *The Kaleidoscopic Past. Proceedings of the 5th Nordic TAG conference Göteborg, 2–5 April 1997*, s. 99–118. GOTARC serie C, Arkeologiska skrifter, no. 16: Göteborg: Department of Archaeology.
- Jensen, Ola Wolfhechel 2006. *Fornlämningsbegreppets historia. En exposé över 400 år*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Jensen, Ola Wolfhechel 2008. Arkeologins framtid i historien – och idag. I Artelius, T. & Källén, A. (red). *Arkeologisk framtid. Arkeolog-*

- mötet 2008*, s. 143–166. Stockholm: Svenska arkeologiska samfundet.
- Jensen, Ola Wolfhechel 2009. »Fornforskning är att vilja uplyfta nationalespriten«. Om forntidsuppfattning och minnesvård i 1800-talets nationalisering av Sverige. I Edquist, S., Hermansson, L. & Johansson, S. (red). *Tankar om ursprung. Forntiden och medeltiden i nordisk historieanvändning*, s. 159–178. Stockholm: Statens historiska museum.
- Jensen, Ola Wolfhechel 2010. The art of valuating a heritage from a Swedish management perspective with past and present examples. *Current Swedish Archaeology*, vol. 18, s. 151–176.
- Jensen, Ola Wolfhechel 2011. Mellan diletterism och professionalism. Om konstruktionen av vetenskapliga självbilder inom 1800-talets svenska minnesvård och arkeologi. I Hadocs, H. & Federhofer, M.-T. (red). *Mellom pasjon og profesjonalisme. Dilettantkulturer i skandinavisk kunst og vitenskap mellom 1660–1970*, s. 255–286. Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Johanisson, Jenny 2006. *Det lokala möter världen. Kulturpolitiskt förändringsarbete i 1900-talets Göteborg*. Doktorsavhandling vid Institutionen biblioteks- och informationsvetenskap. Bibliotekshögskolan i Borås och Göteborgs universitet.
- Johansen, Birgitta 2002. Antikvariska dilemman. Eller meningen med kulturarv. *Agenda kulturarv 1 – Inspiration & diskussion*. <<http://agendakulturarv.raa.se/opencms/export/agendakulturarv//dokument/Insp3.pdf>> (access 2008–11–14)
- Johansson, Bengt O.H. 2001. *Kulturarv och biståndspolitik. En sammanställning av svenska regelverk och internationella deklarationer och konventioner av betydelse för internationellt utvecklingsarbete*. Styrelsen för internationellt utvecklingssamarbete.
- Kahkee, Abdul 2006. Medborgardeltagande i samhällsplaneringen. I Blücher, G. & Graninger, G. (red). *Planering med nya förutsättningar. Ny lagstiftning, nya värderingar*, s. 11–23. Linköping University Interdisciplinary Studies. Linköping: Linköping University Electronic Press. <<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:liu:diva-60077>> (access 2008–11–14)

- Kilander, Svenbjörn. 1991. *Den nya staten och den gamla. En studie i ideologisk förändring*. Uppsala: Academiae Upsaliensis.
- Knaggård, Åsa 2009. Experter i klimatpolitik. *Fronesis*. Demokrati och expertstyre, nr 29–30, s. 86–98.
- Larsson, Stefan 2009. UV idag – och sedan? I Ersgård, L. (red). *UV 50 år*, s. 137–158. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Lidskog, Rolf, Sundqvist, Göran & Uggla, Ylva 2005. *Risk, expertis och demokrati. Allmänhetens inflytande i samhällets riskhantering*. STS Research Reports No 10. Göteborgs universitet: Avd. för teknik- och vetenskapsstudier.
- Liedman, Sven-Eric 2004. Kunskapens makt [och maktens kunskap]. *Forskning och framsteg* 4, s. 42–45.
- Lindkvist, Thomas & Sjöberg, Maria 2008. *Det svenska samhället 800–1720. Klerkernas och adelns tid*. Lund: Studentlitteratur.
- Lundquist, Lennart 1997. *I demokratins tjänst. Statstjänstemannens roll och vårt offentliga etos*. Statens offentliga utredningar 1997:28. Rapport till Förvaltningspolitiska kommissionen. Stockholm: Finansdepartementet.
- Lundquist, Lennart 1998. *Demokratins väktare. Ämbetsmännen och vårt offentliga etos*. Lund: Studentlitteratur.
- Magnusson-Staaf, Björn 2010. Kontroll över kulturarvet SD:s medel för att nå makt. *Dagens Nyheter*. 2010-10-03.
- Molander, Bengt 2000. *Kunskap i handling*. Göteborg: Daidalos.
- Montelius, Oscar, Eckhoff, Emil & Salin, Bernhard 1912. Till Kungl. Vitterhets- Historie- och Antikvitets-Akademien. *Fornvännen* årg. 7, s. 5–19.
- Mukhtar-Landgren, Dalia 2009. Demokrati och expertis i politiskt beslutsfattande. *Fronesis*. Demokrati och expertstyre, nr 29–30, s. 76–85.
- Möller, Tommy 2011. *Svensk politisk historia. Strid och samverkan under tvåhundra år*. Lund: Studentlitteratur.
- Nilsson, Torbjörn 2000. *Ämbetsman i själva verket – rekrytering och avancemang i en modern stat 1809–1880*, Score Rapportserie 2000:5. <<http://www.score.su.se/pdfs/2000-5.pdf> (access 2008-08-25)

- Norrby, Göran 2005. *Adel i förvandling. Adliga strategier och identiteter i 1800-talets borgerliga samhälle*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Olsson, Björn 2001. *Att torgföra vetenskap. Det vetenskapliga föredragets och populärföreläsningens teori, praktik och kultur*, Rapport nr. 24. <http://www.studentlitteratur.se/files/sites/svensksakprosa/Olsson_rapp24.pdf> (2009-07-24)
- Persson, Maria & Synnestvedt, Anita 2007. *Mångkulturella möten kring en forntida lämning. Rapport om utgrävningen kring en hällkista i Bergsjön*. Göteborg: Institutionen för arkeologi, Göteborgs universitet.
- Pettersson, Oskar 2003. *Politisk vetenskap och vetenskaplig politik. Studier i svensk statsvetenskap kring 1900*. Uppsala: Institutionen för idé- och lärdomshistoria, Uppsala universitet.
- Premfors, Rune & Roth, Klas 2004. *Deliberativ demokrati*. Lund: Studentlitteratur.
- Premfors, Rune, Ehn, Peter, Haldén, Eva & Sundström, Göran 2009. *Demokrati och byråkrati* (Andra omarbetade upplagan). Lund: Studentlitteratur.
- Regeringens proposition 2009/10:3. Tid för kultur.
- Remmare, Per-Olof & Peronius, Elina (red) 2008. *Kulturarv och entreprenörskap. Dokumentation av konferens i Jönköping 10-11 maj 2007*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Schück, Henrik 1932. *Kgl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien. Dess förhistoria och historia I*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- SFS 1974:152. Kungörelse om beslutad ny regeringsform.
- SOU 2000:I. En uthållig demokrati! Politik för folkstyrelse på 2000-talet. Stockholm.
- Stenlås, Niklas 2009. *En kår i kläm – Läraryrket mellan professionella ideal och statliga reformideologier*. Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi 2009:6. Stockholm: Regeringskansliet, Finansdepartementet. <http://www.eso.expertgrupp.se/Uploads/Documents/Hela%20rapport%202009_6.pdf> (access 2010-11-14)
- Synnestvedt, Anita 2008. *Fornlämningsplatsen. Kärleksaffär eller trist historia?* GOTARC. Series B, Gothenburg archaeological theses, 51.

- Göteborg: Institutionen för arkeologi och antikens kultur. Göteborgs universitet.
- Trojer, Lena (odat.). *Kunskapsproduktion i ett forsknings- och teknikberoende samhälle – några diffraktioner kring forskningspolitiska rörelser*. <[http://www.bth.se/tks/ltr.nsf/\(WebFiles\)/FB3256FE1243CE88C1256F800070E396/\\$FILE/Kunskapsproduktion.pdf](http://www.bth.se/tks/ltr.nsf/(WebFiles)/FB3256FE1243CE88C1256F800070E396/$FILE/Kunskapsproduktion.pdf)> (access 2008-11-14)
- Unnerbäck, Axel 2000. Historico-cultural evaluation – a necessary basis of the selection, care and documentation of historic buildings. I Ballester, J. M. (red). *Sustained Care of the Cultural Heritage Against Pollution*. Cultural heritage No. 40, s. 29–37. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Vetenskapen i Samhället. Resultat från SOM-undersökningen 2009. VArappport 2010:1*. 2010. Vetenskap & Allmänhet. <www.v-a.se/download/varappport2010_3.pdf> (access 2010-11-14)
- Vetenskapen i Samhället – resultat från SOM-undersökningen 2010. VArappport 2011:3*. 2011. Vetenskap & Allmänhet. <v-a.se/download/varappport2011_3.pdf> (access 2011-09-14)
- Welinder, Stig 2003. *Min svenska arkeologihistoria. Ett ekonomiskt och socialt perspektiv på 1900-talet*. Lund: Studentlitteratur.
- Wetterberg, Ola 1992. *Monument och miljö. Perspektiv på det tidiga 1900-talets byggnadsvård i Sverige*. Göteborg: Inst. för arkitekturhistoria, Chalmers tekniska högskola.
- Zachrisson, Torun 1997. Antikvariernas och andras landskap. I Burström, M. et al. (red) *Fornlämningar och folkminnen*, s. 12–59. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

Otryckta källor

Riksantikvarieämbetets arkiv (ATA)

- »Bref från B.E. Hildebrand till A. Eurén«, 25.4 1873. Bror Emil Hildebrands arkiv (BEHA)
- »Meddeladt Göthiska Förbundet vid stämman den 18 Jan. 1814«, serie F1d, vol. 6. Götiska förbundet & Jacob Adlerbeths arkiv (GF&JAA).

»Koncept till akademiens skrifelser«, 14 maj 1838–1839, VI:4, Ämbetsarkivet 2 (Äa2).

Att värdera och välja,
en mångfacetterad uppgift.
Aspektpolitikens konsekvenser för
Riksantikvarieämbetets
värderingar och urval

ANDERS HEDMAN

Förändringen av Riksantikvarieämbetets uppdrag och arbetssätt har lett till en allt mer komplex verksamhet och därigenom ett både vidgat och ändrat behov av särskilda kompetenser. Att verka genom andra, över politikområdena och utifrån olika målsättningar och intressenters behov utgör utmaningar också för Riksantikvarieämbetet:s värderingar och hur urval av kulturarv bör göras. Vad som gjort värderingar och urval till svåra och komplicerade frågor beskrivs i följande artikel liksom konsekvenserna av att värderingar och urval bör grundas på en mängd andra parametrar än de rent kulturhistoriska.

Oaktat om Riksantikvarieämbetets värderingar och urval direkt berör kulturarvet eller om de har indirekt betydelse för hur kulturarvet kommer att hanteras av andra så måste hänsyn också tas till andra faktorer än de kulturhistoriska. Dessa faktorer bör beaktas vid utvecklingen av modeller om hur värderingar och urval bör göras samt vid utformningen av råd m.m. De har också betydelse för hur olika kompetenser bör föras samman vid mer komplicerade värderings- och urvalssituationer.

Riksantikvarieämbetets regleringsbrev och instruktion

Riksantikvarieämbetets uppdrag i form av regleringsbrev och instruktion omfattar olika uppgifter av både traditionellt och nyorienterande slag. Uppdragen kan tolkas som att myndigheten främst ska arbeta med samordning, stöd, kunskapsunderlag och förmedling samt utvärdering, d.v.s. mer fungera som ett nav och smörjmedel för att kmv-sektorn skall fungera och utvecklas. En del uppgifter har Riksantikvarieämbetet haft under lång tid som t.ex. att visa och vårda fastigheter, utföra arkeologiska

undersökningar och fatta beslut i fyndfördelningsärenden medan andra uppgifter om samverkan med andra samhällssektorer och utarbetandet av olika strategier blivit vanligare under senare tid.

Om frågor angående »vad, hur och varför« ställs till innehållet i styrdokumentet visar det sig att Riksantikvarieämbetet inte bara har ett vitt arbetsfält och en mängd olika uppgifter utan också förhållandevis tydliga mål.

Vad som ska hanteras är frågor om objekt i form av såväl hela landskapsrum som enskilda föremål. Flera olika termer för objekten används allt ifrån kulturarvet till kulturföremål. Denna vida beskrivning kan leda till tolkningssvårigheter framförallt för utomstående att förstå vad det är för något som Riksantikvarieämbetet har uppdrag att arbeta med och då särskilt när vi använder den numera vedertagna termen kulturarv. Här kan ett förtydligande vara lämpligt för att skilja ut Riksantikvarieämbetets ansvar från sektorns och inte minst från det civila samhällets engagemang för kulturarvets bevarande.

Hur Riksantikvarieämbetet skall arbeta beskrivs på en mängd olika sätt i styrdokumentet t.ex. i form av termer som att ansvara och verka för till att stödja, leda och samordna. På ett mer praktiskt plan skall Riksantikvarieämbetet därtill utföra specifika arbetsuppgifter, t.ex. att besluta, förvalta, vårda och visa. Hur Riksantikvarieämbetet skall arbeta kan således beskrivas i form av att dels genom andra verka för att kulturarvsaspekter tillgodoses, dels i form av konkreta arbetsuppgifter som oftast handlar om att tillhandahålla redskap eller att Riksantikvarieämbetet utför praktiska uppgifter mer eller mindre självständigt.

Flera av Riksantikvarieämbetets uppdrag handlar om att bygga upp, förvalta, öka och förmedla kunskap. Det kan vara lämpligt att i detta sammanhang särskilja uppbyggnaden och förmedlingen av kulturhistorisk kunskap från Riksantikvarieämbetets roll och ansvar att utveckla strategier, metoder, system och samverkansformer.

Varför ska då Riksantikvarieämbetet ha dessa uppdrag? Jo enligt de ovan nämnda styrdokumentet för att kulturvärden och kulturarv ska »skyddas, vårdas och tas till vara« samt för att bidra till ett hållbart

samhälle med goda livsmiljöer. Detta skall dessutom göras så att barn-, jämställdhets-, mångfalds-, internationellt och interkulturellt perspektiv integreras i verksamheten samt att inte minst funktionsnedsattas behov tillgodoses.

I propositionen 2009/10:3, Tid för kultur, finns beskrivningar av vad kulturpolitiken syftar till och därigenom vad Riksantikvarieämbetet skall bidra till genom de kulturpolitiska målen och de till dessa fogade bakgrundstexterna. Av dessa kan man utläsa att kulturen har ett »egenvärde«. Av sammanhanget detta sägs i så ska det förstås som att det har ett självständigt värde förutom att uppnå mål inom andra politikområden. Detta »egenvärde som kulturen sägs besitta och då särskilt det som gäller för kulturarvet beskrivs i olika termer. På flera ställen i propositionstexten sägs att kulturen och kulturarvet har ett bildningsvärde, d.v.s. ge perspektiv på samhället och dess utveckling samt att förstå historiska sammanhang. I propositionen framhålls också att »verksamheten inom museiområdet och andra kulturarvsområden står på en vetenskaplig grund«.

I bildningsvärdet ligger också att »kulturmiljöer och traditioner bildar grund för våra personliga identiteter och vägval«. Kulturarvet ger oss förståelse om vad vi är och vart vi ska ta vägen, dvs. kunskap i existentiella frågor.

I propositionen sägs att »väl omhändertagna kulturmiljöer berikar människors liv, bidrar till att skapa goda livsmiljöer och kan ge förutsättningar för utveckling av nya idéer och verksamheter i alla delar av landet«. Till bildningsvärde kan således värden om god livsmiljö och utveckling läggas.

Andra teman i propositionen är kulturen och kulturarvets föränderlighet och vårt gemensamma ansvar att spegla, ifrågasätta och omtolka invanda föreställningar om vad de står för. I propositionen understryks allas delaktighet, oavsett kön, ålder, härkomst, funktionsnedsättning osv då det gäller att bidra till och ta del av kultur och kulturarv. I propositionen slås fast att »kulturpolitikens kärnuppgifter är att främja ett levande kulturarv som är angeläget för medborgarna i dag och bevaras för kommande generationer«.

Hur kan då detta sammanfattas för att ge svar på frågan om varför kulturarvet ska skyddas, värddas och tas till vara? Ett förslag är att kulturarvet ger oss, oavsett grupptillhörighet, vidgade insikter om det förflutna och dagens samhälle, miljömässiga upplevelser och bidrar till utveckling nu och i framtiden.

Nya uppdrag nya kompetenser

En återkommande fråga är vilka experter och där igenom vilka kompetenser som Riksantikvarieämbetet bör ha för att klara sina uppdrag. Frågan aktualiseras t.ex. då Riksantikvarieämbetets uppdrag i form av instruktion, regleringsbrev och särskilda uppdrag från regeringen ändras, vilket kan förändra kompetensbehovet då nya arbetssätt och uppgifter läggs på myndigheten. Vilken kunskap utanför myndigheten som för närvarande finns eller saknas har också betydelse för hur Riksantikvarieämbetet för tillfället bör vara bemannat. Även ändrade uppfattningar om vad som är kulturarv och då särskilt vad den offentliga sektorn har att ta ansvar för påverkar kompetensbehovet liksom inte minst vilka samhällsförändringar i stort som har betydelse för kulturarvsarbetet.

Behovet av särskilda kompetenser påverkas också av ändrade synsätt på hur kulturarvet bör hanteras, t.ex. då kulturpolitiken ändrade målsättningen från att bevara till att också bruka, för att nu dessutom handla om att utveckla kulturarvet. Decentraliseringen och privatiseringen av kulturmiljövården har därtill lett till en mer komplex organisation och ansvarsfördelning. Detta liksom att Riksantikvarieämbetet utvecklar ett allt mer sektorsövergripande arbetssätt genom den nu så kallade aspektpolitiken har lett till att myndigheten skaffat sig kompetenser inom en rad nya arbetsfält samtidigt som andra mer eller mindre utvecklats.

I takt med att allt fler arbetsuppgifter decentraliserats har Riksantikvarieämbetet kommit att arbeta mer övergripande och i samverkan med representanter för andra politikområden. I några fall har det gällt konkreta ärenden men allt som oftast på ett mer principiellt plan t.ex. vad gäller energipolitikens och klimatförändringarnas konsekvenser för

kulturarvet. Detta ställer delvis nya krav på vilka kompetenser Riksantikvarieämbetet bör ha. Förutom att ha bred och djup kulturhistorisk kunskap krävs förmåga att kommunicera och argumentera gentemot specialister inom andra discipliner som inte alltid har full förståelse för värdet av kulturarvet men också en förmåga att sätta sig in i deras ämnesområden för att kunna uppnå acceptabla lösningar. I vissa fall kan detta vara möjligt att förena för en och samma specialist men i andra fall krävs att arbetet bedrivs i bred samverkan d.v.s. att de som arbetar över politikområdena har en back upp av specialister inom kulturhistoriska ämnesområden. Organisationen av Riksantikvarieämbetets specialister och hur de skapar sina nätverk har därför betydelse för vilken framgång som kan uppnås med det breddade ansvar som aspektpolitiken innebär.

Tidigare fanns expertisen i huvudsak inom olika historievetenskaper och den praktiska vården, vilket också innebar att värderingar och urval av det som uppfattades som kulturarv till stor del var art- och ämnes-specifikt. Olika värderings- och urvalsprinciper utvecklades beroende på vad för slags kulturarv det var fråga om och bedömarens referensramar, så t.ex. har alla kyrkor och fornlämningar om de uppfyller vissa kriterier ett skydd medan profan bebyggelse skyddas betydligt mer selektivt. Skilda principer utvecklades också för lös egendom. Kyrkliga inventarier fick ett betydligt mer omfattande skydd enligt kulturminneslagen (KML) än de som hörde till byggnadsminnen där endast den fasta inredningen blev möjlig att skydda enligt KML. Även när landskapsrummen i form av komplexa miljöer kom i fokus utvecklades skilda värderings- och urvalsstrategier. Inom jordbruksstöden utvecklades t.ex. generella stödssystem som innebar att markägare kunde få vårdbidrag för alla så kallade landskapselement oavsett historisk bakgrund eller kontext bara de var av vissa specificerade slag, medan riksintressen och sedermera kulturreservaten kom att väljas ut betydligt mer selektivt och efter andra kriterier.

I dag ställs den antikvariska verksamheten inför delvis andra och nya utmaningar än tidigare. Det krävs i dag en förmåga att väga samman olika samhällsintressen, att samverka och förstå andras utgångspunkter för hur kulturarvet bör hanteras. Som en följd av detta har frågan om

hur värderingar och urval bör göras blivit mer komplex, där andra parametrar än de rent kulturhistoriska fått större betydelse än tidigare. Ofta handlar det om att finna goda avvägningar mellan olika intressen och samtidigt få gehör för hur de kulturhistoriska värdena bäst tas till vara i de enskilda situationerna.

Riksantikvarieämbetets strategiska överväganden

I Riksantikvarieämbetets strategi för åren 2011–2013, »Tänka i tid«, sägs att kulturarvet tas bäst tillvara om många olika aktörer kan ta del av och använda kulturarvet utifrån olika utgångspunkter. Genom att utveckla samverkan med andra samhällsaktörer ska Riksantikvarieämbetet öka förståelsen för kulturarvets värden och förutsättningar. I samspelet med andra krävs förmåga att kommunicera och argumentera med specialister inom andra områden och att Riksantikvarieämbetet måste kunna sätta sig in i andras ämnesområden, för att förstå kulturarvet som en aspekt i andra sammanhang. Det kan röra samhällsfrågor som t.ex. folkhälsa, skogsbruk, urbanisering, turism och tillväxt. Riksantikvarieämbetet ställs inför nya krav på kompetens om andra samhällsfrågor, vad som händer i omvärlden och hur olika styrmedel inom andra områden i samhället tillämpas och förändras.

I strategin konstateras att det offentliga kulturarvsarbetet har förändrats från en inriktning med tonvikt på den fysiska kulturminnesvärden, till dagens helhetssyn på kulturarvet som en resurs i samhällsutvecklingen. Bevarande och utveckling står därmed inte i motsättning till varandra, utan ska ses som sammanhängande delar i kulturarvsarbetet. Den förändrade inriktningen har inneburit en omprövning av värderingar, perspektiv och prioriteringar. Dialog, tillgänglighet och mångfald är i fokus.

I beskrivningen av strategins utvecklingsområde« Lyssna och agera» formuleras följande mål: »Vi är lyhörda för andra aktörers behov, tar initiativ och samverkar för att stärka arbetet med en hållbar samhällsutveckling«. Detta ska uppnås genom att vara lyhörd och aktiv samt förstå och på ett medvetet sätt svara upp mot behov hos andra aktörer.

I strategin omnämns en fortsättning på projektet värdering och urval som ska syfta till att driva myndighetens arbete med att klargöra förutsättningarna för urval och ställningstaganden i Riksantikvarieämbetets och andras arbete. Riksantikvarieämbetets budskap och värderingar ska vara tydliga och baseras på en helhetssyn på verksamheten. Värderingar och argument ska bli kända och utvecklas kontinuerligt i relation till samhällsutvecklingen.

Strategin innebär också att myndighetens arbetssätt ska fokusera på de samhällsfrågor som är aktuella och angelägna samt de samhällsaktörer som är viktiga att nå. Genom analys och dokumentation av bl.a. samhällets behov inom respektive fråga, vilka aktörer och intressenter Riksantikvarieämbetet ska nå samt bedömning av andras synsätt och argument, ska Riksantikvarieämbetet stärka förutsättningarna för effektiv samverkan och påverkan i viktiga samhällsfrågor.

Uppdrag 70

I redovisningen till regeringen av Uppdrag 70 som behandlar samverkan mellan länsstyrelserna och Riksantikvarieämbetet finns en sammanställning över vilka experter som bör finnas på nationell nivå. Länsstyrelserna har behov av att få problem och ärenden belysta ur ett nationellt perspektiv. Behoven är främst systemrelaterade men kan också handla om ämnesspecifik spetskompetens. Enligt skrivelsen har Riksantikvarieämbetet att svara för att dessa behov tillgodoses. De kompetenser som redovisas i skrivelsen är följande:

- Stöd för tillämpning av kulturmiljövårdens regelverk (uppföljning, analyser, handböcker, exempelsamlingar, löpande information om viktiga rättsfall och prejudicerande domar, seminarier)
- Annan lagstiftnings påverkan på kulturmiljön och kulturmiljöarbetet
- Konsekvenser för kulturmiljön och kulturmiljöarbetet av olika EU-direktiv och av konventioner som Sverige ratificerar (analysera, aktualisera, informera)

- Utvecklingsarbete (kulturhistorisk värdering och urval, materialfrågor, klimatförändringars påverkan på kulturmiljön etc.)
- Relevant spetsexpertis

I rapporten till regeringen sägs också att då behoven varierar över tid kan dessa kompetensbehov komma att förändras vilket avses regleras i dialog mellan länsstyrelserna och Riksantikvarieämbetet.

Kunskap genom expertutlåtande, kunskapssammanställningar respektive metakunskap

Hur ska då kunskap bli tillgänglig? Det är inte givet att det i alla sammanhang skall finnas en expert tillgänglig för att svara på enskilda frågor. Inventeringar och olika sorters kunskapssammanställningar liksom råd och anvisningar bör i vissa situationer kunna tillgodose behovet av kunskap och då särskilt då det gäller hur ärenden som förekommer frekvent bör hanteras. Ett problem som bl.a. uppmärksammats i Uppdrag 39 är att många av kulturmiljövårdens inventeringar t.ex. de av fornlämningar och profana byggnader är på väg att bli föråldrade. Det finns således anledning att dels värdera befintliga och föråldrade inventeringar och kunskapsunderlag dels att identifiera nya kunskapsluckor, vilket kräver både överblick och erfarenhet.

Ett annat område som kräver särskild kunskap är hur kulturmiljövårdens verktyg och arbetssätt bör utvecklas. Det gäller såväl regelverken som finansieringsformer, hur samverkan och ansvarsfördelning bör utvecklas, liksom hur värdet av kulturarv skall bli förankrat och brukat i samhället.

Kompetensområden

Förutom att Riksantikvarieämbetet har sakkunskap inom flera olika kulturhistoriska ämnesområden, IT, uppdragsverksamheter och av administrativ art så finns eller byggs det upp olika kompetenser med anledning av myndighetens nuvarande och planerade verksamheter. Den

följande förteckningen gör inte anspråk på att vara fullständig. Syftet med den är snarare att visa på bredden av olika kompetenser som behövs för att myndigheten ska kunna genomföra sina olika åtaganden.

- *Omvärldsbevakning, kulturmiljöövervakning och analyser*: Att följa och analysera omvärldsförändringar av betydelse för kmv samt utveckla uppföljning av tillståndet hos kulturarvets olika beståndsdelar.
- *Internationell bevakning, såväl inomvetenskaplig som av EU direktiv m.m.* Riksantikvarieämbetet har en roll vad gäller internationell samverkan för att utbyta erfarenheter men också för att ta en aktiv del i att utveckla europeisk liksom global kulturarvsverksamhet t.ex. vad gäller regelverk och gemensamma ideologier.
- *Strategiska vägval*: Analyser av omvärldsförändringar, politisk nyorientering och i vilken grad Riksantikvarieämbetet når sina mål kräver kompetens för att Riksantikvarieämbetet ska omorientera verksamheten på ett adekvat sätt. Initierade bedömningar krävs i valen med vem och hur Riksantikvarieämbetet samverkar, inte minst då egna insatser ska vägas mot förväntat resultat.
- *Ideologi och praxis*: Kompetens att på ett teoretiskt och tillämpat plan ge vägledning i värderings- och urvalsfrågor när det t.ex. gäller historieskrivning, historiebruk och historietolkning men också för tolkningen och verkställigheten av kulturpolitiska mål, t.ex. angående definition av den offentliga kulturmiljövårdens ansvarsområde och hur kulturarvet t.ex. bör »utvecklas«.
- *Remisshantering*: Det krävs som regel en både djup och bred kunskap för att få genomslag för kmv:s intressen, särskilt då det gäller remisser som behandlar frågor inom andra politikområden.
- *Styrmedel*: Kunskap om hur regelverken och bidragen används, effekterna av tillämpningen samt hur dessa verktyg bör utvecklas. Även om kmv:s verktyg förändras med vissa mellanrum så krävs en permanent bemanning av sakkunniga för att klara löpande frågor som rör nationell och internationell lagtolkning, överprövningar, råd och föreskrifter samt bidragsfördelning och uppföljning av desamma.

- *Identifiera kunskapsluckor:* Översiktlig kunskap behövs för att initiera FoU och sammanställa synteser samt klarlägga behov av att revidera äldre inventeringar och kunskapsunderlag liksom att initiera nya inventeringar och kunskapssammanställningar. Denna kategori av experter bör också vara drivande i bemärkelsen av att initiera utvecklingsinsatser för att möta nya hot och möjligheter för sektorn.
- *Överblick av var särskilda kompetenser finns:* Riksantikvarieämbetet bör åta sig rollen att vara den som ordnar system som gör det lätt att komma i kontakt med experter och olika sorters kunskapsunderlag oavsett var de står att finna.
- *»Riksexperter« enligt uppdrag 70:* dvs. sakkunniga inom mycket specifika, framför allt kulturhistoriska områden som bistår hela sektorn men som inte kan finansieras på regional nivå. Denna kategori av experter är sannolikt den vars sammansättning förändras mest över tid beroende på vad som sektorn i övrigt kan finansiera.
- *Metakunskap:* Riksantikvarieämbetet bör också se över det nationella behovet av aktuella kulturhistoriska databaser dvs. digitalisering och uppdatering av befintliga inventeringar samt att databaser över ny-tillkommen kulturhistoria upprättas t.ex. över landskapsrummens komplexitet. I detta bör också ligga att verka för att synteser görs med vissa mellanrum inom områden med stor kunskapsstillväxt.
- *Metod- och teknik:* Kompetens att utveckla metoder t.ex. inom vård och konservering samt tillhandhålla tekniker/system för t.ex. åtkomst av kulturhistorisk information och av administrativ art t.ex. källa.
- *Tillsynsvägledning och uppföljning:* Det behövs kompetens för att dels utveckla system för extern och intern tillsyn men också för att på ett mer generellt plan bevaka utfallet av kmv-insatser samt för att bevaka omvärldsförändringar som är av betydelse för kmv-sektorn.

Värderings- och urvalsparametrar

En mängd olika omständigheter kan påverka antikvariska beslut förutom de rent kulturhistoriska värderingarna. Ofta handlar det om att

också ta hänsyn till de ekonomiska förutsättningarna i form av egna och andras resurser för att genomföra insatsen, olika former av samhällsnytta som kan uppnås och inte minst motstående intressen som de antikvariska intressena ska vägas emot. Dessa faktorer förändras också över tid bl.a. på grund av allmänna attitydförändringar.

De ekonomiska förutsättningarna har nästan alltid en inverkan på vilka urval som görs och med vilken ambitionsnivå insatser görs. Även om de ekonomiska förutsättningarna inte påverkar den kulturhistoriska värderingen så har de en avgörande betydelse för vad som är möjligt att åstadkomma. Inte sällan sätter tillgängliga ekonomiska medel och personella resurser gränser för vad som kan åstadkommas, men god tillgång på framför allt billig arbetskraft kan också leda till att projekt med låg kulturhistorisk status genomförs.

Till de ekonomiska parametrarna hör också brukningsvärdet och utvecklingspotentialen. En överlopsbyggnad som det inte finns någon användning för kan t.ex. behöva betydligt mer ekonomiskt bidrag i förhållande till en motsvarande byggnad som det finns idéer om hur den ska kunna användas eller som kan generera intäkter.

Insatsens hållbarhet över tid är tyvärr en ofta negligerad faktor, särskilt med tanke på ansvaret gentemot kommande generationers tillgång till kulturarvet.

Kostnaden för restaurering eller genomförandet av ett projekt hör troligen till den vanligaste parametern att ta hänsyn till i förhållande till nyttan med att genomföra projektet. Vad som däremot inte är så vanligt att väga in är kostnader för rivning eller sanering respektive för förlorad effektivitet om t.ex. ett internt projekt eller ändrade rutiner inte genomförs.

Tekniska och juridiska förhållanden t.ex. arbets-, miljöskydds- och äganderättsliga förhållanden är ytterligare parametrar att väga in i valet av vilka insatser som är lämpliga eller möjliga att göra.

Samhällsnytta

Allmänhetens förståelse och engagemang för ett bevarande eller genomförande av en viss aktivitet kan vara avgörande för framgång eller om det möts med oförståelse eller om det rent av motverkas. Detta liksom i vilken grad objektet eller aktiviteten görs tillgängliga för olika grupper som ska ha tillgång till dem eller som bör få inflytande kan ha avgörande betydelse för vilka värderingar och urval som görs.

Även besöksfrekvensen är en parameter att ta hänsyn till liksom vilken betydelse insatsen kan ha ur social eller estetisk betydelse liksom numera även för folkhälsan.

Motstående samhällsintressen

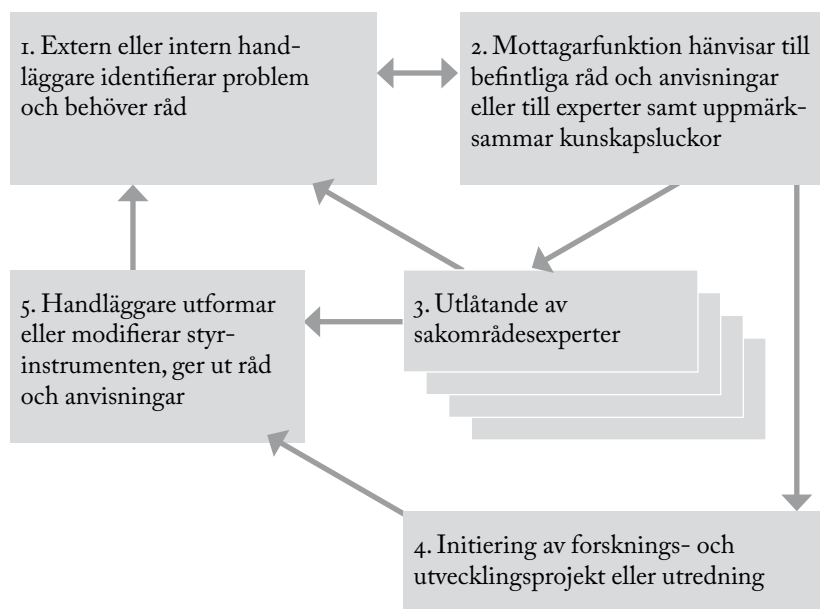
Kulturhistorisk värdering i förhållande till värdet av andra samhällsintressen utgör kanske det vanligast förekommande dilemmat både då det gäller värdering och urval. I exploateringssituationer t.ex. då en ny väg eller järnvägssträcka planeras kan det handla om ställningstaganden om värdering av såväl enskilda kulturhistoriska objekt i förhållande till samhällsnyttan med arbetsföretaget som om vilka skilda kulturhistoriska objekt som väger tyngre än andra. Liknande valsituationer uppkommer, för att nämna några exempel, då pågående markanvändning, miljöskyddsaspekter eller naturvårdens intressen ska vägas mot intresset av att ta till vara kulturarvet.

Alternativa former av vård och bevarande, bruk eller utveckling

Förutom värdering och urval utifrån rent kulturhistoriska aspekter finns det också anledning till val av bevarandeform. Kan ett objekt bevaras in situ, flyttas eller ges ny kontext, reduceras till en kuliss, få ändrad funktion, tas bort eller ska det dokumenteras och i så fall med vilken teknik och ambitionsnivå? I vilken grad kan förändring eller utveckling av objektet ske utan att dess kulturhistoriska meriter går förlorade? Det är frågor som gör värderingar och urval till än mer komplexa och svårlösta ekvationer.

Slutsats

En rad olika företeelser har gjort Riksantikvarieämbetets verksamhet mer komplex. Ett vidgat kulturarvsbegrepp, nya samverkansformer, delvis nya målsättningar för verksamheten och hänsynstagande till fler olika målgrupper kan nämnas som några exempel på faktorer som har betydelse för hur värderingar och urval bör göras. Detta innebär att modeller och ideologiska utgångspunkter för hur värderingar och urval görs inte bara måst omprövas och utvecklas utifrån kulturhistoriska utgångspunkter utan också utifrån andra parametrar som t.ex. ekonomiska förutsättningar, nyttan utifrån olika samhällsnyttoaspekter och inte minst hur de kulturhistoriska värdena ska vägas mot andra samhällsintressen. Att på ett konstruktivt sätt kunna hantera även dessa icke kulturhistoriska parametrar är en förutsättning för att kunna uppnå goda resultat

inte minst för att få hållbara lösningar och för att tillgodose allas rätt till kulturarvet nu och i framtiden.

Att fler faktorer än de kulturhistoriska måste övervägas då värderingar och urval görs innebär också konsekvenser för vilka kompetenser Riksantikvarieämbetet behöver ha tillgång till och då inte minst hur dessa ska kunna utnyttjas och samverka på ett effektivt sätt.

Nedan redovisas en modell över vilka funktioner på Riksantikvarieämbetet som kan komma att involveras i komplicerade värderings- och urvalsfrågor. Hur en fråga tas om hand och vilka som engageras i att lösa en uppgift, (se ruta 2 Mottagarfunktion), är avgörande för hur allsidig belysning en fråga ges. Sannolikt är det den funktionen som om den vidareutvecklas skulle ge störst effektivitetsvinst. Programgruppen för länsstyrelsesamverkan, se uppdrag 70, kan här komma att fylla en viktig roll när det gäller de frågor som initieras på länsstyrelserna.

För att en sådan mottagarfunktion, oavsett om den utgörs av ovan nämnda programgrupp eller är anordnad på annat sätt, inte ska överbelastas bör alternativa sätt utvecklas för att ge stöd och råd.

Digitalt bör t.ex. information kunna förmedlas om vilka experter som finns att tillgå liksom sammanställningar över råd och anvisningar, litteratur och statistikuppgifter som är relevant i värderings- och urvalssammanhang.

Genom hänvisning till olika databaser för jämförelse av vad som betraktats som värdefullt av olika slag och i olika sammanhang bör rimlighetsbedömningar kunna göras. Sådana databaser över genomförda praktikfall bör kunna ge vägledning särskilt då det gäller komplexa fall där många olika aspekter utöver de kulturhistoriska vägs in.

Decentralisering och delaktighet i kulturmiljöarbetet

KARIN ARVASTSON

Den här artikeln behandlar några perspektiv på de organisatoriska förändringar som kulturmiljöarbetet i Sverige genomgått sedan 1970-talet. De har inneburit genomgripande förändringar av ansvar och roller och syftat till att placera besluten om kulturmiljö och kulturarv direkt i den regionala samhällsplaneringen och därmed närmare medborgarna. Kulturmiljöarbetet på landets 21 länsstyrelser har numera ett stort ansvar för den löpande handläggningen av kulturarvsfrågorna. Decentraliseringen har medfört förändrade arbetssätt och breddning av kulturmiljöfrågorna i hela landet men som i alla organisationsförändringar så vinner man en del fördelar och förnyelse samtidigt som oförutsedda brister uppenbaras. Organisationsarbetet är därför en levande process och decentraliseringen inom kulturmiljöområdet fortgår och anpassas över tiden till nya samhällsfrågor och uppdrag.

Artikeln kommer att belysa bakgrunden, förutsättningarna och några konsekvenser av decentraliseringen. Den inleds med en kort genomgång av de generella förvaltningsmässiga förutsättningarna som gäller för statligt myndighetsarbete på nationell och regional nivå och fortsätter med en granskning av kulturmiljöarbetets förutsättningar historiskt och i nutid. Ett genomgående tema är de förändrade rollerna och ansvaret för myndighetsarbetet i relation till den genomförda decentraliseringen av kulturmiljöarbetet.

Kulturmiljöarbetets kärna ligger i den kulturhistoriska värderingen och urvalet av platser, objekt, miljöer och områden för bevarande. Processerna kring värdering och urval handlar om den vetenskapligt grundade kulturhistoriska värderingen men också om dialogen med medborgare kring värderingar av den levda miljön. En viktig fråga i värderings- och

urvalsarbetet gäller delaktighet och demokratiska processer – det handlar om vem som får vara med att värdera och välja och på vilket sätt medborgarna påverkar och påverkas av kulturarvsarbetet.

De organisatoriska förändringarna löper parallellt med det breddade kulturarvsarbetet som utvecklats under de senare decennierna. Det har bland annat handlat om tillägg av epoker som Det moderna samhällets kulturarv och nya arbetssätt för ökad förankring och tillvaratagande av breddat engagemang. Kulturmiljöarbetet ingår i nya sammanhang och områden som t.ex. regional utveckling, tillgängliggörande genom digitalisering av kulturmiljöinformation och metodutveckling för att nå nya grupper.

Syftet med artikeln är att peka på utmaningarna med decentralisering och delaktighetsarbetet och lyfta områden där det behövs mer forskning om värdering och urval. Den startar i de allmänna förutsättningarna för hur kulturmiljöarbetet bedrivs inom den offentliga sektorn och förvaltningen.

Organisation och styrning av svenskt förvaltningsväsende

För att få en grundläggande förståelse för hur kulturmiljöarbetet i nuläget är organiserat på nationell, regional och lokal nivå för att verkställa kulturpolitiska mål följer här en kort genomgång av hur ansvaret ser ut i de olika nivåerna och hur medborgarinflytandet formellt är inordnat som en del av den representativa demokratins förverkligande i förvaltningsorganisationen. Även den europeiska förvaltningsnivån berörs kort.

Kulturmiljöarbetet är en sektorsangelägenhet som ingår i det svenska förvaltningssystemet där styrning, ansvar och roller är reglerade utifrån verkställande av fattade beslut av riksdag och regering. Ytterst styrs kulturmiljöarbetet av kulturpolitik samt lagar och förordningar som har betydelse för verksamhetsområdet. En speciallagstiftning, Kulturminneslagen, reglerar dessutom specifikt frågor kring kulturminnen och bevarande.

Nationell nivå

På nationell nivå representeras medborgarinflytandet och det demokratiska arbetet av *riksdagen*, som har den lagstiftande makten. Initiativ till nya lagar tas av *regeringen*, som också verkställer riksdagens beslut. Till sin hjälp har regeringen ett regeringskansli med ett antal *departement* samt cirka 300 *statliga myndigheter och verk*.

Kulturmiljöarbetet finns inom Kulturdepartementet och i den statliga myndigheten Riksantikvarieämbetet. Flera andra myndigheter arbetar också med kulturarvsfrågor men då som en delaspekt i sitt huvudsakliga uppdrag.

Regional nivå

På regional nivå är Sverige indelat i 21 län. De politiska uppgifterna på denna nivå sköts dels av *landstingen*, vars beslutsfattare väljs direkt av medborgarna i de olika länen, dels av *länsstyrelserna*, som är statens organ i länen. Vissa statliga myndigheter har också verksamhet på regional och lokal nivå, till exempel i så kallade länsnämnder.

På länsstyrelserna finns kulturmiljöenheter som leds av länsantikvarier eller motsvarande chefsbefattning. Flera länsstyrelser har en gemensam enhet för hela miljöarbetet och befattningen länsantikvarie finns ibland kvar endast som experttitel och inte som chefsbefattning. Ett problem kan vara att människor numer har svårt att identifiera länsstyrelsernas kulturmiljöarbete. När både enheter och chefsbefattningar upphör kan otydligheten öka ytterligare. Det är ur kulturmiljöverksamhetens synpunkt också väldigt olyckligt eftersom ett omfattande och betydande kulturmiljöarbete bedrivs.

Lokal nivå

Sverige är indelat i 290 kommuner. I varje kommun finns en folkvald församling, kommunfullmäktige, som beslutar om kommunens egna

frågor. Kommunfullmäktige utser kommunstyrelsen, som i sin tur leder kommunens verksamhet.

Kulturmiljöarbetet bedrivs i kommunen med stöd i de kommunala planinstrumenten och Plan och Bygglagen (PBL). Det handlar om att i den kommunala samhällsplaneringen identifiera och beakta kulturmiljövärden av lokal karaktär och relatera till de av det statliga regelverket skyddade kulturmiljöer som finns i den egna kommunen. Cirka 20% av kommunerna har en inrättad tjänst som kommunantikvarie.

Europeisk nivå

Med EU-inträdet 1995 fick det svenska samhället ytterligare en styrvnivå: den europeiska. Som medlem omfattas Sverige av EU:s regelverk och deltar i beslutsprocessen när nya gemensamma regler ska utarbetas och beslutas. Sverige företräds av regeringen i Europeiska unionens ministerråd, som är EU:s högsta beslutande organ. Kulturmiljöfrågorna ingår här i det övergripande området kultur och kulturarv med satsningar på särskilda program och på forskningsfrågor. Kulturmiljö ingår också som ett sakområde i många ekonomiska styrmedel som strukturfonder, tillväxtstöd, jordbruksstöd m.m.

Ansvarsfördelning mellan nivåerna

I *grundlagarna* finns bestämmelser om förhållandet mellan den *beslutande* och den *verkställande* makten. I kommunallagen från 1992 regleras bland annat kommunernas och landstingens organisation och befogenheter. Den innehåller också regler för de förtroendevalda, fullmäktige, styrelsen och nämnderna.

Fördelningen av uppgifter mellan stat, landsting och kommun har växlat under årens lopp. Verksamheter har främst flyttats från statliga till kommunala organ, av både effektivitets- och demokratiskäl där motivet är att komma närmare medborgarna och få beslutsprocesserna i mindre och lokalt förankrade sammanhang. Inom den kommunala organisatio-

nen underlättas möjligheterna att hålla fortlöpande kontakter mellan beslutsfattare och enskilda jämfört med den statliga organisationsnivån genom myndigheter och länsstyrelser.

Regeringen har tillsatt en parlamentarisk kommitté, *Ansvarskommittén*, som har fått i uppdrag att utreda ansvarsfördelningen mellan olika nivåer i samhället (*Den svenska förvaltningsmodellen*, 2012).

Kulturmiljövården i Sverige – Historik

Kulturmiljövården i Sverige har en lång och spännande historia. Den förste riksantikvarien utnämndes redan 1630. Det arbete som då påbörjades fortsätter än idag 380 år senare och den 31:a innehavaren har tillträtt ämbetet som riksantikvarie 2012. Under denna stora tidsrymd har mycket ändrats i både det omgivande samhället och uppdraget som riksantikvarie. Här ska jag bara kort nämna några årtal som har varit betydelsefulla för utvecklingen av uppdraget.

Ett ökande intresse för landets fornminnen och fornminnesvård utvecklades under Gustav II Adolfs regering. I det sammanhanget utsåg konungen den första riksantikvarien Johannes Buréus. Han fick uppgiften att inventera och dokumentera Sveriges fornminnen. Den sjunde riksantikvarien Johan Hadorph lade grunden till Sveriges fornminneslag år 1666 som numera framstår som den äldsta fornminnesförordningen i Europa (några författningar i Vatikanstaten är dock av äldre datum). *Placat och Påbudh, Om Gamble Monumenter och Antiquiteter* fastslog att fornfynd skulle tillfalla staten och att äverkan på fornminnen var förbjuden. Lagen kompletterades därefter med en förordning som stadgade om skyldigheten att utan dröjsmål anmäla och lösa in alla fornfynd av guld, silver och koppar »sampt andre rare stycker« till kronan. Lagstiftningen är numer ersatt av andra lagar med motsvarande innehåll.

1666 instiftades också Antikvitetskollegium som leddes av riksantikvarien. Kollegiet arbetade med inventeringar och landets präster fick uppgiften att i sina socknar samla in uppgifter om historiska minnen. Det fanns en direkt succession från Antikvitetskollegiet till dagens

Riksantikvarieämbete och Statens historiska museum men intresset och betydelsen av fornminnesarbetet har varierat (Pettersson 2005).

Under århundradenas gång har fler lagar instiftats. Nya lagtexter speglar ändrade inställningar till frågor om bevarandet. Lagarna speglar också de samhällsförändringar som gör lagarna nödvändiga för att skydda kulturarvet. Under 1800-talet tillkom skyddet för fornlämningar för att hindra bortförandet av historiska artefakter och tydliga regler infördes om tillstånd för arkeologiska undersökningar, även skyddet för landets kyrkor stärktes.

1900-talet kom att betyda stora samhällsförändringar, världskrig, industrialisering och urbaniseringsprocesser. Nya lagar för skydd av fornminnen och skydd för kulturhistoriska märkliga byggnader stiftades 1942. Samma år tillkom också en lag för skydd av privat ägda kulturhistoriska byggnader som då förutsatte ett frivilligt deltagande från fastighetsägaren. Från 1960 tillämpades en ny byggnadsminneslag som innebar att riksantikvarien kunde byggnadsminnesförklara en fastighet utan ägarens godkännande. Alla byggnadsminnen skulle föras in i ett register. Det är numera digitalt och finns på Riksantikvarieämbetets hemsida, Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregister.

Kulturminneslagen har reviderats med succesiva förändringar och tillägg under årens lopp med syfte att skapa en gemensam lag för samtliga kulturminnen: fornminnen, byggnadsminnen, kyrkor med inventarier och begravningsplatser samt kulturhistoriska föremål och ortnamn. Sedan 1976 är också minst 100 år gamla skeppsvrak skyddade.

I portalparagrafen till kulturminneslagen står att »det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö« och att ansvaret delas av alla. (*Lagarbete: märkesår för 1828 års fornminnesförening och 1988 års kulturminneslag*, 2008)

Nu pågår sedan ett par år en översyn av kulturminneslagen och de nationella målen för kulturmiljöarbetet. Kulturdepartementet har tillsatt en utredning som ska lämna sitt förslag under 2012.

Ändrade förutsättningar för det nationella myndighetsarbetet

Fram till 1970-talet vilade nästan hela ansvaret för kulturmiljöarbetet på den centrala myndigheten Riksantikvarieämbetet, som verkade under Vitterhetsakademien och delvis också på Byggnadsstyrelsen, där Kulturhistoriska byrån fanns.

Den centrala myndigheten hade också under hela 1900-talet en regional organisatorisk samverkan genom kulturmiljöarbetet som bedrevs på läns museerna och deras chefer landsantikvarierna. De var basen för kunskapsuppbyggnad, folkbildning och handläggning av beslut för länet. Läns museerna hade ingen myndighetsstatus utan huvudman var oftast en förening eller stiftelse och det medförde att alla beslutsärenden sköttes från den centrala myndigheten Riksantikvarieämbetet.

Myndigheten var både kunskapsuppbyggande och myndighetsutövande i beslut gällande kulturmiljövårdsfrågor. Den här kombinationen ansågs olämplig eftersom kunskapsunderlag och beslut kontrollerades av en och samma part. I svenskt förvaltningsväsende har man strävat efter att dela upp dessa båda områden inom olika organisationer, för att därigenom säkra objektiviteten i beslutsfattandet utifrån kunskapsunderlag framtagna av en eller flera andra parter/organisationer.

Samhällsförändringarna med fortsatta industrialiserings- och urbaniseringsprocesser innebar ett växande behov av styrning i samhällsplanering och samhällsbyggande där central, regional och lokal nivå behövde utveckla mer samverkan. För att kulturminnesvärden skulle kunna delta med sina frågor i denna samverkan med andra samhällssektorer, såväl i länen som på den nationella nivån behövdes en reformering av organisationen. Den centrala myndighetsnivån behövde stärka samarbetet med andra sektorer som exempelvis naturvärden och myndigheter som ansvarade för infrastrukturer som järnvägar och vägnät. Från 1976 fick länsstyrelserna ökande betydelse för det regionala arbetet vilket också svarade mot det ökade kapacitetsbehovet för handläggningen av kulturmiljöfrågorna. Kulturminnesvärden fick nu plats vid samma bord som andra sektorsfrågor kring naturvärden och fysisk planering i länsstyrelserna. Man kunde också föra över en mängd beslutsärenden från

Riksantikvarieämbetet till länsstyrelsenivån, decentraliseringsprocessen av kulturmiljöarbetet hade startat.

Det här fick betydande konsekvenser för länsmuseernas ansvar och roll. De hade med sina landsantikvarier hittills fungerat som regionala företrädare för Riksantikvarieämbetet. (Arnell & Nordin 2003 s. 15). Deras roll i kulturminnesvården upphörde inte men den förändrades så att deras ansvar kom att handla om kunskapsunderlag, dokumentation och inventeringar. De blev en av de parter/organisationer som hade som uppgift att stå för kunskapsunderlagen till beslut som fattades på länsstyrelserna.

Centralt och regionalt

Var tid har sina utmaningar och möjligheter, kulturmiljöområdet har präglats sedan dess (1970-talet) av decentraliseringsarbetet där handläggningen av kulturmiljöfrågor successivt har flyttats från den nationella myndigheten Riksantikvarieämbetet till landets länsstyrelser. Jag ska här ge en historik över den process kring decentralisering av kulturmiljöarbetet som startade i Sverige på 1970-talet och som fortfarande pågår.

Ett bärande motiv för hela decentraliseringsarbetet kan analyseras utifrån politisk vilja att förlägga beslut närmare medborgarna. Ett annat motiv var att göra kulturmiljö och kulturarv till en viktig angelägenhet för fler sektorer och aktörer i samhället. Ännu ett motiv var att föra in kulturmiljöarbetet direkt i den regionala samhällsplaneringens processer och öka kapaciteten kring ärendehandläggningen.

Det är landets länsstyrelser som sedan 1970-talet står för den regionala tillsynen av kulturmiljön, men under överinseende av Riksantikvarieämbetet. En särskild ordning råder för kyrkliga kulturminnen där ansvaret delas av staten och Svenska kyrkan.

Begreppet kulturmiljö blev etablerat genom propositionen om Kulturmiljövård 1987/88:104 och 1989 skrevs begreppet in i kulturminneslagen. Begreppet avspeglar en ny orientering för kulturarvsarbetet där helhetssynen ersatte tidigare angreppssätt med objektänkande. För att

möta hoten från miljöförstöring och den tilltagande exploateringen av kulturhistoriskt värdefulla miljöer, landskap och bebyggelse, integrerades både natur- och kulturmiljövård i samhällsplaneringen och samtidigt decentraliserades frågorna till den regionala statliga nivån och förlades till länsstyrelserna. Det innebar också en växande betoning på hela miljöer och landskapsavsnitt i kulturmiljöarbetet. Arbetet kring den fysiska riksplaneringen som påbörjades under 1960-talet hade förstärkt landskapstänkandet jämfört med den tidigare objektsorienteringen, då de enskilda fysiska minnena i form av fornlämningar och byggnader varit det centrala. Lagstiftningen, decentraliseringen och integreringen i samhällsplaneringen och fokuseringen på hela miljöer har också inneburit att det yngre kulturarvet med t.ex. industriminnet och modernismens bebyggelse numer har kunnat inkluderas i kulturmiljöarbetet.

I den nuvarande situationen är kulturmiljöbegreppet inordnat i det mer omfattande kulturarvsbegreppet. I vanligt språkbruk omfattar kulturarvsbegreppet både materiellt och immateriellt kulturarv och inkluderar alltså mer än de tidigare använda begreppen kulturmiljö och kulturminne.

Länsantikvarieorganisation och decentralisering

De bärande motiven för en reform av kulturmiljöorganisationen i Sverige var rotade i 1960-talets tidsanda med statliga utredningar för området och ett växande politiskt engagemang för miljöfrågor generellt. Det handlade om fysisk planering, stadsomvandling, bostadsbeståndets upprustning, urbaniseringsprocesser, bostadsbyggande, ja kort sagt hela skapandet av välfärdssamhället och en utvecklad offentlig sektor i efterkrigstidens Sverige. Kulturmiljöfrågorna kom att befinna sig i ett sammanhang där samhällsbyggnadsprocesserna var genomgripande, engagemanget för miljön och naturvärden växte sig starkare. Steget att reformera kulturmiljöarbetets organisation blev viktigt för att stärka skyddet för kulturmiljön på liknande sätt som skett för naturmiljöfrågorna.

Den internationella diskussionen fördes i Unesco, Europarådet och

Icomos med en intensiv diskussion om kulturminnenas och kulturmiljöns värden för den enskilde och för varje nation (Arnell & Nordin 2003 s. 12). Även inom den internationella organisationen European Association of Archaeologists (EAA) utvecklades frågeställningarna. Engagemanget hos medborgarna för kulturmiljövärden växte också, många såg med förskräckelse på resultaten av de genomgripande stadsomvandlingar som genomförts i många små och stora städer i Sverige under 1950- och 1960-talen. En utförlig analys finns i Bengt O.H. Johanssons *Den stora stadsomvandlingen: erfarenheter från ett kulturmord* (Johansson 1997).

Debatten och engagemanget breddade samtidigt kulturmiljöfrågorna. Allmänhetens värderingar av sin stadsmiljö och närmiljö hördes inte av politiker och planerare. Både experter och allmänhet lyfte fram kulturvärden i miljöer som hotades av rivning och nybyggnad, men utan resultat. Kulturmiljön hade blivit en väsentlig samhällsfråga för alla och handlade inte längre om kulturminnen som objekt och monument utan om de generella, kulturhistoriska aspekterna på kulturlandskapet och den byggda miljön. Det innebar att både individens ansvar och samhällets ansvar blev tydligare och lyftes fram. Samhällsansvaret för kulturmiljöerna är dessutom delat mellan stat och kommun.

Reformeringen och decentraliseringen innebar att kulturmiljöarbetet fick en integrerad plats i samhällsplaneringen, den blev en förtydligad sektorsfråga i samhällsbygget tillsammans med övriga sektorsfrågor som miljö, infrastruktur, markplanering, m.m. Kulturmiljöperspektiven vid planering av exploatering och byggande skulle nu komma in på rätt ställe i planeringsinstrumenten och processerna. Den här nya ordningen sågs också som en demokratisk vinst eftersom den representativa demokratin för medborgarna hela tiden reglerar insynen i, och tillfällen att yttra sig om, nya planförslag när de når den kommunala nivån. På det här sättet kunde också människors nyväckta engagemang för kulturmiljön tas om hand.

Kulturmiljöenheter inrättades vid länsstyrelserna men bemanningen blev inte så omfattande som planerat. En tjänst som länsantikvare inrättades med en administrativ assistent som stöd. Detta innebar att en del

ärenden kom att stanna kvar vid den centrala myndigheten som t.ex. kyrkorna med läns museerna som regionala företrädare.

En annan effekt av det ökade samhällsintresset för kulturmiljöfrågorna var behovet av högre utbildning inom området. Vid Umeå universitet hade en utbildningslinje etablerats med museologisk inriktning. Vid Göteborgs universitet var jag själv med i gruppen som startade den Bebyggelseantikvariska linjen, en nationell tvärvetenskaplig utbildning för bebyggelseantikvarier med första antagningen från och med 1978. Utbildningsprogrammet pågår fortfarande med årlig antagning och ingår i Institutionen för Kulturvård vid Göteborgs universitet. Sedan dess har liknande utbildningar kunnat startas vid många av landets universitet och högskolor. När länsantikvarieorganisationen så småningom fick utökad bemanning kom många medarbetare att rekryteras från dessa nya utbildningslinjer. Det var kombinationen av fördjupade ämneskunskaper, bred samhällskunskap och tvärvetenskapliga perspektiv som blev viktiga delar i den nya kompetensen och framgångskonceptet för kulturmiljöarbetet.

Decentraliseringsprocessen har naturligtvis analyserats och diskuterats under årens lopp i många konstellationer och möten. Genom att kulturmiljöfrågorna nu var placerade på samhällets alla förvaltningsnivåer fick frågan en liknande placering och genomslag som naturvården länge haft. Den var ju också, som tidigare påpekats, en förebild för den nya ordningen. Ett av motiven var också att demokratiaspekten bättre skulle bli tillgodosedd. 2002 träffades landets länsantikvarier för 25-årsjubileum och naturligtvis diskuterades reformens för och nackdelar. De har sammanfattats av Bengt O.H. Johansson i en artikel i jubileumsboken *Vadstena möte: ett kvartssekel med länsantikvarierna* (2003 s. 49, 50, 53). Den nya organisationen med kulturmiljöenheter på länsstyrelserna ledda av länsantikvarier hade följande fördelar enligt länsantikvariernas slutsatser:

- Kulturmiljövården kom in direkt i strategiska överväganden på regional nivå

- Direkt påverkan på kommunens planering
- Renodling av den antikvariska rollen som myndighetsföreträdare
- Museerna och ideella organisationer som hembygdsrörelsen kunde fritt engagera sig i debatt och opinionsbildning och ge kunskapsstöd till myndighetsverksamheten på länsstyrelserna
- Ärenden fick en förbättrad juridisk handläggning för den lokala nivån
- Kulturmiljövårdens ställning i samhället blev starkare genom reformen och decentraliseringen

Nackdelar:

- Läns museerna hade svårt att ställa om till sin nya roll och konflikter om gränssnitt uppstod mellan landsantikvarierna och länsantikvarierna.
- Orimlig arbetsbörda för den ensamma länsantikvarien
- Otydlighet i ansvarsdelningen skapade förvirring hos allmänheten
- Diskussion om finansieringen via statsbidraget till läns museerna för deras arbetsinsatser med kunskapsunderlag och dokumentationer som grund för länsstyrelsernas beslutsfattande. Länsantikvarierna var beroende av läns museernas tjänster men hade inte anslag att betala med.
- Kunskapsproduktion och beslut skildes åt.

Notera här att det som var reformens syfte att skilja kunskapsproduktion och beslut i olika organisationer här framställs som en nackdel. Det var tänkt som en demokratisk och förvaltningsmässig samhällsvinst, men genom svårigheterna att finansiera kunskapsproduktionen för länsstyrelsernas beslutsfattande så blev ju reformen egentligen inte genomförd.

Hinder på vägen

En svårighet kring tydligheten i decentraliseringsreformen var att den i många avseenden inte kunde genomföras fullt ut. Vissa områden blev

inte decentraliserade till regional nivå utan blev kvar som nationella ansvar på Riksantikvarieämbetet. Det främsta exemplet är ansvaret för statliga byggnadsminnen där myndigheten har kvar sin odelade och traditionella roll. Kulturmiljöfrågor kring kyrkorna fördelas i en särskild roll- och ansvarsfördelning mellan Svenska kyrkan, Riksantikvarieämbetet, länsstyrelse och länsmuseum. Decentraliseringen var en successiv process som fortgick i flera decennier, ja till viss del fortfarande.

Ett område där Riksantikvarieämbetets roll kan framstå som otydlig är i relation till kommunernas bevarandearbete, där lagstiftningen finns inom PBL och som handläggs av kommunerna med stöd från en statlig myndighet som är Boverket. Här är det kommunala självstyret en väsentlig faktor och Riksantikvarieämbetet agerar aldrig direkt i relation till den kommunala nivån, det sker via länsstyrelsernas kulturmiljöarbete.

För att länsstyrelserna ska ha fullgoda beslutsunderlag kan de beställa undersökningar, dokumentationer och inventeringar från konsulter, forskare eller från det som ligger närmast till hands dvs. länsmuseet. Så är reformens bärande tanke att beslutande regional myndighet ska grunda sina beslut på kunskapsunderlag framtagna av (opartisk) annan aktör. Principiellt kan nog det här ses som en fördel och styrka men samtidigt har det skapat asymmetri i kunskapsunderlagen i relation till behoven för beslutsfattandet. En direkt försvårande omständighet är att möjligheten att finansiera beställningen av tillräckliga underlag för kulturmiljöarbetet inte har funnits, medan miljöfrågor och naturmiljöfrågor har haft bättre finansiella förutsättningar för sina beställningar av dokumentationer. Här uppstod redan från början av decentraliseringsreformen av kulturmiljöfrågorna en direkt obalans mellan de olika sektorerna på länsstyrelserna. Förvaltningsmässigt måste det framstå som en betydande nackdel när olika perspektiv i en planeringssituation ska vägas samman där ett av perspektiven inte har haft finansiell möjlighet att få fram adekvata underlag.

Riksantikvarieämbetets nya roll i den decentraliserade organisationen

Den nationella myndighetens roll i det decentraliserade systemet är framförallt att stå för samordning och överblick, dessutom finns vissa tillsynsfrågor. Genom att fördela bidrag till regionernas kulturvårdsinsatser skapas en gemensam och nationell samordning av insatserna. Riksantikvarieämbetet anordnar konferenser, exempelvis det årliga Höstmötet för att samla alla verksamma med kulturmiljöarbetet för att skapa ett gemensamt erfarenhetsutbyte och inspiration i verksamheten. Nyligen har också en analys av roll och ansvarsfördelning mellan Riksantikvarieämbetet och länsstyrelserna och mellan länsstyrelserna genomförts. Där identifieras nya samverkansområden och gränssnitt och organisationernas respektive roll och uppdrag tydliggörs i relation till varandra (*Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsernas gemensamma uppdrag inom kulturmiljöområdet*, 2010).

I det nationella arbetet har Riksantikvarieämbetets uppgifter främst handlat om att fördjupa samarbetet med andra aktörer och sektorer i samhället. Myndighetens viktigaste uppgift är att stärka kulturarvets ställning som positiv kraft i utvecklingen av ett långsiktigt hållbart samhälle. Det tydligaste exemplet är Riksantikvarieämbetets uppgift som tvärmyndighet i Miljömålsarbetet. Myndigheten har också ett uttalande och särskilt ansvar för kunskapsuppbyggnaden. Det uttrycks i myndighetens Strategi 2010–2013 »Tänka i tid« så här: »Riksantikvarieämbetet ska bygga upp och utveckla kunskap både i egen regi och genom att stimulera andra genom t.ex. informationsinsatser, utbildning och forskningsprogram. För att ha inflytande i samhällsutvecklingen behövs en trovärdig och relevant kunskapsuppbyggnad. I samspelet med andra krävs bred och djup kulturhistorisk kunskap. Därmed handlar kunskapsutvecklingen i myndigheten både om hur vi stärker våra egna kulturarvskunskaper och om hur vi bidrar till och stimulerar kunskapsutveckling hos andra.«

Andra centrala processer som Riksantikvarieämbetet arbetar med är t.ex. jordbrukspolitik, strukturfonder och regional utveckling. En stor uppgift är det sektorsövergripande arbetet kring samhällsplaneringen

med angränsande myndigheter som NUTEK, Boverket, Trafikverket, m.fl. Ett uppdrag som Riksantikvarieämbetet har tillsammans med Boverket, Arkitekturmuseet och Formas är att utveckla förutsättningarna för hållbar stadsutveckling. Som eget projekt driver nu Riksantikvarieämbetet en fördjupad analys kring värdering och urval. Resultatet är tänkt att inspirera för samverkan både nationellt och regionalt.

Samtidens utmaningar

En stor uppgift för kulturmiljövården är de storskaliga strukturella förändringar som påverkar våra kulturmiljöer. Tidigt kom utbyggnaden av vattenkraften och regleringen av de norrländska älvarna att engagera kulturmiljöarbetet. Omfattande och detaljerade dokumentationer genomfördes av de områden som skulle försvinna under vattendammarna. Under 1950- och 1960-talen pågick dokumentationsarbetet och har kanske varit ett av de största projekten inom kulturmiljöarbetets historia.

Ett annat spektakulärt exempel på strukturella förändringar är gruvbrytningens expansion som genomförs med omfattande konsekvenser för landskap och kulturhistoriska bebyggelsemiljöer. Gruvstaden Kiruna etablerades i norra Sverige just på grund av gruvbrytningen av järnmalm. Staden var i begynnelsen ett nybyggarsamhälle med primitiva bostäder. Från förra sekelskiftet började en fastare samhällsstruktur att skapas, bostäder och institutioner byggdes för att under efterkrigstiden formas till ett modernt mönstersamhälle med bebyggelse och stadsplanering av landets främsta arkitekter och konstnärer.

Nu står staden Kiruna för den svåra utmaningen att behöva flyttas, det relativt unga samhället måste ryckas upp med rötterna och byggas upp på nytt några mil norr om nuvarande läge. Här är det stora kulturmiljövården som diskuteras liksom stora värden i allt investerat kapital i samhällsbygget. Kiruna är en stor stad i norr, till ytan Sveriges största. Riksantikvarieämbetet har i uppdrag av regeringen att följa och stödja utvecklingen i Kiruna och Malmberget (Malmfälten) inom myndighetens verksamhetsfält. Anledningen till uppdraget är den ökade gruv-

brytningens stora påverkan på samhällena, vilken också kraftigt berör kulturarv och kulturmiljö.

Andra utvecklingsområden för kulturarvsarbetet har handlat om ökad delaktighet och att utveckla dialogen med fler grupper i samhället. Framlyftande av det immateriella kulturarvet där berättelserna kopplade till fysiska lämningar, platser och landskap är områden som utvecklas mer. Kulturens betydelse för utveckling och tillväxt och klimatfrågan är exempel på andra stora samhällsfrågor som får betydelse för kulturarv och kulturmiljö.

Internationellt

Riksantikvarieämbetets roll har också utvecklats med internationellt samarbete. Myndigheten arbetar för att öka utvecklingsländernas kunskap och kapacitet att förvalta och bevara sitt kulturarv. Långsiktig samverkan har etablerats inom Africa 2009, genom flerårigt samverkansavtal med Tanzanias nationella myndighet för kulturmiljöarbetet och direkt arbete med Unesco och Världsarvskommittén.

Inom EU finns ett antal program och andra stödmöjligheter för att arbeta med kultur, kulturmiljö och kulturarv. Riksantikvarieämbetet arbetar för att ge en god överblick när det gäller kulturarvsområdet inom EU och följer de strukturfondsprogram och gemenskapsinitiativ som bedrivs för kulturarvet och kulturturismen.

Riksantikvarieämbetet har en representant i Europarådet och har 2007–2011 varit invalda i Unescos världsarvskommitté.

Vi deltar också i olika samarbetsprojekt i Östersjöregionen med målet att bygga upp ett samarbete inom kulturmiljöområdet. Riksantikvarieämbetet medverkar i projekt, evenemang, nätverk och arbetsgrupper inom kulturarvsområdet tillsammans med våra nordiska grannländer Danmark, Island, Finland och Norge.

Nya strategier formars för att möta de kommande utmaningarna i kulturmiljöarbetet

Genom den nya kulturpolitik som gäller från 2009 har det framtida arbetet och utmaningarna linjerats upp för kulturmiljöarbetet. I de kulturpolitiska målen formuleras att »Kulturen ska vara en dynamisk, utmanande och obunden kraft med yttrandefriheten som grund. Alla ska ha möjlighet att delta i kulturlivet. Kreativitet, mångfald och konstnärlig kvalitet ska prägla samhällets utveckling.

För att uppnå målen ska kulturpolitiken:

- främja allas möjlighet till kulturupplevelser, bildning och till att utveckla sina skapande förmågor,
- främja kvalitet och konstnärlig förnyelse,
- främja ett levande kulturarv som bevaras, används och utvecklas,
- främja internationellt och interkulturellt utbyte och samverkan,
- särskilt uppmärksamma barns och ungas rätt till kultur. «

(Kulturpolitiska mål, 2011)

Dialog och delaktighet

För kulturmiljöarbetet är det viktigt att fortsätta att utveckla verksamheten med dialog för medborgarnas ökade deltagande, och delaktighet. Man skulle kunna säga att kulturminnesvården har en lång tradition som vi kan följa åtminstone under förra seklet där dialogen med olika organisationer och människor i samhället har utvecklats. Hembygdsrörelser, fornminnesföreningar m.fl. är sammanslutningar som varit engagerade med att dokumentera och formera kulturhistorien, särskilt utifrån ett lokalt perspektiv. De regionala museerna vilar i sin tillkomst på just dessa ideella föreningar och kan sägas vara en sorts regionala kulturhistoriska föreningar (oftast ordnad i stiftelseform). Men i historiens ljus framstår den dåtida samverkan med olika föreningar, organisationer och enskilda som begränsad till de redan engagerade, även om nya grupper nåddes genom det växande intresset för byggnadsvård

och studiecirkel kring arbetslivets historia som t.ex. »Gräv där du står«.

Nutidens kulturpolitik är anpassad till samtidens krav och för kulturmiljöverksamheten gäller det att skapa ett brett engagemang för frågorna i samhällets alla grupper. Uppgiften är att skapa angeläget kulturarvsarbete som berör alla och tillgänglig kunskap och information om platser, bebyggelse, föremål och kulturhistoriska skeenden som har betydelse för alla människor.

Inom det nationella och regionala kulturmiljöarbetet genomfördes från slutet av 1990-talet några stora projekt som kom att utveckla metoder för ökad delaktighet. Genom regeringens storstadspolitiska arbete engagerades flera departement kring den nya politiken och de nya perspektiven. Bärande tema var det så kallade *underifrånperspektivet* där dialog och delaktighet var viktiga områden för metodutveckling inom den offentliga sektorns arbete. Ett stort antal myndigheter engagerades i att förnya den offentliga sektorns arbete kring välfärdssystemen. Även kulturmiljövården fick ett uppdrag med Riksantikvarieämbetet tillsammans med de tre storstadsregionerna Stockholm, Göteborg och Malmö. Uppdraget innebar att en ny epok, modernismen, och Moderna kulturarv infogades i myndighetens uppgifter och arbetssättet breddades genom utvecklandet av dialogmetoder för att nå fler grupper och öka deltagandet i kulturmiljöarbetet. Det var ett viktigt arbete som utfördes inom regeringsuppdraget Storstadens arkitektur och kulturmiljö och utvecklade frågeställningarna och diskussionen om värdering och urval.

Här fick Riksantikvarieämbetet uppdraget att tillsammans med de tre länsstyrelserna i Stockholm, Göteborg och Malmö, lyfta fram efterkrigstidens bebyggelse och dess kulturvården. Uppdraget ingick i en stor samverkan med många andra myndigheter som hade sina myndighetsuppdrag inom storstadspolitiken. Dokumentation och analys av välfärdssamhällets och folkhemmets kulturhistoria och kulturmiljö dominerade arbetet eftersom bebyggelsen i epoken är så omfattande. Det krävde metodutveckling kring både inventeringsmetoder och byggnads- och miljöbeskrivningar. Framförallt utvecklades nya metoder för

dialog och samverkan med brukare och boende. Engångskameran och gå-turer blev ett signum för de nya arbetssätten och för den utvecklade dialogen. Men lika stor möda lades på pedagogiken kring kulturmiljöerna från den moderna epoken, undervisningsmaterial till skolorna togs fram, ungdomar inbjöds att berätta om sin förort och begreppet modern hembygd lanserades genom boken som gavs ut av Riksantikvarieämbetet med samma namn.

Förändrade och breddade arbetssätt var också ett bärande tema i det stora gemensamma projektet *Agenda kulturarv* som engagerade kulturarvsområdet 2001–2004. Dialog och ökad delaktighet för fler grupper och medborgare i samhället var en uttalad målsättning för det moderna kulturmiljöarbetet och myndighetsarbetet. Synen på vad som är kulturarv och bevarandevärt breddades också med utvecklingsarbetet inom de olika sakområdena. Här spetsades de principiella frågeställningarna allra först för det industriella kulturarvet, och den moderna epoken med välfärdssamhällets kulturhistoria och kulturvärden utvecklade frågeställningarna kring kulturhistorisk värdering och bevarande ytterligare.

Hela den här processen är egentligen ett stort kliv som tagits i form av väldigt många steg på vägen. I ett samhällsanalytiskt perspektiv kan processen beskrivas som att kulturmiljöområdet utvecklat metoder för diskussionen om kulturhistoriska värden i det offentliga samtalet. Det har uppstått en medveten förskjutning till den personliga delaktigheten och engagemanget för alla individer i samhället.

I takt med demokratidiskussionen har också frågorna kring vems kulturarv som väljs ut för bevarande blivit mer fokuserad. Representativiteten i de bevarade miljöerna har kommit i ny belysning.

Men hur mycket dialog och delaktighet är önskvärd? Och vem bestämmer formerna? I många diskussioner kom medborgar- och demokratiperspektivet att avhandlas i relation till expertuppdraget. Motsättningen blev kanske mer konstruerad än nödvändigt. Kulturmiljövärden ska vila på vetenskaplig grund och vara förankrad i samhället. Här behövs både experter, forskare, engagerade medborgare, ideella föreningar och frivilliga krafter. Viktigt för Kulturmiljöverksamheten att tänka på

är att om vi bjuder in till dialog och delaktighet så gäller det att visa att vi tar hand om lämnade synpunkter och återkommer med information om hur vi gjort och hur det blev. Delaktighet skapar förväntningar!

Fortsatt utvecklingsarbete

Utvecklingsarbetet kring delaktighet och ökad förankring av kulturarvsarbetet i samhället kommer att fortsätta. Metoder prövas i nya projekt och sammanhang. Riksantikvarieämbetet har haft möjlighet att vidareutveckla metoder men också att stödja andra organisationer i metodutvecklingsprojekt. Sektorsforskningen har direkt bidragit till att fördjupa och problematisera perspektiven och här kan nämnas Arbogaprojektet vid КТН, FoU-rapporten Delaktighetens landskap, länsstyrelsernas gemensamma FoU-projekt Kalejdoskop och Läns museernas projekt Norm, nation och kultur och avslutningsvis ett FoU-projekt vid Karlstad universitet med rubriken Den hållbara medborgaren.

Men ytterligare forskning och utveckling behövs kring de här perspektiven där frågor kring den representativa demokratin, direktdemokrati och särintressen behöver fördjupas och studeras utifrån valda exempel. Men viktigt i all denna metodutveckling är att uppmärksamma att delaktighet väcker förväntan och människor vill få möjlighet att påverka. Ambitionerna kring delaktigheten måste därför anpassas till de resurser som kulturmiljöområdet har för att ta hand om människors engagemang. Lika viktigt är det att se att kulturmiljöarbetet handlar om samhällsförändringar och frågor kring värdering och urval av kulturmiljöer. Det är därför en gränslös och självklar fråga för det offentliga samtalet och det personliga engagemanget från alla människor oavsett generation, genus, klass och etnicitet.

Referenser

- Arnell, Kjell-Håkan & Nordin, Erik. (red.) 2003. *Vadstena möte: ett kvartssekel med länsantikvarierna*. Göteborg: Fören. Sveriges länsantikvarier.
- Den svenska förvaltningsmodellen* 2012. [Elektronisk resurs.] Stockholm: Information Rosenbad. <http://regeringen.se/sb/d/505>.
- Johansson, Bengt O. H. 1997. *Den stora stadsomvandlingen: erfarenheter från ett kulturmord*. Stockholm: Arbetsgruppen för arkitektur och formgivning, Regeringskansliet.
- Kulturpolitiska mål* 2011. [Elektronisk resurs] Stockholm: Kulturdepartementet. <http://regeringen.se/sb/d/1897/a/176582>.
- Lagarbete: märkesår för 1828 års fornminnesförening och 1988 års kulturminneslag*. 2008. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Pettersson, Nina. 2005. *Riksantikvarieämbetet 375 år*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsernas gemensamma uppdrag inom kulturmiljöområdet* (uppdrag 70) [Elektronisk resurs]: redovisning den 31 maj 2010. 2010. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. http://www.raa.se/publicerat/rapp2010_7.pdf
- Tid för kultur*. Prop. 2009/10:3, Proposition 21 september 2009, Kulturdepartementet. [Elektronisk resurs] <http://regeringen.se/sb/d/108/a/132104>.

Kulturarvets värde för en hållbar samhällsutveckling

CHRISTINA FREDENGREN

Att historiska platser och föremål är värdefulla är en av utgångspunkterna för kulturarvssatsningar av alla de slag, men hur och på vilket sätt kulturarvets värde argumenteras i en flyktig nutid är svårt att nagla fast. I kulturarvsarbetet både på Riksantikvarieämbetet, i länsstyrelserna och kommunerna utgår många från värderingsmodeller som de som föreskrivs i Unnerbäck (2002) eller DIVE (Riksantikvaren 2009). Internationellt har de la Torre (2002) och ICOMOS Burra metod lyfts fram (Svahn 2004), men den senare har också diskursanalytiskt kritiserats för att leda in värderingsdiskussionen i alltför snävt konstruerade definitioner som hämmar förhandlingen om vad kulturarv kan vara och hur det ska värderas (se Waterton, Smith & Campbell 2006, 342, 350–351). Många av dessa är som Unnerbäck och de la Torre ganska komplicerade kopplingsscheman som ger ledning i hur värden i kulturmiljön ska beskrivas. Metoderna blandar värden av olika typ på ett sätt som kan vara svårt att förstå både inom och utanför sektorn. Ett annat problem är att värderingarna ibland dokumenteras i checklistor istället för att argumenteras. Dessutom kan värdekategorierna fyllas på och växa nästintill organiskt (jfr Holtorf 2005).

Redan 1998 påpekade Carlie och Kretz att det behövdes en teoretisk genomlysning av värderingsdebatten. Problemet kan ses från en filosofisk synvinkel som behandlar frågor kring hur olika värden uppstår och hur de förhåller sig till varandra. Det kan också ses från en rent informationsmässig och praktisk synvinkel och behandla frågor som hur man kan diskutera kulturarvsvärdering på ett sätt som främjar kunskapsutbyte mellan olika aktörer och stärker arbetet för ett hållbart samhälle. Svårigheterna att argumentera kulturarvets värde innebär också att det

är besvärligt att bedöma vad som är mer värdefullt än annat, att argumentera varför vissa platser eller föremål ska väljas framför andra och hur resurser ska satsas för att få ut det bästa för samhället. Det behövs undersökningar av hur olika värden förhåller sig till varandra och på hur värderingarna ska kunna diskuteras på ett sätt som tar in omvärldsförändringar. Det saknas också ett uppdaterat förhållningssätt till värdering och urval, som tar hänsyn till olika intressegrupper på ett balanserat sätt och som är tydligt för fler än de som arbetar i kulturarvsområdet. Det behövs mer forskning som undersöker vilka relationer som upprättas genom användningen av kulturmiljöer och hur dessa relationer avgränsas, mobiliseras och värderas.

Syftet med artikeln är att få ett tydligare och mer kommunicerbart sätt att diskutera kulturarvsvärdering ur ett hållbarhetsperspektiv utifrån bokens fyra frågor. I artikeln struktureras värderingsfrågan utifrån ett antal trender. Dessutom identifieras några teoretiska positioner som kanske mer låser debatten än driver den framåt. Det argumenteras att det är viktigt att hitta en balans i frågan om vad man kan ta med sig från det som ibland beskrivits som en hegemonisk socialkonstruktivism¹ där effekten och värdet av materiella lämningar underartikulerats (jfr Olsen 2010:3) och perspektiv där det fysiska kulturarvet har större påverkan på människor än vad som lyfts i de senaste årens debatt. Artikeln provar också på hur ett kritiskt post-humant perspektiv kan ge nya ingångar i frågorna kring kulturarv, klimat och miljö. Utifrån en diskussion om existentiella värden läggs ett förslag på hur man ska kunna värdera historiska platser och föremål på ett sätt som tar hänsyn till både omvärldsförändringar och viktforskjutningar mellan olika intressegrupper och som ger ingångar i hållbarhetsfrågorna.

1 Samhället är konstruerat av samspelet mellan människor och betingat av socialt och språkligt konstruerade kategorier och där värderingar och normer är avgörande för verklighetsuppfattningen.

Trender och teoretiska positioner

Att kulturarvets samhälleliga värden ständigt utvecklas och ändras är en av utgångspunkterna för Europarådets Convention on the Value of Cultural Heritage for society (Faro 2005²). Med ett sånt resonemang blir kulturarvets värde följaktligen ett resultat av samtidens värderingar, där kulturarvet i stort är immateriellt och skapat i tanken hos olika aktörer (jfr Smith 2006:3). Därför kan den omvärldsanalys som utförts av Riksantikvarieämbetet 2010 vara en relevant, men inte helt oproblematisk, ingång i värderingsfrågorna. Arbetet har pekat på en rad trender som kan påverka kulturarvsarbetet i samhället under de närmaste 5–7 åren (Riksantikvarieämbetet 2011). Ett exempel ur omvärldsanalysen är att människors relation till landskapet är på väg att ändras. Framöver kommer landskapet mer att värderas som plats för upplevelser och för att tillhandahålla rekreativsmöjligheter och underhållning istället och inte enbart som tillgång för varuproduktion. Kulturarvet kommer i sin tur att uppskattas för bidraget till en upplevelseekonomi. Genom att bli turistmål kommer kulturarvsplatser kunna ge utveckling av samhället och ökad tillväxt. En annan trend är att klimatfrågan blir allt viktigare i samhället och att kulturarvet ses som alltmer värdefullt för att bygga ett uthålligt samhälle bland annat för att ge inspiration till livsstilsförändringar. Omvärldsanalysen visar också på att fler människor kommer att vilja delta i kulturarvets kunskapsproduktion och att det är viktigt att allmänheten får medverka i historieskrivningen och i frågor om hur kulturarvet ska användas.

2 Faro är en av Europarådets ramkonvention om kulturarvsvärde som är i kraft sen 2011. Sverige har inte undertecknat eller ratificerat konventionen. Faro Convention Article 2 – Definitions. For the purposes of this Convention, a cultural heritage is a group of resources inherited from the past which people identify, independently of ownership, as a reflection and expression of their constantly evolving values, beliefs, knowledge and traditions. It includes all aspects of the environment resulting from the interaction between people and places through time; b a heritage community consists of people who value specific aspects of cultural heritage which they wish, within the framework of public action, to sustain and transmit to future generations.

Det här är frågeställningar som utmynnar i avvägningar mellan expertkunskap och allmänhetens historieskapande. Ska verkligen de akademiska värdeargumenten väga tyngre än lekmannens och hur kan en expert arbeta i ett postmodernt tillstånd (jfr Sjöstrand, denna volym). Det är inte självklart vilka intressen och vilka grupper som ska representeras i värderingssammanhang. I politiska diskussioner drivs frågan om huruvida kulturen ska bedömas enligt egna meriter eller genom bidraget till främst samhällsnytta (social och ekonomisk) eller företag- och exploatörsintressen. Det finns helt enkelt ett stort antal aktörer (jfr Olsson 2003) som bygger upp olika kulturarvsvärderingar och därmed finns en rad möjliga värderingskonflikter.

Frågor kring identitetspolitik är viktiga och en framtidsfråga som lyfts upp i omvärldsanalysen är hur samhället ska kunna klara av större slitningar mellan grupper. Till det här området hör frågor om kulturarvets värde för identitetsskapande. Identitetsvärdet har varit i fokus i den akademiska debatten (se t.ex. Aronsson 2004:61; Svensson 2006:178–184) och att använda kulturarvet för att bygga upp en nationell identitet är minst sagt problematiskt (se Kamali, Harding och Mahmood denna volym) och frågan har legat till grund för långtgående diskussioner kring till exempel verkningarna av olika kulturarvskanon (se t.ex. Jonsson, Wallethe & Wienberg 2008). Bör man arbeta med kulturarvet för att stärka olika etniska grupptillhörigheter (ett mångkulturellt perspektiv), eller är det bättre att arbeta utifrån en nationell överenskommelse om gemensam nytta, motverka aktiviteter som stänger ute grupper (se Mahmood denna volym) och arbeta för att motverka diskriminering? Man kan också undra om skapande av identitet verkligen är det grundläggande kulturarvsvärdet? Kanske handlar det om andra värden som mobiliseras på olika sätt där identitetsskapande är ett bland många andra? Dessa trender beskriver en politisering och ekonomisering av kulturarvsvärderingarna samtidigt som de historiska platserna erkänns en roll i hur relationer skapas och upprätthålls.

Andra frågor att ta hänsyn till är ett ökat intresse för miljö, etik och livsaskådningsfrågor som i sin tur är förknippade med kulturarvsfrågor.

Många lever i en tid som präglas av postmodernitet (jfr Sjöstrand, denna volym). Samtidigt som mycket i det postmoderna tillståndet är i ständig rörelse, subjektivt och ifrågasätter »sanningsbegreppet« finns en autenticitetstörst hos många människor. I fokuseringen på etik och samhällsansvar (se Sjöstrand innevarande volym; Sjöstrand 2008) har universella mänskliga värden som jämlikhet och tolerans lyfts. Dessutom väcks frågor om hur olika identitetskategorier kan mobiliseras och samverka i frågor om dominans och underordning (jfr Lykke 2010). Det formuleras också en post-human kritik där det mänskliga subjektet får dela fokus med både djur och natur (jfr Braidotti 2002; Haraway 2003; Domanska 2006; Domanska 2010:121, Alaimo 2010; Barad 2012) där humanistiska värden sträcks ut för att gälla även andra levande varelser. Forskningen undersöker de politiska förhållanden som reglerar relationer mellan människa och natur. Människan står inte nödvändigtvis hegemoniskt i centrum utan upprättas på olika sätt i olika tider i relation till omgivningen, där även djur och natur erkänns moralisk status och värde. I samtiden är genetisk manipulering av både djur och människor ett faktum, liksom kloning och nanoteknologi, vilket leder till etiska frågor utifrån mer flytande gränser mellan människa/teknik, människa/natur och människa/djur och som innebär ett radikalt ifrågasättande av vad det innebär att vara människa i samtiden och i framtiden.

Det finns i dagsläget en rad olika tolkningsperspektiv och under de senaste åren har utgångspunkterna i värderingsdiskussioner som framställts i Burra och Faro Konventionerna oftast varit socialkonstruktivistiska (den lingvistiska vändningen) med fokus på små berättelser, en fragmenterad verklighet och lokala historier. Trenden inom humanvetenskaperna just nu både söker sig till materialitetsstudier (den materiella vändningen) på ett nytt sätt än tidigare, vilket delvis kan ses som en utveckling av fenomenologiska ansatser (jfr Karlsson 1998) och undersöker relationerna mellan människa och materialitet med de större hållbarhetsfrågorna i fokus (jfr Fahlander & Oestigaard 2004; Domanska 2006; 2010; Olsen 2003; 2007; 2010; Wettstein 2009; Solli 2011; Burström 2011; Lucas 2011) och hur kulturarvet kan mobiliseras som aktör

(jfr Gruber 2010; Arnshaw 2011). Med utgångspunkt i hur antropologen Gell (1998) resonerat kan både människor och platser ses ha handlingskraft, även om enbart människan har intentioner med sitt handlande. Latour (1999; 2005) m.fl. har länge argumenterat för »tingens agens« och hur både platser och föremåls egenskaper uppstår i en ömsesidig relation med människorna, där det materiella skapar människorna likaväl som människorna tingen. Det handlar alltså inte enbart om hur människor tillskriver platser och föremål betydelse, utan också om att det materiella berör i både fysisk och känslomässig mening och uppskattas som subjekt i en värld av andra subjekt där tingen har en egen kraft och bidrar med något eget (jfr Olsen 2003; 2007; 2010). Både historiska platser och landskap försörjer enligt det här synsättet med handlingsmöjligheter och materiella kompetenser som kan användas på olika sätt.

Kulturarvsurvalet i form av dokument, föremål och platser är givetvis också uppbyggt utifrån tidigare samlingar och andra århundradens föreställningar av vad som var värdefullt – dvs sammansatt enligt olika tiders insamlingsstrategier. Dagens urval karaktäriseras av samtidens politik och värderingar. Samtidigt är det svårt att argumentera att urvalet av materiella platser inte har någon verkningskraft och att de också representerar andra tiders värderingar. Följaktligen kan människor värdera kulturarvet för att de känner att de får kontakt med det förflutna på olika sätt och att de historiska platserna och föremålen erkänns som innehållsfulla, istället för innehållslösa och därmed bidrar som aktörer med olika handlingsmöjligheter som ordnar och riktar tillvaron både i en fysisk och i tankemässig bemärkelse.

Andra värden som på senare tid fått plats i diskussionen är andliga värden där platser upplevs ha en inneboende handlingskraft och är kopplade till religiösa värden (Byrne, et al. 2006). Ibland beskrivs detta förhållande som det gjorts på Antikmässan att kulturarvet är besjälät. I andra fall talas om *genius loci* eller platsens själ (se ICOMOS Quebec deklARATION). Samtidigt är gränsen mellan religiöst och historiskt laddade platser svår att dra, men i bägge fallen är de historiska platserna och föremålen en maktfaktor att räkna med (jfr Wangefeldt Ström 2011;

Gustafsson Reinius 2009). Att ta hänsyn till religiösa värden skulle också innebära att erkänna en alternativ ontologi än den sekulariserade.

Man kan säga att det i trenderna finns åtminstone två, om inte fler, kontrasterande samtidsparadigm. Det ena handlar om det hållbara samhället och en formulering av ett trots allt gemensamt gott att sträva efter. Det andra handlar om en senmodernism där Marx uttryck »allt fast förflyktigas« är aktualiserat (Berman 1983) och blir till mätbara varor på en marknad, där det är möjligt att tappa greppet om tillvaron. Livskvalitet och livskraft står mot levnadsstandard. Givetvis går dessa tankestrukturer in i varandra och blir varandras drivkrafter.

Vem sätter agendan för kulturarvet och för vem har kulturarv ett värde?

Vem är det som ska sätta agendan för kulturarvet undrar Jes Wienberg (2009:53), är det specialisterna, allmänheten eller politikerna? Många värderingsmodeller utgår just från en uppskattning av värde utifrån dessa kategorier av människor eller aktörer.³

Värdena delas i vetenskapligt värde, upplevelsevärde och bruksvärde, eller som hos Wienberg som följer Platon i att diskutera värde utifrån det sanna, det sköna och det goda. Dessa kategorier kan också kännas igen hos Nietzsche (Anselm 1993:19–20), som hävdade att historien, varav kulturarvet är en del, kunde användas på tre sätt: kritiskt för att frigöra samhället genom att ifrågasätta historia, samtid och framtid, antikvariskt där det förflutna används som en tillflyktsort från det moderna livet och monumentalt för att ge legitimitet åt den styrande makten (till exempel genom att ge en kollektiv identitet, eller genom att upprätta hierarki mellan makt och undersåtar).

Det *vetenskapliga värdet* bygger på att kulturarvet uppskattas för att det kan användas för att skapa trovärdig vetenskaplig kunskap om det

3 För även om fler aktörer är delaktiga i skapandet av både historia och samhällsutveckling är det till syvende och sist människor som uttalat värderar kulturarvet.

förflutna. Man kan som Lipe säga att kulturarvet har ett informationsvärde (1984:6–7). Från akademiskt håll präglas debatten av ett alltmer pluralistiskt förhållningssätt till det förflutna och vägarna att nå trovärdighet i tolkningarna är många. Vissa ser inget sanningsvärde i utsagor om historien utan mer eller mindre underbyggda tolkningar. Det finns många olika vetenskapliga perspektiv, frågor och metoder och man kan ställa frågan om uppsplittringen är ett resultat av en tidstypisk postmodern förvirring eller att det finns fler praktiserande experter på fältet idag (se Wienberg 2009; Kristiansen 1996). Som framgår av Jensens (2002) forskning har synen på det förflutna varit mångfaldig även under tidigare tidsperioder som till exempel 1600-talet. Wienberg sammanfattar hursomhelst den vetenskapliga värderingen som ett sätt att placera kunskapen i centrum. Det kan också innebära att lyfta värden som är viktiga inom de vetenskapliga disciplinerna.

Upplevelsevärde diskuteras ofta (men behöver inte diskuteras på det sättet⁴) som att kulturarvet har ett underhållningsvärde, som uppskattas för att det kan användas för att skapa populär kultur där gränsen mellan fakta och fiktion blandas (se t.ex. Holtorf 2007). Som Weinberg (2009:59) beskriver det står berättelsen och underhållningen i centrum och värdet av kulturarv som underhållning tänks öka i takt med att allmänheten känner av problem i samtiden (det här liknar Nietzsches anti-kvariska perspektiv där historiska platser används för bröd och skådespel för folket). Från den här synvinkeln värderas samtidens användning högre än de förflutna händelserna.

När det gäller *bruksvärdet* uppskattas kulturarvet för de samhällseffekter som kulturarvsanvändning kan leda till. Hit räknas till exempel ekonomiskt värde (se Lipe 1984:7–9) som i turism, regional utveckling eller platsers attraktionskraft. Wienberg (2009:60) lägger dessutom till att det finns samhälleliga moraliska värden i kulturarvet, att det finns en plikt att minnas de människor som inte längre lever och att lära av

4 Till kulturarvets upplevelsevärde brukar också frågor om rekreation, välbefinnande och hälsa föras.

historiens bakslag såväl som framsteg, men givetvis är inte heller moralen fix i ett samhälle där värderingar ständigt ändras. Resonemanget liknar Stefan Jonssons (2010) uppmaning till kulturarvspolitiken att inte främst sträva efter nytta i samtiden, utan att det finns ett samhälleligt ansvar för »att låta de döda komma hem« och bli en del av den offentliga diskussionen. Det finns i uttalandet en etik som inte bara sträcker sig till framtida generationer, utan också bakåt mot det förflutna.

Man kan diskutera hur dessa värden förhåller sig till varandra och hur förhandlingen om vilka som väger tyngst ser ut i samtiden. I Agenda Kulturarv (Blank m.fl. 2004) skedde en ombalansering där de vetenskapliga värdena föll i uppskattning till förmån för allmänhetens värderingar och berättelser vilka kanhända inte har samma sanningsanspråk (se Höijer 2005; Wienberg 2009), eller möjligen inte samma redovisningsplikt för hur tolkningarna underbyggts. Aronsson (2004:147–150, 229–230) menar att kulturarvssektorn slingrat sig undan de brännande frågorna om en variation och mångkulturella perspektiv i kulturarvet genom en flyttning av tyngdpunkten till mindre kontroversiella argument kring kulturarvets värde för närings- och regional politik.

Sammanfattningsvis kan sägas att det vetenskapliga värdet sjunkit i samtidens debatt, medan upplevelsevärdet och bruksvärdet uppvärderats (jfr Lundkvist denna volym). Det finns som Wienberg (2009) hävdar en respektlös konflikt mellan dessa tre värderingsperspektiv och efterlyser ett förhållningssätt som gör att de skulle kunna fungera kompletterande och stödjande. Som Lundkvist (i denna volym) framhåller vinner inte en så liten sektor som kulturarvssektorn på splittring och att ett demokratiskt förhållningssätt till kulturarvet inte behöver vila på att de så kallade experterna abdikerar. Istället handlar det om att bevara »gemenskapen trots konflikterna« som på ett sätt som arbetar med olika aktörspositioner och teoribildningar istället för att öka splittringen (jfr Gustafsson & Karlsson 2011:29). Det går att instämma i detta resonemang och man kan fråga sig om det inte finns mer som länkar samman värderingsperspektiven än vad som skiljer dem åt. Dessa värderingsförskjutningar finns främst belagda inom akademien och kulturarvssektorn, men behöver

undersökas mer för att se hur de gäller för allmänhet och politiker. Om allmänheten skriver under på att de främst värderar att vara konsumenter av mer eller mindre trovärdiga historieprouduktler är en annan fråga. Svensson (2011:147) visar att det största värdeskapandet sker i utbytet mellan antikvariskt historieskapande och allmänhetens arbete kring uttolkning och utveckling av de historiska platserna.

Ett stort problem med aktörsuppdelningen är att den i värsta fall kategoriserar mänskligheten i en tänkande, intellektualiserande klass, en politisk och utförande klass och en fysiskt behagstyrd och upplevelsedrogad allmänhet. Som Lundqvist (dena volym) påpekat är det av högsta vikt för kulturarvssektorn att arbeta för perspektiv som verkar stödjande istället för splittrande mellan målgrupperna. Nedan kommer att argumenteras från en annan uppsättning värden som verkar målgruppsoverskridande; att värdera utifrån vad man förstår genom att använda kulturarvet, vad som rent fysiskt erfars på en plats och vilka kapaciteter och vilken handlingskraft som mobiliseras på en plats eller i ett landskap.

Vad? Filosofiskt och pragmatiskt egenvärde

En stötesten i kulturdebatten är om värderingen av kultur och kulturarv bör botten i argument om olika, ibland mätbara, härledda effekter av kulturarvsanvändningen som till exempel ökad turism, lägre sjuktal, ökad ekonomisk produktivitet etc., eller om kulturen svarar mot helt andra mänskliga behov och inte ska behöva rättfärdigas genom att vara samhällsnyttigt utanför det egna området (se Det Osynliga 2009). Från politiskt håll har diskussionen gällt om kulturen skall få samhällelig medelstilleldning baserat på argument kring egenvärde eller instrumentella värden.

Det är värt att notera att både i kulturpropositionen (2009/10:3:1, 5, 16, 17, 26, 27, 68) och i den efterföljande debatten framhölls vikten av att utgå från både kulturens egenvärde och de härledda värdena. Frågan om kulturpolitiken i praktiken är baserad på egenvärdesargument eller instrumentella är fortfarande aktuell (se Brandel 2011).

»Grunden för kulturpolitiken är kulturens egenvärde. Samtidigt ökar insikten på flera håll om kulturens och kreativitetens betydelse för andra samhällsområden.«⁵

Rent filosofiskt innebär egenvärdesdiskussionen att kultur, liksom lycka, kärlek etc., kan anses vara något värdefullt i sig. Att utgå från att kulturarvet har ett egenvärde har dock varit ett inomsektoriellt problem (se vidare resonemang i Grundberg 2004:26), där man skilt sig från andra kultursektorer som till exempel teatervärlden där egenvärdespositionen är mer självklar. En anledning är att den rimmar illa med en syn där värdet enbart uppstår i den mänskliga tolkningen av de materiella lämningarna (som ses som en användning av kulturarvet) och att platser och föremål kan tillskrivas vilka egenskaper som helst utan att bidra med något eget (jfr Smith 2006:3). Det som värderas är t. ex berättelser och tolkningar som är kopplade till användningen av kulturarvet. När argumenten kring egenvärdet hörs i kulturdebatten används begreppet på ett långt mer pragmatiskt sätt. Egenvärdesbegreppet används för att visa att kulturskapandet har kvalitéer som måste beskrivas inom det egna området för att visa att kultur är värdefullt för människor, utan att behöva rättfärdigas genom bidrag till tillväxt och därför förstås och värderas på egna villkor med kulturnära argument⁶. Därmed inte sagt att det inte finns värdefulla ekonomiska bidrag från kulturarvssektorn inom t.ex. kreativa näringar.

Man skulle med kulturarvsnära argument kunna säga att kulturarvet har ett existentiellt värde. Det existentiella berör det mellanmänniska, och handlar om möjligheten att reflektera över livets skörhet och hur man bygger upp en meningsfull och fungerande tillvaro. Liknande tankar kring kulturarvets existentiella värde har framförts av Hegardt (odat.).

Historia och historiska platser kan ses ha ett värde för att det ger oss förmågan att föreställa oss det som inte är, eller det som är annorlunda. Alberti & Marshall (2009, 346–7, jfr Henare mfl. 2007) lyfter fram värdet

5 Regeringens proposition 2009/10:3 Tid för kultur: 1

6 http://www.riksutställningar.se/Templates/SimpleList____35563.aspx,
<http://www.skuggutredningen.se/web/pages/hem.php>

av historia som inte bara bekräftar samtiden eller visar att det finns olika kunskapssyn och fokuserar istället på kulturhistoria som visar på att världen kan existera på radikalt annorlunda sätt. Det kan handla om att ta lärdom av icke-västerländska sätt som visar på hur världen kan vara, vilket argumenteras av till exempel Viveiros de Castro (2004) som med utgångspunkt i sydamerikanska kosmologier ifrågasätter uppdelningen i människa/djur – levande/icke-levande. Ett annat sätt är att arbeta med arkeologiskt material på nya sätt. Det kan handla om att förstå hur olika relationer byggts upp och frågor kring vad det är att vara människa i olika tider i förhållande till andra människor, djur eller natur. Här kan man fundera på om Faro konventionens perspektiv är lite för trångt. Om följderna blir att kulturarv väljs för att passa samtidens föreställningar, idéer och traditioner medan de världar och den historia som är helt annorlunda riskerar att falla utanför ramarna.

Kulturarvet har också ett framtidsvärde som handlar om bidraget till visioner om det kommande. Ibland uttrycks kulturarvsvärden t. ex i optionsvärden och existensvärden och värdet av gåvor från en generation till en annan (se vidare t. ex Ready & Navrud 2002:7). Det handlar också om föreställningar om och länkar till framtida generationers behov som kan vara viktiga ur ett samtidsperspektiv. Dessutom finns det mer eller mindre välkomna gåvor och inteckningar i framtiden. Ett intressant projekt som bedrivs av Cornelis Holtorf på Linnéuniversitetet undersöker hur arkeologisk kunskap kan behövas i frågor om förvaltning av kärnavfall i en avlägsen framtid (Lindkvist 2012:6–7). Att lägga en bas i dessa frågor kan för kulturarvssektorn betyda att värdera utifrån kulturarvsnära och ibland rent kulturhistoriska argument. Man skulle kunna säga att det finns ett pragmatiskt egenvärde som uppstår när kulturarvet används för att skapa historiska berättelser som ses som värdefulla och att rent fysiskt ta del av historiska platser och föremål där både platserna och människorna i relation till varandra bidrar till ett skapande som värderas. Genom att avsäga sig även det pragmatiska egenvärdet riskerar sektorn att utarma ett viktigt argument för kulturarvets värde. Det är bättre att ta vara på argument som ligger nära det egna verksamhetsom-

rådet, när den handlings- och minnespraktik som de historiska platserna är sammanvävda med är viktiga samhällsfrågor i sig.

Som visats i trenderna håller den teoretiska pendeln på att svänga och materialiteten erkänns förutom det symboliska värdet också ha en dynamisk närvaro med relationella kvaliteter som är existentiellt värdefulla (jfr Olsen 2010:18, 159; Solli 2011). Det kan röra sig om den mångfald av alternativa handlingsmöjligheter historiska platser förser med och vilka kapaciteter som de bidrar med (eller inskränker). Kulturarv från olika tider bidrar med olika kompetenser och en rytm som sträcker sig över tiden, förutom att de ger bidrag till olika historier. Det som värderas är inte bara hur platserna används tankemässigt och språkligt, utan också de fysiska relationerna som platserna bidrar till och den kunskap som sätter sig i kroppen i mötet med t.ex. gamla material, odlingsmetoder och hantverkstekniker. Det kan handla om att påverkas känslomässigt och sensuellt av olika kulturhistoriska platser och om taktilitet, rumslighet och anknytning. De historiska objekten har materiella egenskaper som är använda och behövda av olika samhälleliga nätverk (jfr Latour 2005:88–93). Om kulturarvet inte enbart är skapat, utan också ses som ting med bidrar med någon form av egenskaper borde värderingsargumenten utgå ifrån även detta och fånga t.ex. platsernas handlingskapacitet. De kvalitéer som lyfts från detta håll är också kulturarvets bidrag till en någorlunda stabil och förutsägbar livsmiljö (Olsen 2010:159). Här närmar sig de existentiella argumenten egenvärden i mer traditionell bemärkelse. Det här är inte en antingen eller fråga där det handlar om att välja mellan inneboende värden eller härledda värden. De historiska platsernas och föremålets existentiella värde är självklart länkat till olika härledda värden där det viktigaste är att verka för ett hållbart samhälle.

Kulturarvets bidrag till en hållbar utveckling

Som visats inte minst i omvärldsanalysen är klimatförändringen av högsta prioritet. Det förutspås en klimatkris där stora områden kan bli obrukbara eller försvinna under vattenmassor. Givetvis påverkar klima-

tutvecklingen kulturarvet, men omvänt kan kulturarvsfrågorna också påverka en hållbar utveckling. Just det existentiella värdet som en slags överlevnadsvärde (jfr Domanska 2010:121) kan precisera vad kulturarvet kan bidra med i hållbarhetsarbetet. I Riksantikvarieämbetets strategiarbete har utgångspunkten varit att just de humanistiska och historiska perspektiven är viktiga för utvecklingen av ett mer mänskligt och uthålligt samhälle i en tid av globala och klimatmässigt stora förändringar.

FN och Brundtlandkommissionen publicerade 1987 rapporten *Vår gemensamma framtid*. I rapporten lyfts vikten av att planera för en hållbar utveckling för att säkra mänsklighetens fortlevnad. En hållbar utveckling innebär att tillgodose dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillgodose sina behov. Den hållbara utvecklingen är inskriven i grundlagen (1 kap Statsskicketts grunder 2§). Målet är att förbättra livskvaliteten för oss som lever idag utan att slösa bort eller binda in framtida generationers valmöjligheter. Det finns tankar och omsorg om hur våra värderingar och val idag påverkar de människor som kommer efter oss, i framtiden, och ett ansvar över tid. Hållbarhet delas upp i en *ekonomisk* dimension som går ut på att hushålla med mänskliga och materiella resurser, en *miljömässig* som handlar om att inte påverka naturen och människors hälsa mer än vad de tål, samt att bygga ett stabilt och dynamiskt samhälle där människors grundläggande behov tillfredställs och att säkra en social hållbarhet. Det intressanta är att historiska platser och föremål kan påverka alla tre aspekterna på hållbar utveckling (se Riksantikvarieämbetet 2007). Aroz (2011) och Cassar (2009) har lyft vikten av att utgå ifrån ett hållbarhetstänkande i kulturvården och att detta kan innebära andra teoretiska tankesätt än tidigare. Den tredelade hållbarheten ifrågasätts och det hävdas att hållbarheten borde vila på ett fjärde ben, det kulturella (se Hawkes 2001) och det synsättet betonar kulturarvets egenvärde.

Det finns en rad argument som brukar användas för att visa kulturarvsfrågornas bidrag till en hållbar utveckling, men både argumenten och graden av effekt på hållbarhetsarbetet behöver fortsätta diskuteras och testas:

Social hållbarhet. Historiska platser och landskap kan användas för att ge en plats särdrag och vara grund för människors meningsskapande och för att ge livet ett innehåll. Det är viktigt för att ge platskänsla. Historiska omgivningarna är också avgörande för livskvaliteten, för livsåskådningen och en bas för framtida handlingskraft. Kulturarvet är en gemensam resurs som kan användas i samhällsbygget för att utveckla gemenskaper och stärka demokratin. Det handlar om rättvisa och att motverka diskriminering. Historiska miljöer bör göras tillgängliga för fler både fysiskt och innehållsmässigt för att därigenom stärka det offentliga rummet och den kritiska och konstruktiva debatten. Migration till följd av t.ex. arbete, ökad global rörlighet, men också krig, har gjort att många inte lever där de vuxit upp. Att använda kulturmiljöer kan vara ett sätt att anknyta till både nya och gamla platser och en början på samtal om vad det innebär att vara människa i olika tider och på olika ställen. Kulturarv kan användas som reflexionsgrund i försoningsarbete, som i återuppbyggnadsarbetet i det forna Jugoslavien (se kulturarv utan gränser, Johansson 2005). Chakrabarty (2009:201, refererad i Solli 2011:49) beskriver en värld där allt fler människor kommer att flytta till följd av klimatförändringar orsakade just av mänskliga faktorer. Solli (2011:48) argumenterar med stöd i bl.a. Spiegel (2009) att det senmoderna/postmoderna tillståndet med transnationalism, kreolisering och rörlighet förhålligats. Det verkar som man ofta vägrat se den mänskliga och existentiella förlust som det kan betyda att bryta upp och lämna meningsfulla relationer med både människor och platser. Samtidigt är diskussionen igång om hur historiska platser kan användas för att människor ska orka anknyta och förnya sitt engagemang med både andra människor, platser och sammanhang. Historiska platser kan utgöra grunden för både hägkomst och ett erkännande av olika historier, samt vara en del av försoningsprocesser (t.ex. Jong & Rowlands 2008:132–33). Cassar (2009) har lyft upp att de historiska platserna är en del av samhället som förändras långsamt. Att det finns en annan rytm i delar av vår tillvaro kan ses som värdefullt för att människor ska kunna återhämta sig och upprätta nya relationer efter traumatiska upplevelser.

Miljömässig hållbarhet. Arkeologi som ämne arbetar ibland med långtidsstudier för att förstå orsak och verkan i ett längre tidsperspektiv och skulle kunna verka för att ge övning i ett tänkande som sträcker sig längre över tiden, vilket även skulle kunna öka känslan av ansvar inför framtida generationer, eller hoppet om att det går att överleva större förändringar. Gränsen för vad som är en människa debatteras också i förhållande till miljön (Sörlin 2011:166–7). Begreppet *the Anthropocene* har använts för att beskriva den tidsperiod när mänskliga handlingar varit en avgörande drivkraft för geologiska förändringar (Crutzen 2002:23; Solli 2011:40). Det är betydelsefullt att undersöka hur och när mänskliga handlingar har stor eller liten påverkan på omvandling av ekosystem och klimat.

Men de historiska föremålen och platserna kan också ge en slags materiell stabilitet som är existentiellt viktigt för att den erbjuder fortsatta handlingsmöjligheter också i vardagslivet (Domanska 2010:124; Olsen 2010:159). Samtidigt bidrar också kulturarvet med ett historiskt djup i landskapet. Det finns ett värde i kunskap om andra tiders byggnadstekniker, materialval, livsstilar och förhållningssätt till landskapet. Kunskapen kan ligga till grund för en alternativ framtid med andra livsval. Traditionell kunskap och teknik kan användas för att ge inspiration till att utveckla jordens, vattnets och ekosystemens produktionsförmåga på ett sätt som långsiktigt stödjer naturen och människans hälsa. Ett exempel är den forskning som undersöker hur bebyggelsen hölls varm under 1800-talets längre köldperioder. Ett annat är arbetet med energieffektivisering i historiska byggnader (se t.ex. Cassar 2009). Naturens biologiska mångfald är en blandning av natur och kultur och beroende av att kulturmiljöer och landskap fortsätter att brukas (se t.ex. Ljung 2011). Det är i många fall svårt att skilja naturlandskapet från kulturlandskapet då de ingår nätverksliknande förhållanden med varandra. Det finns möjligheter att utveckla det här kulturarvsfältet genom att undersöka fältet kring vilken hälsopåverkan olika traditionella miljöer har jämfört med samtida, för att se hur utbytet mellan boendemiljö och kroppar sker. Ett exempel är att förstå mer om hur miljögifter etc. påverkar levande varelser under olika perioder (jfr Alaimo 2010) och där undersöka

hur den mänskliga kroppen påverkas av olika livsstilar men också vilka andra »tillblivelser« som möjliggörs i olika tider och platser. En annan frågeställning handlar om hur förhållandet mellan människor och djur förändras över tiden och vilka effekter det får för tillvaron (jfr Haraway 2003) och att sätta samtidens förhållningssätt till djur i ett historiskt perspektiv.

Ekonomisk hållbarhet. Samtidigt som historiska material ger en stabiliserande effekt är de också en reflexionsgrund för förändring (jfr Olsen 2010:162). Kulturarvet kan användas för att stärka kreativiteten genom att visa på att det skulle kunna vara annorlunda, att ge inspiration till skapande, ny företagsamhet och för fattigdomsbekämpning. Historiska platser kan öka attraktiviteten och användas i varumärkesbyggande, regional utveckling och i utvecklingen av städer och landsbygd (jfr Riksantikvarieämbetet 2010). Det argumenteras ofta att historiska platser kan användas för turism, men både platserna och traditionella metoder kan också ge inspiration till andra sätt att förhålla sig till landskapet (genom t.ex i alternativt jordbruk, en annan slags djurhållning eller trädgårdsodling). Att återanvända äldre byggnader och platser istället för att bygga nytt kan vara ett sätt att hushålla med jordens resurser.

Samtidigt som kulturarv kan användas för att stödja en utveckling mot ett hållbarare samhälle och verka i de sociala, miljömässiga och ekonomiska sfärerna gäller också att kulturarvet kan användas på ett sätt som leder till ett mindre uthålligt samhälle. Som argumenterats ovan är den historiska materialiteten existentiellt viktig för orienteringsförmågan. De existentiella värdena kan också mobiliseras till att forma grunden för människors identitetsbygge. Om identitetsvärdet höjs som det viktigaste av kulturarvsvärden är det samtidigt ett värde som för med sig stora risker. Som Kamali (denna volym) skriver kan en mobilisering av en gemenskap grundad på ett vi- och dom perspektiv leda till att nationalstatens kulturinstitutioner används för »att demonisera immigranter och mobilisera stöd för sina främlingsfientliga idéer«. Som påpekats av Mahmood (denna volym) är det riskabelt att arbeta med kulturarvet utifrån identitetspolitiskt och mångkulturellt perspektiv med syfte att per-

manenta olika gruppers identiteter, vilket i sin tur kan användas för att stänga ute människor från samhällsgemenskaper. Mahmood förespråkar istället en förnyad nationalism utifrån en tro på det gemensamma istället för baserat på kultur och etnicitetssprickor. En möjlighet är att använda det materiella kulturarvet för att fler ska kunna använda sig av historiska platser och föremål för att bygga en gemensam framtid. Som diskuterats i Harding (denna volym) har den svenska kulturpolitiken nästintill en anti-nationalistisk hållning där föreställningar om nationella och etniska gemenskaper, inklusive minoriteters kultur dekonstrueras under termen interkulturalitet. Den ledning vi får i dessa texter är att kulturarvets identitetsvärden måste arbetas med på ett sätt som främjar en långsiktigt hållbar demokratisk utveckling. Jag menar att ett sätt att göra det är att fokusera på mellanmännliga och existentiella värden i de historiska platserna och i kulturarvspraktiken.

Vad ska väljas?

Frågorna kring hur ett kulturarvsurval ska göras är snåriga. Urvalet bygger på olika positioner kring vilka kulturmiljöer som anses värdefulla både utifrån vilken historia som representeras och utifrån vad kulturarvet ska tänkas ha för effekt i samhället. Smith (2006:3) har argumenterat att det inte finns något inneboende värde i det materiella kulturarvet. Det som värderas är istället de sociala aktiviteter som uppstår främst i lokala förhandlingar och minnespraktiker kring lämningarna. De materiella lämningarna spelar mest roll som kulisser. Därför är det också ganska meningslöst att göra urval på statlig nivå och frågorna kan lämnas till det lokala samhället. Man kan säga att den här positionen är kulturarvets likhet till *laissez faire* och marknadsliberalism där staten har en väldigt liten uppgift.

Med en sådan utgångspunkt kan det vara svårt att samtidigt hävda att urvalet kan förbättras, att det är viktigt att jobba med maktanalys för att stärka jämlikhet och demokrati, för att se hur samlingarna och aktiviteterna blir mer varierade. Det går att förändra samlingarna utifrån frågor

kring traditionella diskrimineringsgrunder som kön, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, språklig eller religiös tillhörighet, funktionshinder, sexuell läggning eller ålder och att arbeta med den svåra historien och de komplexa sammanhangen. Det kan till exempel handla om att som kulturarvssektorn gjort gå från ensidiga urval av högreståndsmiljöer bland byggnadsminnen till att arbeta med urvalet utifrån olika antidiskriminerande perspektiv för att variera utbudet av historiska miljöer och ur tillgänglighetssynpunkt.

Aktörsperspektivet bör alltså breddas också i den här riktningen. I kulturpropositionen värderas särskilt kultur, och därmed också kulturarv, som kan användas för att ifrågasätta invanda föreställningar och maktförhållanden. Diskussioner kring detta bör lyftas in i den offentliga debatten. Det är värdefullt att satsa på det kulturarv som är mångbottnat eller mångtydigt och som inte bevakas utifrån marknadsmässiga villkor och arbeta för t.ex. att nyansera berättelser. Där lyfts också värdet av det som berör och inspirerar.

Ett förslag för värdering och urval

Jag tror att det är viktigt att jobba just med historieberättande, jämlikhets och diskrimineringsfrågor, just ur hållbarhetssynpunkt, för att få ett rättvisare samhälle. En väg framåt kan vara att sätta det existentiella värdet i fokus och att arbeta med frågor kring vad det innebär att vara människa i olika tider, men att inkludera inte bara de historiska platserna utifrån vad de bidrar med i form av berättelser, utan också i form av kroppsliga praktiker och handlingsmöjligheter samt att undersöka hur platserna mobiliseras i olika samhällskontexter nu som då. Utifrån ett hållbarhetsperspektiv där målet är att framtida generationer också ska kunna leva på jorden och ha möjligheten till egna val finns det en poäng med att utifrån ett post-humant perspektiv (se t.ex. Haraway 2003; Barad 2007; Solli 2011:51; Domanska 2010:120–122) undersöka hur hållbar utveckling är sammanvävt med och beroende av djur, natur och materialitet och att dessa ömsesidigheter ofta vilar på historisk grund. Med hållbarhet som

mål för kulturarvsurvalen är det alltid aktuellt att undersöka vilken historia som det offentliga urvalet representerar och på ett transparent sätt motivera på vilka grunder valet gjorts. Med risk att dra på mig samma kritik som yttrats om Agenda K i Holtorf (2004:111–112) ser jag att en viktig offentlig uppgift är både att se till att åsikter kring kulturarvet bryts mot varandra och att de röster som inte automatiskt uppmärksammas, genom en marknad eller annan given aktörposition, eller att de som marginaliseras genom de vanliga kommunikationskanalerna, också får plats.

Det finns två olika typer av värderingsmodeller. Den traditionella utgår från den målgruppsbaserade uppdelningen i kunskapsvärden, upplevelsevärden och bruksvärden med en rad olika underkategorier och motiv som diskuterats ovan. En annan modell som lämnat kategori-tänkandet utgår från berättelser kopplade till en plats och har kallats berättelsemodellen (se Riksantikvarieämbetet 2006; Tafvelin Heldner, Dahlström Rittsél & Lundgren 2008:126, Kulturfastighetsutredningen). Berättelsemodellen har bl.a. använts vid värderingen av Ågesta kärnkraftverk där anläggningens värdering diskuterats utifrån berättelsernas bärkraft och angelägenhet. Det bedöms till vilken grad och på vilken nivå de fysiska anläggningarna kan användas för att förstå och ta del av det som bedöms vara viktiga och kritiska stråk i samhällsutvecklingen. I Ågestas fall kopplades anläggningen till den svenska linjen i kärnkraftspolitiken som stod för att om landet utvecklade en egen kärnkraft skulle det internationella beroendet minska, samtidigt som en egen kärnvapenindustri gjordes möjlig. Det som jämförs är platsens kontext och övergripande historia, därefter undersöks om det finns andra kulturarv som skulle kunna illustrera historien bättre. Den övergripande historien berikas med andra historier om platsen och de fysiska strukturerna rankas utefter vilka som är viktigast att behålla.

En av vinsterna med berättelsemodellen är att den kan ligga till grund för att kritiskt analysera vilka historier som lyfts fram i ett urval och vems eller vilken historia som inte får plats. Både omvärldsanalysen och många värderingsmodeller som t.ex. De La Torres (2002), ICOMOS Burra

metod (Svahn 2004) har sett medborgarnas delaktighet i värdering och berättelser kring historiska föremål och platser som en framgångsfaktor. Samtidigt har frågor ställts om allmänhets tolkningar leder till en varierad historieskrivning. Burström (1998:32) har påpekat att även om kan finnas en stor mängd tolkningar av arkeologiska objekt så pekar mycket på att utbudet inte är oändligt. Snarare verkar det som om det finns många gemensamma teman, särskilt i folkloristiken, där en del genrer till och med har globala likheter. Vad det forskningsbaserade berättandet t. ex kan bidra med är att kritiskt nyansera narrativen. Det är viktigt med en dynamik mellan experternas och allmänhetens berättande. Berättelsemodellen är också kommunikativ och den kan vara ett sätt att försöka överbrygga de traditionella målgruppsgränserna i värderingsfrågor genom ett samskapande av historien över de traditionella målgruppsgränserna. Utgångspunkten är att det i mötet mellan olika specialister och allmänheten skulle ges utrymme för en större pluralism och än om färre aktörer deltar. Eftersom tanken är att det akademiska berättandet kan byggas på och utmanas av andra aktörer är den ett sätt att arbeta för en större delaktighet i kulturarvsarbetet. Urvalsarbetet kan göras utifrån ledmotiven att välja de platser som arbetar med och ifrågasätter en diskriminerande historia. Värderingarna kan givetvis ändras över tiden och sådana ändringar bör dokumenteras och leda till ändrade arbetssätt.

Den kritik som skulle kunna riktas mot berättelsemodellen, liksom annat kulturarvsurval, är att den konstruerar kanon. Dessutom kan hävdas att den utgår från ett socialkonstruktivistiskt perspektiv där just berättelsen är mer värd än själva materialiteten och det kan vara av vikt att argumentera att kulturarvet är både materiellt och imaginärt (jfr Whitmore 2011). Ett sätt att göra det är att utgå ifrån tankar om de historiska platserna och landskapens aktörskap och se de egenskaper som objekt och platser erbjuder i form av olika handlingsmöjligheter. En byggnad har genom den arkitektoniska utformningen kraft att permanenta kontaktvägar och handlingssätt långt efter arkitektens död. En allé leder blickarna i landskapet. Luftströmmarna går på ett annat sätt i en by av låga hus jämfört med i miljonprogrammets höghusområden.

Berättelsemodellen skulle kunna kompletteras med ett perspektiv som behandlar frågor kring vad platsen gör med och för i första hand människor, men att kulturmiljöerna också spelar roll för djur och natur. Det är också viktigt att lyfta fram värderingar baserade på sinnliga erfarenheter och vad platserna gör rent fysiskt och hur platser bidrar med materiell kompetens som mobiliseras i olika syften.

Det handlar om att reflektera över att kulturarvsvärden formeras genom att man *förstår* något om det förflutna eller samtiden och att förståelsen kan bilda olika narrativ. Värden formeras också utifrån de *fysiska erfarenheter* och *handlingsmöjligheter* som kulturarvet erbjuder. Att föreslå en sådan uppdelning av kulturarvsvärden skulle komma åt en del av problematiken kring målgruppstänkandet, att arbeta vidare med de kritiska perspektiven och samtidigt erkänna den historiska materialitetens värde och betydelse för hållbarhetsfrågorna. För att inte hamna i en »checkliste-värdering« som kort konstaterar att det finns förståelsevärde, erfarenhetsvärde och mobiliseringsvärde behöver värderingarna bli till redovisande argumentation, som visar vilken historia som valts ut och varför, vilken materialitet som är viktig och vilka kapaciteter och vilken handlingskraft som mobiliseras och hur dessa fält är inflätade i varandra och samverkar. Värderingarna kan givetvis ändras över tiden och sådana ändringar bör dokumenteras och leda till ett annat arbetssätt.

Autenticitet och integritet

Som Zukin (2009) menar är autenticitet och äkthet bland de viktigaste värdeorden för människor idag. Ett exempel på det här ligger i känslan av att bo i ett gammalt kvarter, ett annat är återanvändningen av kläder, gamla saker och hus. Det kan handla om att använda kulturarvet till att försöka skapa en tillvara som är »grundad« och som bidrar till ett mer hållbart mänskligt samhälle med existentiellt innehåll.

I kulturarvsfältet kan autenticitet översättas med begreppet äkta eller grad av trovärdighet. Att ett kulturarv har integritet kan betyda att tillräckligt många delar av kontexten finns kvar för att man ska kunna ta del

av en eller flera historier. Även i detta fält ligger en spänning mellan konstruktivistiska och materiella perspektiv. Det kan hävdas att autenticitet kan tillskrivas vilket objekt som helst oberoende av dess historia, plats i landskapet eller material (se Holtorf & Schadla-Hall 1999; Holtorf 2005). Zukin (2009) har förklarat autenticitet som ett socialt fenomen som uppstår i relationen mellan platser och människor när många samlas kring ett objekt och idéer och värderingar bryts mot varandra. Värdet ligger i att skapa offentliga platser och diskussioner kring kulturarvet. Följden blir att det mångtydiga, omdiskuterade och omtvistade kulturarvet blir mer värt.

Det har inom arkeologin gjorts ett försök att smälta samman de materiella och konstruktivistiska teorierna (Jones 2009:137; 2010:189–190). Jones argumenterar att varken de tidigare materiella ansatserna som förklarar autenticitet som beroende av närhet till originalet, eller de socialt konstruktivistiska som handlar om att autenticitet är något som vilken plats eller föremål som helst kan lindas in i, förklarar hur människor uppfattar och värdesätter historiska platser. Inte heller ger dessa två positioner en ökad förståelse för varför vissa platser erfars som mer autentiska än andra. Istället behöver värderingarna fånga de ganska kraftiga känslor som uppträder i samband med historiska föremål och platser. Jones förklarar autenticiteten som den omistlighetskänsla som uppstår genom de materiella och immateriella relationer och nätverk som uppstår i kopplingen till människor och platser från förr. Det handlar om att platser och saker ger kontakt med det förflutna på olika sätt, och det här kan beskrivas som att de har en aura, som om det fanns en magisk beröring av kulturarvet som är svår att verbalisera (jfr Jones 2009:135–136). Jag har gjort liknande observationer i min egen forskning, att den fysiska beröringen av gamla byggnader givit upphov känslor av kontakt med det förflutna (Fredengren 2002:70). Vid senare fältarbeten har just kontakten med material från utgrävningar varit värdefullt för både oss som jobbat och besökare. Det kan ha handlat om både sensuella erfarenheter och beröring i känslomässig mening. Det är alltså varken de inneboende egenskaperna eller de socialt tillskrivna innebörderna som är avgörande

utan nätet av kopplingar som görs på en plats mellan människor och materialitet från samtiden och det förflutna som spelar en avgörande roll och som har en egen dynamik.

Barad (2012:30–33) hävdar utifrån en nymateriell synvinkel att relationer föregår identitetsskapandet. Både materia och sammanhang är i ständig tillblivelse och ger upphov till fenomen som i varje omvandling är realistiska. Istället för att autenticitet är en tillskriven egenskap är allt autentiskt. Däremot är aldrig avgränsningarna ursprungliga eller givna. Det som menas är att dessa nätverk av relationer blir till innan de avgränsas och mobiliseras för att skapa till exempel kulturarv eller identiteter. Den dynamik som uppstår i relationerna med historiska platser och föremål föregår om de används öppet eller för att dra gränser runt grupper av människor. Kanske är det mer framkomligt att tala om autenticitet som relation och problematisera innestängnings- och utslutningsmekanismer.

Slutdiskussion

Traditionellt har kulturarvets identitetsvärde varit basen i värderingsdiskussionen. Identiteter kan t.ex ses avgränsningar av olika persona och grupper där både platser och föremål kan användas och mobiliseras i olika konstellationer. Kulturarvet kan ses som värdefullt för en rad olika grupper från allmänheten till företagare och för samhället i stort, men också för olika etniska grupper, utifrån könstillhörighet eller i olika religiösa sammanhang. Kulturarvsarbetet handlar i mångt och mycket om kunskap, vilket givetvis är både perspektiv- och maktberoende och det är viktigt att hålla ett kritiskt öga på inte bara de identitetsbaserade argumenten utan också vilken legitimitet som kulturarvsvalen ger och vilka historier som stöds och, ännu viktigare, vilka som inte stöds och hur kulturarvets »vi« och »dom« dramatizeras. Att argumentera för kulturarvets värden enbart med utgångspunkt i identitetsvärden riskerar att ställa grupper emot varandra på ett förtryckande sätt baserat på t.ex. klass, kön eller etnicitet. Det som däremot är av största vikt är att

genom urval av kulturarv och kulturarvsaktiviteter fortsätta ett antidiskriminerande arbete och därigenom hålla igång en kritisk debatt om kulturarvets identitetsvärde. Däremot behöver värderingarna inte utgå från att identitetsvärdet är det grundläggande värdet. Att istället sätta fokus på de existentiella relationer som upprättas med platser och praktiker från andra tider ger andra möjligheter. Det måste diskuteras när dessa relationer avgränsas till att höra till en eller annan identitet i syftet att utestänga andra från viktiga relationer och vilka effekter det får på arbetet för ett hållbart samhälle.

I artikeln har argumenterats att kulturarvets bidrag till en hållbar utveckling kan förtydligas genom att omfokusera den grundläggande värdediskussionen med utgångspunkt i kulturarvets roll rent existentiellt. Diskussionen kan t.ex. inspireras av frågor kring vad det inneburit att vara människa i olika tider och vad kulturarvet ger i form av fysisk kapacitet och alternativa handlingsmöjligheter. Både historiska föremål och platser är viktiga för hållbarhetsarbetets olika dimensioner. Kulturarvet påverkar och är en del i det miljömässiga, ekonomiska och sociala och kan ses som värdefullt för långt mer än olika identitetskonstruktioner.

De klassiska värdekategorierna med uppdelning i vetenskapligt värde, bruksvärde och upplevelsevärde var för sig riskerar att både permanenta och osynliggöra klasskillnader. Det är viktigt att se över aktörsgrensarna och arbeta inkluderande för att bygga på ett samskapande kring platser och föremåls historia och påverkan där både akademiker, allmänhet och andra aktörer har en viktig roll och kan bidra till att bredda infallsvinklarna kring historiska platser. Det finns en rad olika modeller att arbeta utifrån, men berättelsemodellen är ett sätt att inbjuda till en sådan kommunikation, där förekomsten av flera perspektiv i sin tur kan leda till att en plats värderas högre än andra platser, just för att berättandet aktiverar och drar uppmärksamhet till platsen.

Som visats ovan finns det ytterligare diskrimineringsgrunder, än de nämnda ovan, invända i delar av den teoribildning som delar av senare tids kulturarvsstudier och värderingsmodeller vilat på. Grovt sett allt som driver historien framåt är sociala konstruktioner och meningsskapande i

olika människors maktspel eller kultursyn. Det materiella har uteslutits som aktör och setts som meningslösa objekt istället för som ting med egen verkanskraft. Det som värderas är kulturarvets tillskrivna innebörder och de kulturarvsaktiviteter som utförs på en plats (socialkonstruktivismen som utgör ett tydligt stråk i den senaste tidens värderingsdiskussioner som the Burra Charter och the Faro convention) istället för att värdera kulturarvets effekter, potential och bidrag som aktör. Det kan alltså finnas skäl att nyansera utgångspunkten att kulturarvsvärdet enbart är en funktion av samtidens föränderliga värderingar. Historiska platser och föremål har en materiell verkanskraft från det förflutna och reflekterar både andra tiders värderingar och handlingar, samt försörjer med handlingskapacitet från andra tider och att just i olika relationer med människor, djur och natur som något värdefullt uppstår. Kulturarvet kan sägas vara materialiseringen av andra tiders värdesystem och behöver inte reduceras till att motsvara enbart samtidens värderingar. I värderings- och urvalsarbetet ligger också att hålla emot och visa på att det har varit annorlunda och att de historiska platserna bidrar med andra handlingsalternativ rent fysiskt, men också med berättelserna om detta. Det mest intressanta urvalet behöver måhända inte alltid vara så följsamt i förhållande till omvärlden, utan istället våga lyfta upp också det som går mot strömmen för att det är existentiellt viktigt och angeläget.

Den lingvistiska vändningen har både nedvärderat det materiella bidraget till kulturarvet och kan sägas utgå ifrån en antropocentrism där historiska platser inte tillerkänts en särskilt stor roll som aktörer i hur framtiden kommer att forma sig och i förståelsen av det förflutna (jfr Stenmark 2000; Domanska 2006; 2010; Solli 2011). Man kan säga att dessa aktörer har fått ett utanförskap på teoretisk grund. Den utgångspunkten som också separerar humanismen från naturvetenskapen är inte särskilt hjälpsam när mänskligheten står inför större klimatomställningar och där tekniker som kloning och genmodifiering tillhör vardagen (jfr Domanska 2006:338). Bidraget till en ökad hållbarhet kan bli större om de existentiella värdena sätts i fokus och identitetsargumenten betänks och nyanseras också ur denna synvinkel som inkluderar även

icke-mänskliga aktörer som djur, växter och natur. Dessutom måste frågor kring en icke-antropocentrisk humanism undersökas (jfr Stenmark 2000; Domanska 2010) för att se hur valen ser ut kanske inte enbart med människan i centrum. Människors överlevnad är beroende av och bygger på att hållbara nätverk med djur, natur och materialitet utvecklas och där även dessa aktörer lyfts fram.

Det finns också fog för att ifrågasätta uppdelningen mellan inneboende och härledda värden utifrån ett mer relationellt perspektiv. Gränsen mellan dessa två typer av värden är ganska tunn och kulturarvsnära argument borde väga tyngre som samhällsfrågor. De historiska platserna och föremålen tas på större allvar som aktörer i både forna och samtida livsmiljöer. Att erkänna fler aktörer kan vara viktigt ur inte minst ett hållbarhetsperspektiv.

För att arbeta mer inkluderande kan det vara värt att överge de målgruppsbaserade värderingsmodellerna baserade på vetenskapligt värde, upplevelsevärde och bruksvärde och öppna för att människor i stort kan värdera kulturarv för att det är existentiellt viktigt. Det existentiella värdet kan lyftas upp genom att beskriva att man *förstår och erfar* något genom att använda kulturarvet, *samt* mobiliserar *handlingskraft* genom de *kapaciteter* som platser och föremål förser med. Det är möjligt att samspelet mellan dessa tre kategorier kan användas för att omformulera kulturarvsvärderingarna på ett sätt som stödjer hållbarhetsarbetet. Det behövs mer forskning kring förhållandet människa och materialitet och hur historiska platser har ett framtidsvärde, men det står klart att de existentiella värdena av kulturarvet bör stå i centrum om hållbarhet är målet.

Referenser

- Alaimo, Stacey 2010. *Bodily Natures. Science, environment, and the material self*. Indiana University Press. Bloomington & Indianapolis.
- Alberti, Benjamin & Marshall, Yvonne 2009. Animating Archaeology: Local Theories and Conceptually Open-ended Methodologies. *Cambridge Archaeological Journal* 19:3, 345–57

- Anselm, Jonas 1993. *Modernisering och kulturarv*. Brutus Östlings Bokförlag. Symposion. Stockholm.
- Araoz, Gustavo 2011. Preserving heritage places under a new paradigm. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*. Vol. 1, 55–60.
- Arnshaw, Mirja 2011. *Yngre vrak. Samtidsarkeologiska perspektiv på nytt kulturarv*. Södertörn Archaeological Studies 8. Huddinge.
- Aronsson, Peter 2004. *Historiebruk – att använda det förflutna*. Studentlitteratur. Lund.
- Barad, Karen 2007. *Meeting the Universe Halfways: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Duke University Press. Durham.
- Barad, Karen 2012. Nature's Queer Performativity. *Kvinder, Kön & Forskning* Nr. 1–2, 25–53.
- Berman, Marshall 1983. *All that is solid melts into air. The experience of modernity*. Verso. London
- Blank, Ylva, Jansén, Maria, Magnusson, Åsa, Nyman, Sophie 2004. *Agenda kulturarv*. Slutrapport. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.
- Brandel, Tobias 2011. Revolutionen som kom av sig. *Svenska Dagbladet*, 4 oktober 2011.
- Burström, Mats 1998. Mingling with things. *Fennoscandia archaeological XV (1998)*, 31–33.
- Burström, Mats 2011. Humankind: family and future. *Norwegian Archaeological review* 2011, 54–57.
- Byrne, Denis, Goodall, Heather, Wearing, Stephen & Cadzow, Allison 2006. Enchanted Parklands *Australian Geographer*, Vol. 37, No. 1, March 2006, 103–115.
- Carlie, Anne & Kretz, Eva 1998. Sätt att se på fornlämningar. En teoretisk och metodisk grund för värdebedömning inom kulturmiljövården. University of Lund. Institute of Archaeology. Report series No. 60. Lund.
- Cassar, May 2009. Sustainable Heritage: Challenges and Strategies for

- the Twenty-First Century. *APT Bulletin: Journal of Preservation Technology* 40:1, 2009, 3–11.
- Crutzen, Paul 2002. Geology of mankind: *Nature*. Volume 415, 23.
- Det Osynliga 2009. *Skuggutredningen*. Vulcan. Stockholm.
- Domanska, Ewa 2006. The material presence of the past. *History and Theory* 45 (October 2006), 337–348.
- Domanska, Ewa 2010. Beyond anthropocentrism in historical studies. *Historein. A Review of the Past and Other Stories* 10, 120–132.
- Domanska, Ewa 2011. Non-anthropocentric knowledge of the past in the anthropocene era. *Norwegian Archaeological review* 2011, 57–59.
- Fahlander, Fredrik & Ostigard, Terje (eds) 2004. *Material Culture and Other Things – Post-disciplinary studies in the 21st century: 1–18*. Gotarc Series c, No. 61. Gothenburg.
- Faro 2005. Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society. Faro, 27.x. 2005. Council of Europe Treaty Series – No. 199.
- Fredengren, C. 2002. Crannogs. A study of people's interaction with Lakes. Wordwell. Bray.
- Freeman, A. Myrick III 1993. *The Measurement of Environmental and Resource Values. Theory and Methods*. Resources for the future. Washington D.C.
- Gell, Alfred 1998. *Art and Agency. An anthropological Theory*. Clarendon Press. Oxford.
- Gruber, Göran 2010. *Medeltider. Samtida mobiliseringsprocesser kring det förflutnas värden*. Linköping Studies in Art and Science No. 518. Linköping.
- Grundberg, Jonas 2000. *Kulturarvsförvaltningens samhällsuppdrag. En introduktion till kulturarvsförvaltningens teori och praktik*. GOTARC Series c, Arkeologiska Skrifter 33. Göteborg.
- Gustafsson, Anders & Karlsson, Håkan 2011. A Spectre is haunting Swedish Archaeology – the spectre of politics. *Current Swedish Archaeology*, vol. 19, 11–36.
- Gustafsson Reinius, Lotten 2009. Sensing through white gloves. On

- Congolese objects in Swedish sceneries. I *The senses and society* [Elektronisk resurs] vol 4, iss 1. (Oxford, 2009), 75–97.
- Haraway, Donna 2003. *The Companion Species Manifesto – Dogs, People and Significant Otherness*. Prickly Paradigm Press. Chicago.
- Hawkes, Jon 2001. *The Fourth Pillar of Sustainability: Culture's essential role in public planning* (2001). Cultural Development Network. Melbourne.
- Hegardt, Johan (odat.). Den existentiella möjligheten. http://www.raa.se/publicerat/den_existentiella_mojligheten.pdf
- Henare, Amira, Holbraad, Martin & Wastell, Sari 2007. Introduction: thinking through things. I Amira Henare, Martin Holbraad & Sari Wastell (red). *Thinking Through Things: Theorising Artefacts Ethnographically*. Routledge, London, 1–31.
- Holtorf, Cornelius 2007. *Archaeology is a brand. The meaning of archaeology in contemporary popular culture*. Archaeopress. Oxford.
- Holtorf, Cornelius 2005. *From Stonehenge to Las Vegas. Archaeology as Popular Culture*. Lanham: Altamira Press.
- Holtorf, Cornelius 2004. Should heritage management be democratized. The Denkmalflegediskussion in Germany. I Alzén, A. & Aronsson, P. Demokratiskt kulturarv? Tema Kultur och Samhälle. Skriftserie 2006:1. Linköpings Universitet. Linköping, 176–189.
- Holtorf, Cornelius and Schadla-Hall, Tim 1999. Age as artefact: on archaeological authenticity. *European journal of archaeology* 2:229–247.
- Höijer, Henrik 2005. Bräket om kulturarvet. *Forskning och Framsteg* 2005:1.
- Australia ICOMOS Incorporated 2000. The Burra Charter. The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance 1999 with associated Guidelines and Code on the Ethics of Co-existence Australia ICOMOS Inc International Council of Monuments and Sites. Australia ICOMOS. Burwood http://www.icomos.org/docs/burra_charter.html.
- International ICOMOS 1994. The Nara document on authenticity <http://www.icomos.org/charters/nara-e.pdf>.
- ICOMOS 2008. Quebec city declaration on the preservation of the spirit of place Adopted at Quebec City, Canada, October 4th 2008.

- Jensen, Ola W. 2002. Forntid i historien. En arkeologihistorisk studie av synen på forntid och forntida lämningar, från medletid till förupplysning. GOTARC Serie B. Gothenburg Archaeological Theses 19, Göteborg.
- Jones, Sian 2009. Experiencing Authenticity at Heritage Sites: Some Implications for Heritage Management and Conservation. *Conservation and Management of Archaeological Sites* 11 (2), 133–147.
- Jones, Sian 2010. Negotiating authentic objects and authentic selves. *Journal of Material Culture* 15(2), 181–203.
- Johansson, Bengt O.H. 2005. *Kulturarv, försoning, återuppbyggnad, framtidstro*. Kulturarv utan gränser. Stockholm.
- de Jong, Ferdinand & Rowlands Michael 2008. Introduction Postconflict heritage. *Journal of Material Culture* 13 (2), 131–134.
- Jonsson, Stefan 2010. *Rapport från sopornas planet*. Norstedts. Stockholm.
- Jönsson, Lars-Eric, Wallette, Anna & Wienberg, Jes. 2008 *Historia och samtid i Danmark och Sverige. Kanon och kulturarv*. Centrum för Danmarksstudier 19. Makadam Förlag. Stockholm.
- Karlsson, Håkan 1998. *Re-thinking archaeology*. Gotarc Series B. Archaeological Theses 8. Department of Archaeology, University of Gothenburg. Gothenburg.
- Kristiansen, Kristian 1996. Old Boundaries and New Frontiers. Reflections on the Identity of Archaeology. *Current Swedish Archaeology* 4, 103–122.
- Latour, Bruno 1999. *Pandora's Hope. Essays on the Reality of Science Studies*. Harvard University Press. London.
- Latour, Bruno 2005. *Reassembling the Social*. Oxford University Press. Oxford.
- Lindkvist, Elin 2012. Arkeologin – ett fönster in i framtiden. *Fokus Linnéuniversitetet* Nr. 1, 6–7.
- Lipe, William D. 1984. Value and Meaning in Cultural Resources. In *Approaches To The Archaeological Heritage: A Comparative Study Of World Cultural Resource Management Systems*, ed. Henry Cleere, Cambridge University Press, Cambridge, 1–11.

- Ljung, Tomas 2011. *Fäbodskogen som biologiskt kulturarv*. CBM:s skriftserie 49. CBM Centrum för biologisk mångfald. Motala.
- Lucas, Gavin 2011. Constructivism and the Holocene. *Norwegian Archaeological Review*, Vol. 44, No. 1, 66–68.
- Lykke, Nina 2010. *Feminist studies. A Guide to Intersectional Theory, Methodology and Writing*. Routledge. London/New York.
- Olsson, Krister 2003. *Från bevarande till skapande av värde. Kulturmiljövården i kunskapssambället*. KTH. Stockholm.
- Olsen, Björnar 2003. Material culture after text: Re-membling things. *Norwegian Archaeological Review* 36, 87–104.
- Olsen, Björnar 2007. Keeping things at arm's length: a genealogy of asymmetry. *World Archaeology* 39, 579–588.
- Olsen, Björnar 2010. In *Defence of Things. Archaeology and the Ontology of Objects*. Altamira. Lanham, MD. New York, Toronto and Plymouth.
- Petterson, Richard 2003. *Den svenska kulturmiljövårdens värdegrunder. En idéhistorisk bakgrund och analys*. Skrifter från forskningsprogrammet landskapet som arena, Nr 7. Umeå Universitet. Umeå.
- Ready, Richard, C. & Navrud, Ståle 2002. Why value cultural heritage? I Ståle Navrud & Richard CReady (red) *Valuing Cultural Heritage*. Edward Elgar. Cheltenham.
- Riksantikvaren 2009. *Kulturbeskyttelse. En veileder i bruk av DIVE*. Riksantikvaren. Oslo.
- Riksantikvarieämbetet 2006. Program: Det moderna samhällets kulturarv Riksantikvarieämbetet. Kulturmiljöavdelningen. Stockholm.
- Riksantikvarieämbetet 2007. Fördjupad utvärdering – kulturmiljö och kulturhistoriska värden. Rapport från Riksantikvarieämbetet 2007:6. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.
- Riksantikvarieämbetet 2010 *Kulturarvskraft. Riksantikvarieämbetets strategi för regional tillväxt 2011–13*. Stockholm.
- Riksantikvarieämbetet 2011. *Trender i tiden 2010–2015*. Riksantikvarieämbetets omvärldsanalys. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.
- Sjöstrand, Ylva 2008. Efter postmodernismen. *Dagens Nyheter*, 22 Juli 2008.

- Smith, Laurajane 2006. *Uses of Heritage*. Routledge. London & New York.
- Solli, Brit 2011. Some Reflections on Heritage and Archaeology in the Anthropocene. *Norwegian Archaeological Review*, Vol. 44, No. 1, 40–54.
- Spiegel, Gabrielle 2009. The task of the historian. *The American Historical Review* 114 (1), 1–15.
- Stenmark, Mikael 2000. *Miljöetik och miljövärd*. Studentlitteratur. Lund
- Svahn, Helene 2004. Att bygga på platsens betydelse. *Kulturmiljövärd* vol. 1/2004, 16–25.
- Svensson, Birgitta 2006. Identifiering och kategorisering. Om det kulturella erkännandets möjligheter och begränsningar. I Alzén, A. & Aronsson, P. *Demokratiskt kulturarv? Tema Kultur och Samhälle. Skriftserie 2006:1*. Linköpings Universitet. Linköping, 176–189.
- Svensson, Eva 2011. *Den hållbara medborgaren*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.
- Sörlin, Sverker 2011. Människans nya gränser. Människans Natur. *Fronesis* Nr 35, 164–173.
- Tafvelin Heldner, Magdalena, Dahlström Rittsél, Eva, Lundgren, Per 2008. *Ågesta – kärnkraft som kulturarv*. Tekniska Museet, Stockholms läns museum, Länsstyrelsen i Stockholms Län. Stockholm.
- Torre de la, Marta (ed.) 2002. *Assessing the Values of Cultural Heritage. Research Report*. The Getty Conservation Institute. Los Angeles.
- Unnerbäck, Axel 2002. *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.
- Viveiros de Castro, Eduardo 2004. Perspectival anthropology and the method of controlled equivocation. *Tipiti* 2(1), 3–22.
- Wangefelt Ström, Helena 2011. »Heligt – Hotfullt – Historiskt: Kulturarvifieringen av det katolska i 1600-talets Sverige«. *Lychnos: årsbok för idé- och lärdoms historia*. Lärdoms historiska samfundet, 29–53.
- Waterton, Emma, Smith, Laurajane & Campbell, Gary 2006. The utility of discourse analysis to heritage studies. The Burra Charter and Social Inclusion. *International Journal of Heritage Studies* 12 (4), 339–355.
- Wienberg, Jes 2009. Agenda arkeologi – upplysning, terapi eller moral. I

- Petersson, B., Jennbert, K. & Holtorf, C. (eds). *Arkeologi och Samhälle. Institutionen för arkeologi och antikens historia*. Lunds Universitet. Lund.
- Zukin, Sharon 2009. *The Naked City. The Death and Life of Authentic Places*. Oxford University Press. New York.
- Wettstein, Margrit 2009. *Liv genom tingen. Människor, föremål och extrema situationer*. Symposium. Eslöv.
- Whitmore, Christopher 2011. Growing beyond the Leviathan: Archaeology and the Anthropocene. *Norwegian Archaeological Review*, Vol. 44, No. 1, 74-78.

Författarpresentationer

Karin Arvastson arbetar som FoU-samordnare och är utredare vid Riksantikvarieämbetets Verkssektariat. Har varit projektledare för Riksantikvarieämbetets utvecklingsarbeten med »Storstadens arkitektur och kulturmiljö« och »Det moderna samhällets kulturarv«. Har tidigare varit verksam med utbildningsutveckling, undervisning och forskning och som studierektor vid Institutionen för Kulturvård, Göteborgs universitet.

Christina Fredengren arbetar på Riksantikvarieämbetet med forsknings- och inriktningsfrågor och har lett projektet Värdering och Urval. Hon disputerade 2003 på avhandlingen *Crannogs: a study of people's relationships to lakes* och har varit forskningschef i arkeologi på Irländska Discovery Programme. De forskningsområden som just nu står i centrum är förhållandet människa-djur, människa-materialitet och kulturarvets roll i en hållbar utveckling.

Tobias Harding innehar en experttjänst på Tema Kultur och Samhälle vid Linköpings universitet. Han disputerade 2007 på avhandlingen *Nationalising Culture: The Reorganisation of National Cultural Policy in Sweden 1970–2002*. Nu forskar han om demokrati som bildning i civilsamhälleliga organisationer.

Anders Hedman, verksam sedan 70-talets början i olika befattningar vid Riksantikvarieämbetet och länsstyrelser med lagtillämpning, utredningsverksamhet och allehanda antikvariska och arkeologiska frågor.

Ola Wolfhechel Jensen, docent i arkeologi vid Göteborgs universitet och forskare vid Riksantikvarieämbetet, Stockholm. Han har forskat om ar-

keologins och fornlämningsbegreppets historia. I hans nuvarande forskning behandlar han den svenska kulturarvsförvaltningens, bevarandedeologins och kulturminneslagens historia.

Masoud Kamali är professor i sociologi och socialt arbete verksam vid Mittuniversitetet. Han har forskat inom områden som integration, diskriminering och sociala rörelser. Han har varit statlig utredare för »utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering« (2004–2006). Bland hans senaste böcker är *Racial Discrimination: Institutional Patterns and Politics* (Routledge, 2008) och *Multiple Modernities, Islam and Civil Society: The Case of Iran and Turkey* (Liverpool University Press, 2006).

Lennart Lundquist, professor emeritus i statsvetenskap vid Lunds universitet, har forskat om problem i förvaltning, demokrati och offentlig etik. Under det senaste decenniet har han fört in ett evolutionsperspektiv i sin forskning.

Qaisar Mahmood är idag anställd som enhetschef vid Riksantikvarieämbetet. Han har tidigare bl.a. arbetat på Riksrevisionen, Regeringskansliet och Integrationsverket. Han är också författare till *Small, medium eller large – vägval för ett hållbart mångfaldssamhälle* (Atlas) och *Jakten på svenskheten* (Natur & Kultur).

Ylva Sjöstrand disputerade på en avhandling om norrländska hållbilder 2011. Hennes arbeten kretsar kring spänningsfältet mellan bild och materialitet och tangerar gärna meningsteorins domäner. Hon är i dagsläget verksam som forskare vid Stockholms universitet.

Det finns inga givna regler för hur man inom kulturarvsfältet värderar och väljer ut sådant som ska bevaras. Det betyder inte att värdering och urval sker förutsättningslöst men att de faktorer som påverkar hela tiden förändras. Frågan om vad som styr våra val och vad som ger färg åt våra värderingar var temat för seminarier på Riksantikvarieämbetet inom ramarna för projektet Värdering och urval. I följande bok diskuteras och reflekteras några av de medverkande föredragshållarna över olika företeelser som på ett grundläggande plan påverkar värderings- och urvalsprocesser idag.

OM FÄRGERNA
TRÖCKER JAG!

SWEDISH NATIONAL HERITAGE BOARD
RIKSANTIKVARIÉÄMBETET